

T.C
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

140611

YARATICILIK VE DENETİM ODAĞI
İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

140611

Senad TÜRKOĞLU
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİMDALI

TEZ DANIŞMANI
Yrd.Doç.Dr. Adnan CEYLAN

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

GEBZE
2003

Senad 702K06LU 'nın tez çalışması, G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23.06.2003 tarih ve 2003/2 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından Strateji Bilimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE : Yrd. Doç. Dr. Adnan CEYLAN
(Tez Danışmanı)

ÜYE : Yrd. Doç. Dr. Halit KESKİN

ÜYE : Yrd. Doç. Dr. Ali Ekber AKGÜN

ONAY

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 17.03.2003 tarih ve 2003/6 sayılı kararı.

İmza/Mühür

ÖZET

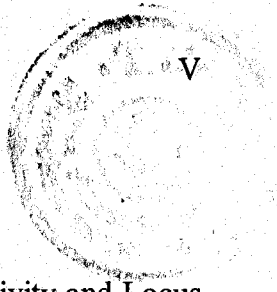

Bu araştırmanın asıl amacı, “Yaratıcılık Ve Denetim Odağı İlişkileri”nin incelenmesidir.

İkinci bölümde “yaratıcılık” kavramı, tanımları, kuramları, bireysel özellikler ve nitelikler çerçevesinde ele alınmıştır. Yaratıcılık burada bireysel, toplumsal ve örgütsel boyutlarıyla incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise “Denetim Odağı” kavramı, denetim odağı özellikleri, yurtiçinde ve yurtdışında denetim odağı ve yaratıcılıkla ilgili araştırmalar incelenmiştir.

Dördüncü bölümde “Yaratıcılık ve Denetim Odağı” ilişkileri üzerine uygulamalı bir araştırma yapılmış bulgular ve ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmiş, ileri araştırmalar için öneriler üretilmiştir.

SUMMARY

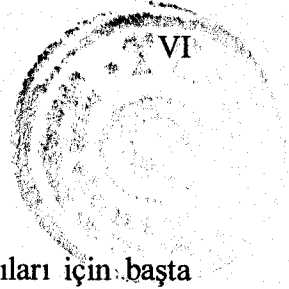
The subject of this study is to examine “The Relations of Creativity and Locus of Control”.

In first section notion of “creativity” is dealt under the light of definitions, theories, individual makings and quality. In this part creativity is studied with individual, social and organizations implications.

In the second section notion of “locus of control”, specialities of locus of control, locus of control in domestic and foreign countries and research about creativity are analyzed.

In the third section, a research has been done about on relations creativity and locus of control and results have appreciated. Implications and resultshave been discussed and suggestions for future research have been proposed.

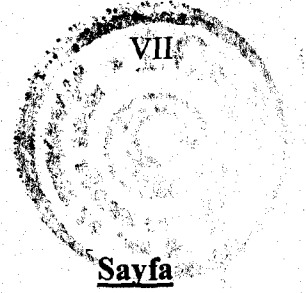
TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın ortaya çıkarılmasında, değerli yardım ve katkıları için başta danışman hocam Yard.Doç.Dr. Adnan CEYLAN'a; G.Y.T.E.'nin değerli öğretim üyelerine; tez komitesinde de yer alan hocalarım Yrd.Doç.Dr. Halit KESKİN ve Yrd.Doç.Dr. Ali Ekber AKGÜN'e; anket çalışmasının uygulanmasında yardımlarını esirgemeyen Pendik Lisesi müdürü ve öğretmenlerine; anket formunu sabırla yanıtlayan öğrencilere; araştırma görevlisi Ercan ERGÜN'e; herkesten önce, en zorlu günlerimde sıkıntılarımı paylaşan ve yardımlarını esirgemeyen aileme teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

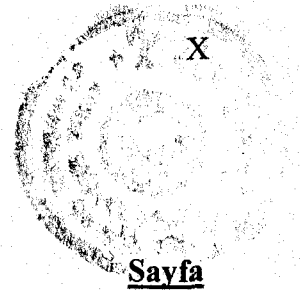

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	IV
SUMMARY	V
TEŞEKKÜR	VI
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	X
ÇİZELGELER DİZİNİ	XI
1.GİRİŞ	1
2.YARATICILIK	2
2.1.Yaradıcılığın Tanımı	2
2.2. Bireysel Özellik Olarak Yaradıcılık	5
2.3. Süreç Olarak Yaradıcılık	9
2.4. Ürün Olarak Yaradıcılık	11
2.5. Yaradıcılık Kuramları	12
2.5.1. Psikoanalitik Kuram	12
2.5.2. İnsancıl Kuram	15
2.5.3. Çağırışım Kuramı	16
2.5.4. Gestalt Kuramı	17
2.6. Yaradıcılığın Aşamaları	18
2.7. Yaradıcılığın Engelleri	19
2.7.1 Bireysel Engeller	20
2.7.1.1. Algısal Engeller	21
2.7.1.2. Duygusal Engeller	22
2.7.2. Örgütsel Engeller	22
2.7.3. Toplumsal Engeller	24
2.8.Yaratıcı Bireyin Tutumları	25
2.8.1. Yaratıcı Bireyin Kendine Karşı Tutumu	25
2.8.2. Yaratıcı Bireyin Başkalarına Karşı Tutumu	25
2.8.3. Yaratıcı Bireyin İşine Karşı Tutumu	26
2.9. Bazı Kavramlarla İlişkileri Açısından Yaradıcılık	27

2.9.1. Yaratıcılık Ve Aile	27
2.9.2. Yaratıcılık Ve Cinsiyet	28
2.9.3. Yaratıcılık Ve Zeka	29
2.9.4. Yaratıcılık Ve Eğitim	30
2.9.5. Yaratıcılık Ve Kültür	32
2.9.6. Yaratıcılık Ve Ruhsal Hastalıklar	33
2.9.7. Yaratıcılık Ve Ütopya	34
2.10. Yaratıcılık Nitelikleri	35
2.11. Örgütsel Yaratıcılık	38
2.11.1. Örgütsel Yaratıcılığın Önemi	38
2.11.2 Yaratıcı Örgüt Ortamı	39
2.11.3. Yaratıcı Yönetici	44
3. DENETİM ODAĞI	49
3.1. Kavram Olarak Denetim Odağı	49
3.2. Toplumsal Öğrenme Kuramı	50
3.3. İç-Dış Denetim Odağı	53
3.4. İç-Dış Denetim Odağına Ait Kişilik Özellikleri	53
3.5. Ailenin Denetim Odağı Üzerindeki Etkileri	56
3.6. Kullanılan denetim Odağı Ölçekleri	57
3.7. Yaratıcılık Ve Denetim Odağı İlişkisi	58
3.8. Yaratıcılık Ve Denetim Odağı Üzerine Yapılan Araştırmalar	59
3.9. Yaratıcılık Ve Denetim Odağını Birlikte İnceleyen Araştırmalar	62
4. YARATICILIK VE DENETİM ODAĞI İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	64
4.1. Araştırmanın Kapsamı	64
4.2. Araştırmanın Amacı	64
4.3 Araştırmada Kullanılan Metodoloji	64
4.3.1. Araştırma Modeli	64
4.3.2. Veri Toplamada Kullanılan Yöntem Ve Araç	65
4.3.3 Çalışmada Kullanılan Değişkenler	66
4.3.4. Hipotezler	66
4.3.5. Örneklem	67
4.4. Verilerin Analizi	67
4.4.1. Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntemler	67

4.4.2. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere Ait Frekans Dağılımları	68
4.4.3. Analizlerin Değerlendirilmesi ve Hipotezlerin Testi	73
5.SONUÇ	82
KAYNAKLAR	84
ÖZGEÇMİŞ	89
EKLER	
EK-1: Kişisel Bilgi Formu	
EK-2: Kaı Yaratıcılık Ölçeği	
EK-3: Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği	

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sekil

Sayfa

2.1. Örgütte Yaratıcılığın Belirlenme Düzeyi

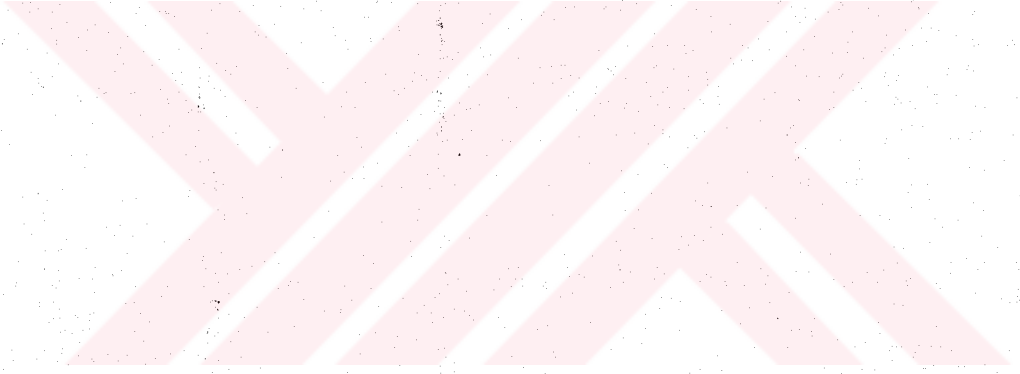
40

2.2. K.Holt'un Örgüt İklimini Yaratıcı Kılma Modeli

42

4.1. Araştırmanın Teorik Modeli

64

TABLolar DİZİNİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
2.1. Yaratıcılığın Boyutları	12
2.2. Yazarlara Göre Yaratıcılığın Aşamaları	19
3.1. Rotter'in İhtiyaç Listesi	51
4.1. Araştırma Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı	68
4.2. Araştırma Grubunun Kardeş Sayısına Göre Dağılımı	68
4.3. Araştırma Grubunun Ailenin Kaçınıcı Çocuğu Olduğu Değişkenine Göre Dağılımı	69
4.4. Araştırma Grubunun Anne Ve Babasının Sağ Olup Olmadığı Değişkenine Göre Dağılımı	69
4.5. Araştırma Grubunun Anne Ve Babasının Birlikte Yaşayıp Yaşamadığı Değişkenine Göre Dağılımı	70
4.6. Araştırma Grubunun Annenin Öğrenim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı	70
4.7. Araştırma Grubunun Babanın Öğrenim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı	71
4.8. Araştırma Grubunun Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı	71
4.9. Araştırma Grubunun Toplam Yaratıcılık Puanına Göre Dağılımı	72
4.10. Araştırma Grubunun Denetim Odağı Puanına Göre Dağılımı	72
4.11. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayıları	73
4.12. Yaratıcılık-Bağımsız Değişkenler Regresyon Analizi	74
4.13. Denetim Odağı- Bağımsız Değişken Regresyon Analizi	79

1.GİRİŞ

Yaratıcılık her bireyde şu veya bu biçimde bulunabilecek bir özelliktir. Birçok kişi yaratıcı özelliklerinin farkında olmadan yaşayıp gider; ya da farkında olsa bile yaratıcılığını ortaya çıkarmak ve geliştirmek için herhangi bir çaba göstermez. Yerleşik değerlere, kalıplara bağlı kalır; aykırı görünmek istemez. Sıradanlığın yanıltıcı huzurunu yaratmanın coşkusuna yeğ tutar. Oysa yaratıcı kişi ancak kendisinde var olan yaratıcılığı ortaya çıkardığında ve bunu çevresine kabul ettirdiğinde gerçek anlamda doyuma ulaşabilir. Bir soruna yaratıcı ve yeni bir çözüm getirdiğinde ya da bir yapıt ortaya koyduğunda varoluşunun anlamını daha iyi kavrar; kendini daha yararlı hisseder ve özgüveni artar. Böylece olayların akışında ve problemlerin çözümünde etkisinin olabileceğine olan inancı güçlenir. Benzer deneyimlerin pekiştirici etkisiyle, yaratıcı problem çözme yeteneği gelişecek kişi, olaylar ve durumlar karşısında etkinliğe olan inancı temsil eden içten denetimliliğe yönelecektir. Sorunların, güçlüklerin üstesinden gelmek için, kadere, şansa v.b. dış güçlere değil de, kendilerine güvenen kişilerin yaratıcı problem çözme yetenekleri gelişecektir.

Tez çalışmamızın amacı, yaratıcılık ve denetim odağı ilişkilerinin çeşitli ara değişkenlerle birlikte incelenmesi; ulaşılan sonuçların yorumlanması ve ileriye dönük çalışmalara fikir verebilmesi için öneriler oluşturulmasıdır.

Bu tez çalışması, dört bölümden oluşmaktadır. Tezin ikinci bölümünde, yaratıcılık kavramı; tanımlar, kuramlar, ilişkili olduğu düşünülen bazı kavramlar ve özellikleri (bireysel ve örgütsel) açısından ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise, denetim odağı kavramı; tanım, iç-dış denetim odağına ait kişilik özellikleri ve yaratıcılık ile ilişkileri açısından incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, yaratıcılık ve denetim odağı ilişkilerinin test edilmesi amacıyla, 100 Süper Lise Fen Bölümü son sınıf öğrencisi üzerinde bir anket çalışması yapılmış; bulgular istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise, araştırma sonuçları ve değerlendirmeler yer almaktadır.

2.YARATICILIK

2.1. Yaratıcılığın Tanımı

Yaratıcılık, özellikle son yıllarda, davranış bilimciler ve eğitim bilimcilerin en çok üzerinde durdukları ve araştırma yaptıkları konulardan biri olmasına karşın, ne yazık ki yeterince aydınlatılamamış ve büyük ölçüde gizemini korumuştur. Yaratıcı fikrin bilinçdışından neden bir anda fırlayıverdiği, hala ele avuca sığmayan büyüleyici bir soru olarak durmaktadır. Bu durumun oluşmasında, kavramın yaratıcı olarak nitelenen kişilerde belirim farklılıkları, kavrama yönelik tüm yaklaşımların yaratıcılığın tek bir boyutuna açıklık getirmesi, yaratıcı özellikler ile yeni ve özgün fikirler, buluşlar ve yapıtlar arasında bilimsel kesinlik içeren bağlantılar kurulamaması etkilidir. Bu nedenle, herkesin üzerinde uzlaştığı, bütünüleyici bir tanıma ulaşılamamıştır.

Yapılan araştırmaların sonuçları bazı sanatçılara gösterildiğinde “Evet, ilginç. Ama yaratıcı edim sırasında bende olup bitenler bunlar değil.” yanıtını vermişlerdir (May, 1987, s.60).

Gene de, yaratıcılık ile ilgili araştırmalar yapan kişiler ve kuramcılar, deyim yerindeyse, bu ele avuca sığmaz cini şişesine kapatmak için tanımlamalar yapmaktan geri durmamışlardır.

Maslow (1959), temel yaratıcılık (kendiliğinden,fişkırın ve oyun niteliğinde) ve ikincil yaratıcılık (kontrollü,disiplinli, oyun niteliğinde olmayan) arasında ayırma gider.

Taylor(1959) ise sıralanmış beş yaratıcılık düzeyi ortaya koymaktadır (Rouquette, 1992, s.14-15):

1.Anlatımsal (expressive) Yaratıcılık: Bireyde en orijinal yaratıcılıktır. Bu düzeyde ürünün kalitesi söz konusu değildir, yalnızca kişinin gösterisi önemlidir.

2.Üretici Yaratıcılık: Geliştirilen ve kontrol edilen yeteneklerin veya yetkinliklerin devreye sokulmasını gerektirir.

3.Buluşçu Yaratıcılık: Yeni ilişkilerin algılanmasıyla nitelenip daha önce kazanılmış deneyimin orijinal kullanımı olarak tanımlanabilir.

4.Yenilikçi Yaratıcılık: Yüksek bir soyutlama kapasitesi gerektirir ve genellikle ilerlemenin üretici bir dönüşümüne dayanır.

5.Su Yüzüne Çıkan Yaratıcılık: Tamamen yeni prensipler anlayışına denk düşer.

Bir tanıma göre yaratıcılık,bilinenlerden yeni bir şey ortaya çıkarma, yeni ve özgün bir senteze varma, birtakım sorunlara yeni çözüm yolları bulma yeni fikir ve ürünler ortaya koymaktır (San, 1985, s.11).

Torrance'a göre yaratıcılık, sorunlara, bozukluklara, bilgi eksikliğine, kayıp öğelere, uyumsuzluğu karşı duyarlı olma; güçlüğü tanımlama, çözüm arama, tahminlerde bulunma ya da eksikliklere ilişkin denenceler geliştirme, bu denenceleri değiştirme ya da yeniden sınama, daha sonra da sonucu başkalarına iletmektir (Sungur,1997).

“Daha önce hiç yapılmamış, düşünülmemiş veya yaratıcı kişi için yeni olan bir olguyu ortaya koyan kişiye ‘yaratıcı’ denir.”(Budak, 1998,s.78)

Yaratıcılığın uzlaşmacı (consensual) ve kavramsal (conceptual)tanımları şu şekilde yapılabilir (Amaible, 1993, s.30):

1.Uzlaşmacı Yaklaşım: Bir ürün ya da çözüm, uygun gözlemcilerin bağımsız olarak yaratıcı olduklarını kabul ettikleri ölçüde yaratıcıdır. Yaratıcılık, kaliteli ürünler veya çözümler halinde görülebilir.

2.Kavramsal Yaklaşım: Bir ürün veya çözüm iki şekilde yaratıcı olarak değerlendirilebilir:

- a. Eldeki probleme uygun, yararlı, doğru çözümler verdiğinde
- b. Eldeki problem mantıksal olmaktan çok huristik olduğunda

Yaratıcı kişi, düzenli olarak sorun çözen, ürünleri biçimlendiren ve ilk bakışta kültürel olarak kabul edilmeyen fakat sonradan özel sayılan soruları tanımlayıp çözüm getiren kişidir (Gardner, 1993, s.35).

Yaratıcı insanlar kimlerdir; yaratıcılık geliştirilebilir mi? gibi sorulara gelince, bir görüşe göre, yaratıcılığın doğuştan geldiğı, doğuştan yaratıcı olmayan insanların sonradan yaratıcı olamayacağı görüşü terk edilmekte ve iyi bir eğitimle herkesin yaratıcı olabileceğı görüşü ağır basmaktadır (Özer, 1991, s, 50). Yaratıcı imgelemeyi anlayarak ve uygulayarak insanlar hayatlarını yeniden düzenleyebilirler. Yaratıcı imgelemenin sayesinde kişinin kendisiyle ve yaşadığı dünya ile ilgili inancını ve bu inancın ürünlerini değiştirmek mümkündür (Addington, 1999, s.25).

Yaratıcılık, sosyo-kültürel ortama sıkıca bağılı olarak, her yaştaki her kişide gizli bulunan yaratma yetisidir. Bu yetinin gerçekleşmesi, anlatımına uygun koşulların gerçekleşmesine bağılıdır(Bessis, 1973, s.25).

"Yaratıcılık çok özen isteyen bir çiçeğe benzer: Övgü onun yetişip serpilmesine; yergi ve ilgisizlik ise daha gonca iken kurummasına yol açar. Çabalarımız desteklenirse pek çoğumuz daha fazla ve daha etkin fikirler üretebiliriz." (Alex F. Oshorn'dan aktaran Gel, <http://www.egitim.aku.edu.tr/gel.htm>)

"Yaratıcılık her bireyde varolan ve insan yaşamının her bölümünde bulunabilen bir yeti, günlük yaşamdan bilimsel çalışmalara dek uzanan geniş bir alanı içine alan süreçler bütünü, bir tutum ve davranış biçimidir." (San, 1979, s.177)

1991 yılında Marmara Üniversitesi Eğitim Yüksekokulu öğrencilerinin yaratıcılığı tanımlamaları aşağıdaki gibidir (Sungur, 1997, s.14):

Yaratıcılık:

- Kendini tanımaktır
- İçinden geleni yapmaktır
- Kuyuya inebilmektir
- Özgürlüktür
- Kurallara uymamaktır
- Kanatsız uçakla uçabilmektir

- Çok yönlü çözümler bulabilmektir
- Meraklı olmaktır
- Çılgınlıktır, farklı olabilmektir
- Zincirleri bir bir kırmaktır
- Bulutlardan pasta yapmaktır
- Boş kuyudan su çekmektir.

Ünlü varoluşçu düşünür Camus, yaratımı, varoluşun saçmalığına mahkum olmuş uyumsuz (absurde) insanın başlıca sevinci olarak görür. İnsanı dünya karşısında ayakta tutan sürekli gerilim, her şeyi bağrına basmaya iten düzenli taşkınlık, içimizde adına yaratma coşkusu diyebileceğimiz bir ateş bırakır. Yaratmak, bir yapıt ortaya koymak, bilinci ayakta tutmak ve onun serüvenlerini görüp göstermek için tek şansımızdır. “Yaratmak iki kez yaşamaktır” (Camus, 1992, s.105-106).

2.2. Bireysel Özellik Olarak Yaratıcılık

Özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan bu yana yapılan araştırmaların pek çoğu, yaratıcılığı kişisel özellik boyutu açısından ele almışlardır. Lowenfeld (1959) yaratıcılığı, bireylerin değişken miktarlarda sahip oldukları durumlara bağlı olarak az çok ortaya çıkmaya elverişli bir tür olarak kabul etmiştir. Baron (1968), en yaratıcı kişilerin aynı zamanda, riskleri göze alabilen, genellikle çok iyi bilgilendirilmiş, girişken kişiler olduğunu saptar. Bu kişiler aynı zamanda iyi bir sözselsel akıcılık ile, yani dilin kullanılmasındaki özel bir rahatlık ile nitelenirler. Buna karşılık daha az yaratıcı bireyler, kendilerini daha az pasif ve konformist olarak gösterirler (Rouquette, 1992,s.15).

Yaratıcı kişi, yaratıcı olmayandan daha bilgili ve olan bitenden haberdar olma özelliğini gösterir. Daha büyük oranda fiziksel riziko göze alır. Bu demektir ki geçerliliğinden emin olmamasına rağmen yanıt verecektir. Yaratıcı olamayana kıyasla daha çeşitli yanıtlar verecektir. Yani daha çeşitli , daha değişik alanlara değinecektir (Bessis, 1973, s.30).

Steiner, yaratıcı kişilerin özelliklerini şöyle sıralamıştır (Ünsal, 1971, s.228):

- Çabucak ve çok sayıda fikir üretebilirler.
- Çok değişik ve özgün fikirler yaratabilirler.
- Değişik bilgiler veren değişik kaynaklara ilgi gösterirler.
- Önyargılı değildir; çoğu zaman araştırma ve analizlere bile aldırılmazlar.
- Otoriteleri dinlemezler.
- Kendi içgüdüleriyle hareket ederek düzensiz araştırmalar yaparlar.
- Örnek deneyimleri dikkate almaksızın bağımsız yargıya varırlar.
- Zengin, alışılmadık yaşantıları vardır; aslında en fazla yol gösterici yanları da budur.

Torrance, yaptığı araştırmalar sonucunda birbirine zıt ve çelişkili nitelermelerden oluşan bazı yaratıcı kişilik özellikleri geliştirmiştir (Sungur, 1997, s.25-26):

- Sezgili
- Serüvenci ve cesur
- Gizemli olana karşı ilgi ve merak duygusu
- Coşkulu ve enerjik
- Başkalarının farkında
- Farklı olarak tanınmaktan korkmayan
- Değer yargılarında ve düşüncelerinde bağımsız
- Mükemmellik arzusu
- Dış dünyaya karşı çekingen, az konuşan
- Yapıcı eleştiride bulunan

- Kendi kendine yeten ve kendine güvenli
- Farklı değer hiyerarşisine sahip ve kararlı
- Güzelin, iyinin, alışılmışın dışında olduğunu bilen
- Yalnızlığı seven, çok az canı sıkılan
- Hata bulabilen
- Sürekli herhangi bir şeyle meşgul
- Görgü ve sağlık kurallarına uymayan
- Herhangi bir sorunla sürekli kaygılı
- Çalışkan
- Alışılmamış uğraşlarla vaktini geçiren
- Uyumsuz, garip davranışları olan
- Düşmanca ya da olumsuz tavırlardan bağımsız
- Popüler olmayan
- Ayak direyen, dik kafalı, kolay ikna olmayan
- Herhangi bir sorunla sürekli kaygılı
- Karmaşık fikirleri tercih eden
- Soru soran
- Köktenci(radikal)
- Dış uyaranları algılamaya uygun karakter ve zekaya sahip
- Başkalarının düşüncelerine açık
- Çok az gerileyen
- Duygularını bastıramayan
- Denemeler geliştiren, özgür savları olan

- Başlatıcı
- Kader duygusuna sahip
- Mizah duygusuna sahip
- Güzelliğe duyarlı
- Güç, statü ve makamdan uzak duran
- İçten davranabilen
- Ayrıntılarla ilgilenmeyen
- Düşüncelerle oynayan
- Karşı fikirler ileri sürmekte yetenekli
- Uzak amaçlara sahip
- Yeni sorular üretebilen
- Değişken mizaçlı
- Her alanda kendini yetiştirmiş
- Hiçbir şeyi olduğu gibi kabul etmeyen
- Gözlem yeteneği gelişmiş
- Görsel algısı güçlü
- Riske girmeye istekli

Jung'a göre ise yaratıcı kişilikler, olanaklarla, yeniliklerle, bütünle ve anlamla ilgilidirler. Soyut kavramlara ve karmaşık şeylere ilgileri vardır; bir şeyin değeri anlamıyla orantılıdır ve olanaklar, tasarımlar ve değişiklikler onların ilgisini çeker. Sezgilerine göre davranmayı tercih eder.

Yapılan eski araştırmalarda, yaratıcı kişilerin anormal davranışlar sergiledikleri ve diğer insanlara göre mantıklarının farklı bir sıra izlediği sonucuna varılmıştır.

Toplumda yaratıcı kişilerin dışında kalan çoğunluğun etkinliklerinin azlığı düşünüldüğünde yaratıcı kişilerin neden anormal davranışlar sergilediği anlaşılabilir. Yaratıcı kişiler genellikle toplumun yaptığı “anormallik” hatta “delilik” değerlendirmesini düzeltmeye çalışmaz veya aksini kanıtlayıcı davranış sergilemezler. Çünkü farklı görünmek, yaratıcı kişi için bir nevi yaratıcılık tatminidir (Rothenberg,1990, s.38-39).

Kuşkusuz, Torrance ve benzerlerinin yaratıcı kişilik özelliklerini saptamaya yönelik yaptığı bu tür çalışmalar öncelikle uygulama kaygısına yanıt vermiştir: Toplum için en iyi biçimde kullanımı sağlayabilmek amacıyla yaratıcı bireyleri yeterli bir kesinlikle ve güvenirlikle ayırma kaygısı. Sonuçta kişilik özelliğinin saptanması, onun ortaya çıkış mekanizmasının anlaşılmasını gerektirmez (Rouquette, 1994, s.17).

2.3. Süreç Olarak Yaratıcılık

Birçok araştırmacı, düşünme sürecinin doğasını problem çözmenin özel bir türü olarak değerlendirmişler ve yaratıcı düşünme sürecini problem çözmenin tipik sürecine benzeterек incelemişlerdir (Ochse,1988, s.185). Yaratıcı düşünmeyle problem çözmeyi kesin olarak birbirinden ayırmak imkansız gibidir; çünkü, bunların birbiriyle birçok ortak yanı mevcuttur. Fakat yaratıcı düşünme kendine özgü bir sürece sahiptir. Nitekim yaratıcı düşünce üzerine son zamanlarda yapılan araştırmalar bunu ortaya koymaktadır.

Yaratıcı ilk gözlenen beklenmeyen, farklı bir durumdur. Bu normal yaşantının olağan süreci içinde hemen kendini belli edecektir. Nitekim yaratıcı düşünce süreci insanın düşüncesine özgürlük getirecek, onu hayatın sıradanlığından kurtaracak bir süreçtir. Fakat yaratıcılığın sınırsız özgürlük,, başına buyruk bir süreç olduğu anlamına gelmez. Yaratıcı düşünme, metodu, süreci olan bir düşünce tarzıdır.

Varoluşçu psikolojinin önemli isimlerinden Rollo May ise, yetenek ile yaratıcılığın ayrımını ortaya koyarak yaratıcı sürecin “karşılaşma” ile başladığını söylemektedir. Bu karşılaşma, bir ressamın manzarayla karşılaşması ya da kişinin bir fikir, bir iç düşünlemlerle karşılaşması olabilir. Ancak kişiyi, yapma., yeni bir şeye varlık kazandırma sürecine iten bu karşılaşmadır. Karşılaşmanın eksik kaldığı yaratıcılık kaçaktır, edim yoktur. Oysa yaratıcılık yalnızca edimde görülebilir. Yaratıcılığın kaynağı, kişinin bilinçdışıdır ve yaratıcı süreç, karşılaşmadan doğan bağlanmanın, biçim için duyulan tutkunun dışavurumu, uyum ve bütünleşmeyi doğuracak olan yeni varlık türlerinin varoluşa getirilme mücadelesidir (May, 1994, s.62-74).

Yaratıcı süreçteki ikinci öge karşılaşmanın yoğunluğudur. Yaratıcı kişinin yoğun karşılaşma anlarında, artan kalp vuruşu, yüksek kan basıncı gibi nörolojik değişiklikler olmaktadır. Yaratma anında duyumsanan hoşnutluk ya da tatmin değildir, daha çok coşkudur. Farkındalık artışı kendi kendinin bilinci olmak değil, kendini bırakmakla ilgilidir. Yaratıcılık istenemez ama kendimizi, adayışın yoğunluğuyla karşılaşmaya vermeyi isteyebiliriz.

Sürecin üçüncü ögesi ise dünyayla karşılıklı bir ilişki olarak karşılaşmadır. Dünya ile benlik ve benlik ile dünya arasında kesintisiz bir ilişki ve diyalektik süreç vardır. Bu iki kutuptan her biri, diğerinin varlığına işaret eder ve birinin yoksanlığı her ikisinin de anlaşılmasını olanaksız kılar. Bu, yaratıcılığın hiçbir zaman öznel bir kavram olarak sınırlandırılmayacağını nedenidir. Yaratıcılık asla basit bir biçimde kişide olup bitenlerin terimleriyle incelenemez. Yaratıcılık, daima bir süreç, bir yapmadır. Özgül olarak kişiyi ve dünyasının karşılıklı ilişkiye sokan bir süreçtir (May, 1994, s.62-74).

Guilford ise, iki bilişsel faaliyet tipi arasındaki ayrım üzerinde temellenen entelektüel süreçler hakkında genel bir anlayış hazırlamıştır: Diverjant ve koverjant düşünce. Koverjant düşüncenin temel özelliği, belli bir probleme en iyi yanıtın verilmesi anlayışına yönelik olmasıdır. Şu halde, bütün bulguları yönlendiren bir ölçüde bu optimuma doğru yönelirler. Bu düşünce biçimi, oldukça iyi tanımlanmış

olan, yani bir çok zorlamaları ve açık kabul edilebilirlik kriterlerini içeren problemlerin (her şeyden önce mantıksal nitelikteki problemler) çözümüne uygun gelir. Buna karşılık diverjant düşünce, yüksek düzeyde çok yönelilidir; esnektir ve uyarlanabilir. Özneye bakış açılarını, perspektifleri ve prosedürleri değiştirir ve çok farklı bilgi kayıtlarını kullanabilen bir düşünce biçimidir. Bu düşünce biçiminin benimsenmesi, belirsiz sayıda yanıtları kabul eden problemlerin çözümünde başarının koşuludur. Bu durumda genel olarak, yüksek bir entelektüel paya sahip olan ortak eğilimli bireyler ve zorunlu olarak zeka merdiveninin üst kısmında yer almayan ayrı eğilimli bireyler görülür (Rouquette, 1992, s.19).

2.4. Ürün Olarak Yaratıcılık

Bir sanat yapıtı, bir bilimsel keşif, teknik bir buluş ve ufak tefek işlerin yapılması arasındaki farklar nelerdir? Yaratıcı ürünlerin bir tipolojisi yapılarak bunların özünde bulunan çeşitlilik azaltılabilir mi? Ghiselin(1958), iki performans düzeyi arasında ayırım yapmıştır: Yeni bir anlatım biriminin, yeni bir anlambilimsel bütünlüğün yaratıldığı yüksek kalitede bir düzey ve yalnızca daha önce oluşturulmuş bir anlambilimsel bütünlüğün bir yayılmasının veya bir uyarlamasının görüldüğü bir alt düzey. Bir başka deyişle, ya şemaların yaratılması ya da daha önceden yaratılanların değiştirilmesi vardır (Rouquette, 1992, s.17).

Wilson, Guilford ve Christensen (1953), yaratıcı bir üretimin kalitesini değerlendirmek için üç olası ölçü belirtmişlerdir (Rouquette, 1992, s.17-18):

- 1) Bir yanıt, ele alınan kitle içinde ne kadar seyrek görülürse o kadar orjinaldir.
- 2) Bir yanıt, bir yargılayıcılar grubuna göre daha ustalıklı olduğu ölçüde daha orjinaldir.
- 3) Bir yanıt, en uzak bilgi ve deneyim öğelerini birleştirdiği ölçüde orjinaldir.

Tablo.2.1.Yaratıcılığın Boyutları (Sungur,1997,s.17)

	YETENEK	SÜREÇ	ÜRÜN
KÜLTÜR	Yaratıcı toplum ve kültür	Tarih	Yaratıcı ürün
ÖRGÜT	İnsancıl örgüt	Araştırma, geliştirme, ürün, satış	Yenilik
GRUP	Takım	Grupla sorun çözme süreci	
BİREY	Yaratıcı birey	Bireysel sorun çözme	Öznel

2.5. Yaratıcılık Kuramları

2.5.1 Psikoanalitik Kuram

Yaratıcılık alanında, çağdaş yaklaşımlardan psikoanalitik görüş, yaratıcılığın kökenleri, anlatımları, güdülenmeleri , sapmaları ve verimleriyle en çok ilgilenen görüştür (Yavuzer,1989,s.53).

Freud, yaratıcılığı, topluma zarar verecek libido enerjilerine karşı genç yaşta bilinçaltında yer alan çatışmalarına bir savunma olarak görür. Ruhsal hastalıklar da aynı kökenden çıktığına göre, yaratıcılıkla ruhsal hastalıkları birbirine bağlamanın temeli var demektir (Yavuzer,1989,s.53).

Freud, yaratıcılığın ve nevrozun ortak bir kaynaktan, bilinçaltı çatışmadan geldiğini düşünmektedir. Yaratıcılık bilinçaltındaki düşünce ve isteklerle, gerçek ve toplumsal yasakları da göz önüne alarak denge kurmaya çalışan egonun arasındaki çatışmalardan meydana çıkar. Çatışmalar, sansür uygulayan egonun kabul edeceği biçimde çözülürse, bundan az çok yaratıcı bir etkinlik çıkar ki burada içgüdüsel tepkiler yüceltilmiştir. Tersine, çözüm bulunmazsa ego yeniden geriye atılır ya da bir nevroza yol açacak biçimde yeniden ortaya çıkar. Yaratıcı bireyde ego, kişiyi

nevroza götürmeden idare edebilecek kadar esnektir. Bu esneklik de yaratıcı tasarımın koşuludur (Vexliard,1966, s.11; Yavuzer, 1989, s.53).

Freud'a göre, yaratıcı kişi, doyuma erişememiş bilinçaltı enerjilerine bir çıkış yolu bulabilmek için, kısmen gerçek dünyasından ayrılarak bir düşleme (fanteziye) sığınır. Ona göre yaratıcılığın anlamının bir parçası çocuklukta başlamış olan bir oyunun devamıdır. Yaratıcı düşlemin oyun dünyası öyle bir işlev diyarıdır ki, sosyal yönden kabullenilirken, sakıncasız ve bilinçaltı cinsel ve saldırganlık tepilerine hoşgörü sağlamaktadır. Buna karşın başarısız savunmalar güçlü bilinçaltı dürtülerini gizleyerek, olumsuz boşalmalara yönelterek ruhsal bozukluklara yol açmaktadır (Yavuzer, 1989,s.53-54).

Kris ve Kubie, yaratıcılık sürecinin psikoanalitik kuramlarını geliştirmişlerdir.

Kris'e göre, yaratıcılık süreci iki aşamadan ibarettir: Yaratıcılığın esin ile ilgili aşaması ve özenli ayrıntılaşmış aşaması. Kris, birinci aşamada egonun geçici olarak bilinç öncesi düşünme düzeyine bir geri dönüşe izin vermek için düşünce süreci üzerindeki kontrolünü gevşettiği denencesini geliştirmiştir. İkinci aşamada ise, düşünceler yoğun mantıksal değerlendirmeye tabi tutulurlar (Sungur,1992,s.47-48; Davaslıgil, 1988, s.15).

Kubie de, Kris gibi, bilinçöncesinin yaratıcı düşüncenin esasını oluşturduğunu savunur. Yaratıcılık için bilinçöncesinin değeri ona göre bilgilerin toplanması, birleştirilmesi, karşılaştırılması ve yeniden taşınmasındaki özgürlükte yatar. Ona göre korku suçluluk ve benzeri nörotik kişilik yönleri, yaratıcı üretimi sınırlandırmaktadır (Sungur,1992,s.48).

Adler, insanın bazı gizilgüçlere sahip olduğu ve bunların yaşam boyu giderek etkinlik kazandığını savunmuştur. Bu gizilgüçleri sistematik bir biçimde incelemiş olan Adler, bunları iki ana grupta toplamıştır (Geçtan, 1988, s.89):

Yaratıcılık, toplumsal ilgi, yüreklilik, sağduyu gibi genel birimler. Algılama, öğrenme, bellek, dikkat, düşünme, duygu ve eylem gibi sınırlı birimler.

Adler, yaratıcılığı telafi etme (compensation) olarak kuramlaştırmaktadır. Adler'e göre insanlar, sanatı, bilimi ve kültürün diğer yanlarını, kendi yetersizliklerini telafi etmek için üretirler. Buna örnek olarak, kabuğun içine istemeden giren bir kum tanesinin üstünü örtmek için üreten istridyeyi örnek vermektedir. Yüksek düzeyde yaratıcı bireyler, yaratıcı edimleriyle, bir eksikliği veya organ geriliğini telafi etmektedirler (May, 1991, s.60-61).

Jung , psikolojik ve düşsel olmak üzere iki çeşit yaratıcı süreç tanımlar. Psikolojik model, kişinin bilinçaltında türetilen öğelerle ilgilidir. Ayrıca, kişinin yaşantısında önemli yer tutan, duygusal olay ve yaşam krizlerini de içerir. Düşsel süreçler ise, süre bilmeyen kollektif bilinçaltının engin derinliklerinden çıkar. İçgüdülerin doyumuna harcanamayan enerjiyle beslenir. Bu insan zihninin en derinliklerinden gelen ilkel bir deney olup, güdüleri sanata, ruhsal, sosyal ve dinsel oluşumlara dönüşebilir (Yavuzer,1989,s.60).

Jung, kişilerin, yaratıcı işlemleri araştırırken, olaylara ilişkin deneysel yöntemleri merak ettiklerine, olgucu bir şekilde veri toplamayı tek anlama seviyesi olarak kabul ettiklerine değinmekte ve daha başka anlama seviyeleri de olabileceğini söylemektedir. Yaratıcılığın sofistike araştırma dizaynlarından, ölçülebilen değişimlerden ve istatistik prosedürden daha fazla bir süreç olarak algılanmasının gerekliliğine değinmektedir (Wright, 1989, s.195-197).

2.5.2 İnsancıl Kuram

Carl Rogers ve Maslow bu akımın öncüleridir. Rogers, yaratıcı süreci, bir taraftan bireyin biricikliği (uniquenes) dışında gelişen bir karmaşık ilişkisel ürünün ortaya çıkışı, öte yandan maddelerin, olayların, insanların veya onun yaşantısının koşullarının ortaya çıkışı olarak tanımlar (Sungur,1992,s.52).

Rogers'e göre yaratıcılığı belirleyen iki koşul vardır ve bu iki koşulu X ve Y olarak iki kategoride incelemektedir (Sungur,1992,s.52-53):

X- Psikolojik Güvenlik

- a) Bireyin tek ve tartışmasız değerli olduğunu kabul etmek.
- b) Dışsal değerlendirmenin olmadığı bir ortam sağlamak.
- c) Empatik anlayış.

Y – Psikolojik Özgürlük

Rogers'e göre yaratıcılığın değer ölçütünü bireyin içinde kabul ettiğimiz andan itibaren yaratıcılığa doğru ilerleyebiliriz. Birey kendisinin kendi dışındaki ölçütlerle değerlendirildiğini hissettiği zaman huzursuz olmaktadır.

Maslow ise temel yaratıcılık, yani kendiliğinden fişkıran oyun niteliğinde yaratıcılık ile ikincil yaratıcılık, yani kontrollü, disiplinli yaratıcılık arasında ayırma gitmektedir (Rouquette, 1992,s.14).

Maslow çalışmalarının sonunda, özel yetenek gerektiren yaratıcılık ile kendini gerçekleştirme anlamındaki yaratıcılığı kişilik özelliklerinden ayırarak, ikincisinin olağan yaşamda geniş ölçüde ortaya çıkan ve kendisini büyük bir yapıttan öte bir tür mizah ya da herhangi bir şeyi yapma olarak tanımlamaktadır. Ona göre yaratıcı kişi

ne yaparsa yapsın, kendi ruhunu ortaya koyar biçimde yapması önemlidir (Sungur,1992,s.54-55):

İnsancıl kurama göre, bireyin seçimleri daha bir belirginlik ve kesinlik kazanmaktadır. Kuşkusuz kör talihi kınamaktan çok, kıvancı aramakla, ölümden çok yaşamı övmekle mutlu olunmaktadır (Yavuzer, 1989,s.68).

2.5.3 Çağrışım Kuramı

Bu kuramın temelleri İngiliz ampiristleri Hume ve J.S.Mill'e kadar gitmektedir. Onlara göre fikirler arasındaki çağrışımlar düşünmenin temelini şekillendirir.

Yaratıcılığı çağrışımçı kurama göre inceleyen Mednick'e göre bireyler yaratıcılıkta farklıdır. Bu görüşe dayanarak farklı denenceler geliştirilmiştir. Yaratıcılığın bir alandaki bileşik elemanlarının bilgisini gerektirdiğini denenceleştirerek bir bireyin yaratıcılık düzeyinin, onun çağrışımsal hiyerarşisine bağlı olduğunu öne sürmüştür. Ona göre yaratıcı bireylerin ırsak düşünceye daha fazla ulaşabilme olanakları vardır (Sungur,1992,s.50).

Yaratıcı kimselerde çağrışım hiyerarşisiyle ilgili eğri düz bir eğilim gösterecektir. Yavaş bir tempoda ama daha çok üretimde bulunacaklardır. Örneğin "masa" sözcüğüne yaratıcı olmayan bireylerin verecekleri en çabuk karşılık "sandalye" dir. Ondan sonra yanıt sürati hızla azalacak, "örtü" çağrışımı daha geç olarak çıkacaktır. Bunlar yaratıcı olmayanların yapabilecekleri en kuvvetli iki çağrışım olacaktır. "Tahta", "ayak", "yemek" gibi çağrışımlar ise daha geç ve zorlukla, "Fatma" gibi ilginç çağrışımlar ise çok geç çıkacak veya hiç çıkmayacaklardır. Dolayısıyla yaratıcı olmayan bireylerin çağrışım veya tepki kuvveti eğrileri çok popüler bir iki sözcükten sonra keskin bir düşüş göstereceklerdir. Buna karşılık bunların çağrışım eğrileri yaratıcı bireylerde kısmen daha yavaş

olmakla birlikte mutlaka çıkacak ve bunların çağrışım hiyerarşisi eğrileri daha yukarıda ve düz olarak gerçekleşeceklerdir (Arık, 1990, s.86-87).

2.5.4 Gestalt Kuramı

Gestaltçılar, “yaratıcılık” yerine daha çok “üretken düşünce” ve “sorun çözme” kavramını kullanırlar. Wertheimer’e göre yaratıcı düşünce, sorunun yeniden yapılandırmasını gerektirir. Wertheimer, bir sorunun yapısal yönleri ve gereklerinin, düşünürde stresler ve gerilimler yarattığını söyler. Eğer bu stresler izlenirse onlar düşünürde stresleri azaltıcı ve düşünürün sorunu algılamasını değiştirci yöneltmelere yol açarlar. Bu türün yeniden yapılandırılması bir çözüm ortaya çıkıncaya kadar sürer.

Werthimer yaratıcı düşüncenin ilkelerini şöyle sıralamıştır (Sungur,1992,s.52):

- 1.Açıklıklar, güçlük, sorun bölgeleri ve rahatsızlıklar gözden geçirilmeli ve yapısal olarak ele alınmalıdır.
- 2.Sorunu çözen birey, rahatsızlıkların hangi durumla ilgili olduğunu bütün ve parçalarıyla ilişkili olarak düşünmelidir.
- 3.Yapısal gruplaştırmının, bütünleştirmenin ve merkezleştirmenin sorun uyarlanması gerekmektedir.
- 4.Sorunun asıl ve önemsiz yönleri birbirinden ayrılmalıdır.
- 5.Yapısal doğruluk, parça doğruluktan daha çok aranmalıdır.

Görüldüğü gibi gestalt yaklaşımı , çağrışımcılığın seçeneklerine karşı çıkarak bütünün, yani gestaltın, parçadan daha önce geldiğini hatta bütünlerde analizi yapılabilen her bir ögenin, içinde bulunduğu bütüne bağımlı olduğunu ve bütün sayesinde anlam ve başka değerler kazandığını öne sürmektedir. Gestalt psikolojisinde yaratıcı davranış ve keşif süreci çözülmesi gereken sorunların ya da beliren zorlukların fonksiyonu olarak, belirli bir durumu yeni bir bütünde yeniden keşfetmek, örneğin bir değnekte bir silah veya bir aygıt görebilmektir (Vexliard, 1966, s.115).

2.6.Yaratıcılığın Aşamaları

Ned Hermann, Wallis'in yapmış olduğu sınıflamadan yola çıkmış ve yaratıcılığın aşamalarını, yaratıcı beyinde olup biten etkinliklerle birlikte aşağıdaki gibi aşağıdaki sınıflamıştır (Hermann, 1998, s.5-10):

1.Hazırlık: Bu dönemde, sorun, gereksinim ya da gerçekleştirilmek istenen şey saptanır, tanımlanır. Çözüm ya da gereklilikler için bilgi, malzeme toplanır ve bunlar çözümün geçerliliği, işlerliliği bakımından ölçütlere vurulur. Öyleyse beynimizin sol yarı küresinde olguların çözümlenmesi, serimlenmesi, süreçlerin belirlenmesi oluşur. Sonra beynin sağ alt ve üst bölümlerinde sezgiler, görsel yetiler, brain storming seçenekleri işe koyulur. Sağ yarıdan edinilen bu iç görüsel, sezgisel, bireşimsel düşünüler gene sol alt bölümde kaydedilir.

2.Kuluçka:Kuluçka aşamasında, sorundan çıkarak geriye gidilir. Sorun zihnin irdelemesine, incelemesine bırakılır. Bu dönem hazırlık aşamasındaki gibi dakikalar sürebileceği gibi haftalar ya da yıllar sürebilir. Bu aşamada, görevini yapmış olmanın güveni içinde, bilinçaltının hummalı bir biçimde çalıştığının bilincinde olarak başka işlere dönülür. Bu arada sağ alt ve sağ üst küreler devrededir; dalgın düşünme, derin düşünme, bilinçaltı süreçler, görselleştirme ve duyumsal algılama gibi yetiler çalışır.

3.Aydınlanma: Bu aşamada, düşünüler yaratıcılığa bir temel oluşturmak üzere zihinden doğarlar. Bu düşünüler sonuç-ürünün parçaları olabileceği gibi sonucun kendi de olabilir. Bağlamın tümü her iki durumda da birden ve tam olarak görülür. Bu aşama çoğunlukla an'lıktır, müthiş bir içgörüler zenginliği içinde gelişir. Birkaç dakika ya da birkaç saat sürebilir. Beynin sağ üst çeyreği devrededir. Düşünü sözel olmaksızın formüle edilmiş ve sıklıkla bir "hah" ünlemiyle belirlenmiştir. Bu anda, beyin bu oluşumu hemen kaydeder, sol alt ve sağ üst bölümler arasında hızlı gidip gelmeler ve yinelemeler yoluyla çözümün tanımlanması ve uygulamaya geçirilmesi için doğrulamasını yapar.

4.Gerçekleştirme – Doğrulama: Gerçekleştirme-Doğrulama aşaması; aydınlanma aşamasında ortaya çıkan ne ise, onun gereksinimleri karşılayıp karşılamayacağını, hazırlık aşamasında saptanmış ölçülere uyup uymayacağını anlaşılması ve gösterilmesi için yapılan bir dizi etkinliktir. Beynin sol yarı küresi devrededir. Bazı yazarların yapmış oldukları sınıflamalara göre yaratıcı düşünmenin aşamaları aşağıdaki tabloda sınıflanmıştır (Dacey, 1989, s.109):

Tablo.2.2 Yazarlara Göre Yaratıcılığın Aşamaları

Safha	Wallas	Dewey	Rossmann	Stein	Vaigin	Osborne
1	Hazırlık	Zorluğun (problemin) hissedilmesi ve tanımlanması	Problemin gözlemlenmesi, yapılandırılması ve eldeki bilgilerin çıkarılması	Problemin teşhisi ve tanımlanması	Hazırlık, Tanımlama Boş verme	Durum tespiti 1.Problem 2.Hazırlık
2	Kuluçka				Kuluçka	
3	Aydınlanma	Mümkün olan çözümlerin sunulması	Çözüm üretilmesi	Yaklaşımların incelenmesi	Aydınlanma	Fikir bulma 3.Fikir üretimi 4.Fikir geliştirme
4	Kanıtlama	Sonuçların düşünülmesi	Çözümün incelenmesi	Etkilerin gözlenmesi		5.Çözüm bulma, değerlendirme
5			Yeni fikirlerin tanımlanması			
6		Bir çözümün kabul edilmesi	Yeni fikirlerin elde edilerek test edilmesi			6.Adaptasyon

2.7. Yaratıcılığın Engelleri

Yaratıcılığın engellerini genel olarak üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; bireysel engeller, örgütsel engeller ve toplumsal engellerdir.

2.7.1. Bireysel Engeller

Yaratıcılığın önündeki engellerin başında kişinin alışkanlıkları, tutumları, deneyimleri, dünyaya ve olaylara bakışı, kısaca kişiliğini oluşturan yapısal özelliklerinden kaynaklanan engeller gelmektedir. Gerek alışkanlıklarımız gerekse eğitim ve yaşantılar sonucu düşüncemizi katılaştıran, esnekliği ve yaratıcılığı engelleyen ketlemeler geliştirmektediriz. Bu tutum bilinen sorunların çözümünde yararlı olsa da, yeni bir sorunla karşılaştığımızda zihnimizi önceki çözümlerle sınırlamak eğiliminde oluruz. Bu alışkanlıklardan kurtulmak için, kendimizi şartlanmış duygu ve eylemlerden kurtarmamız gerekir.

Lambert'e göre yaratıcılığı etkileyen etmenleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Sungur, 1997, s.275):

- 1.Kendine güvensizlik,
- 2.Hata yapma ve eleştirilme korkusu,
- 3.Mükemmeli isteme ve uyumculuk,
- 4.Engellerden korkma,
- 5.Bir konu üzerinde yoğunlaşma ve sabırla çalışma güçlüğü,
- 6.Bilişsel çelişkilere direnç,
- 7.Kimlik duygusundan doğan savunma mekanizmaları,

Eğitim sistemimiz ve sosyal yetişme tarzımız bize beynimizin sağ değil, sol tarafına güvenmeyi öğretmiştir. Çoğunda bu güvenme o kadar ileri gider ki, insanlar beyinlerinin sağ tarafını kullanmakta zorlanır hale gelirler ve uygun olmayan işlerde bile beyinlerinin sol tarafını kullanırlar. Oysa yaratıcılık tüm beyin fonksiyonlarının kullanımını gerektirir. Beynin sağ yanı geleneksel, alışlagelmiş rotadan sapmak için gereklidir. Beynin sol yanı ise fikirleri değerlendirmek ve uygulanabilir olanları

geliştirmek için gereklidir. Kişi alışkın değilse beyninin tamamını kullanmakta zorlanabilir (Birch ve Wegg, 1997, s.14-15).

Rawlinson, her insanın doğuştan belli bir yaratıcılık yeteneği olduğunu söyleyerek, ortalama bir insanı bu gücü kullanmaktan alıkoyan engelleri aşağıdaki gibi sıralamıştır (Rawlinson, 1995, s.22-23):

1. İnsanların kendi kendilerine koydukları engeller
2. Kalıplar ya da tek geçerli sonuç bulma zorunluluğu
3. Açıkça görülen şeyleri sorgulamama
4. Muhafazakarlık
5. Fazla hızlı değerlendirme

Simberg'e göre yaratıcılık, algısal, duygusal ve kültürel bir bütünlüktür. Özellikle yetişkinlerde algısal ve duygusal özelliklerin yaratıcılığı engellediği gözlenebilir. Bu algısal ve duygusal engeller kısaca bireysel engeller adı altında toplanabilirler (Ülgen, 1990, s.14).

2.7.1.1. Algısal Engeller

Algısal engeller, bireyi sorunu görmekten ya da sorunu çözmek için gerekli bilgiyi almaktan alıkoyan engellerdir. Bu konu ile ilgili sorun alanını gereğinden fazla daraltma eğilimi, sorunu görmek istediğimiz biçimde görme eğilimi gibi nedenler sayılabilir.

Ülgen (1990, s.15), algısal engelleri şöyle sıralamıştır:

1. Problemi ayırmada güçlük
2. Problemi gereğinden fazla daraltmanın oluşturduğu güçlük

- 3.Terimleri tanımadaki, yetersizlik
- 4.Gözlemlerde, duyuların hepsini kullanmadaki başarısızlık
- 5.Uzak ilişkileri görmede güçlük
- 6.Açık bir değerlendirmedeki güçlük
- 7.Neden ve etki arasındaki değerlendirilmedeki güçlük

2.7.1.2. Duygusal Engeller

Duygusal engeller ise, başarısızlığa uğrama korkusu, belirsizliklere dayanıklılığın az olması, başarıya çabuk ulaşma isteği gibi etkenler olarak sayılabilir.

Ülgen (1990, s. 15) de duygusal engelleri şöyle sıralamıştır:

- Kendini aptal yerine koyma ve hata yapma korkusu
- Düşünmede esnekliğin olmayışı
- İlk akla gelen görüşü hemen kabul etme
- Hemen başarıya ulaşmak için üst düzeyde güdülenme
- Güvence için bir istek
- Bağımlılık, meslektaşlarına güvenmeme ve denetim korkusu
- Bir problemi tamamlama ve test etmede dürtü azlığı

Bazı durumlarda engelleyici, olumsuz gibi görünen olgular, yaratıcılık için yararlı olabilmektedir. Torrance bir çalışmasında, farklı kültürlerdeki çocukları örneklem grubuna almıştır. Kültürel yetersizliği olan çocuklarda, özellikle sözel ve sözel olmayan iletişimde, kendini anlatmada, duygusal tepkilerde, düşsel güçlerinde yaratıcılığın daha yoğun olduğunu gözlemiştir (Ülgen,1990,s.16).

2.7.2. Örgütsel Engeller

Örgütte yaratıcılığın engeli, değişmeden kalmaya direnen bir yönetim, eski modellerin baskısı ve bunlara eklenen hiyerarşinin, üst düzeydekilerinin astlarına

güvensizliği ve kurulu düzene bağlılığıdır. Bu tür örgütlerde moda olan şey, tartışılması güç, toplumsal uyumculuğun savunmasını yapan basmakalıp yargılardır. Baskıcı, hiyerarşi ile donatılmış bir örgüt yaratıcı bireylerin örgütten kaçmasına ya da yaratıcılıklarını iş dışında kullanmalarına neden olmaktadır.

Bir diğer görüşe göre de yaratıcılığın iki temel engeli vardır (Sungur, 1997, s.275-276):

- Geriye dönük tutumlar
- Önceden ve sürekli eleştiri
- diğerleri ise;
- Deneyim ve teknik uzmanlık
- Bireysel güvensizlik duygusu
- Hiyerarşinin üst düzeylerinde bulunanların astlarına güvensizliği
- Otoriter yönetim
- Kusursuz olma isteği
- Ciddi işler yapma isteği

Morgan,örgütlerde yaratıcılığı yok etmek isteyen yöneticilere aşağıdaki gibi davranmalarını söylemektedir :

- Çevrenizdeki herkesten daha çok bilir gibi görünün.
- Her süreçte çalışanları denetlediğinizi gösterin
- Herkesin günlük çalışması ile ilgili olarak günlük denetimler yapın.
- İyi yetişmiş, uzman personele uzun süre rutin işler yaptırın.
- Teknik personelle, üst düzeyde karar verenler arasında en yüksek engelleri oluşturun.
- Çalışanlarla üretim artışı dışında hiçbir konuda konuşmayın.
- Sorumlu olduğunuz her şeyle ilgili, tek yetkili olarak konuşun
- Sürekli toplantı yapın.
- Yeni fikirlere evet deyin ama onlarla ilgili hiçbir şey yapmayın.

2.7.3 Toplumsal Engeller

Kimi yaratmalar, bugünün toplumları ile diyalog kurabilir, kimileri de varolan teknik, model ve dogmaları, şemaları, teknolojiyi sorgulayarak yarının toplumu ile söyleşirler. Birinciler, aşamalı bir ivme kazandırırken; ikinciler, bir kopma ve karışıklığa yol açarlar. Çağdaşları tarafından anlaşılmazlar (Sungur, 1997, s.277).

Sungur (1997, s.278), bir toplumda, uyumculuğa değer verildiği zaman yaratıcılığa engel hazırlandığını belirtmiş ve bu engelleri şöyle sıralamıştır:

- Fantezi ve hayal kurma, zaman kaybıdır; belki de çılgınlıktır.
- Oyun sadece çocuklar içindir.
- Sorunlar, matematik düşünce ya da daha çok para ile çözülür.
- Sorunların tek ve doğru bir çözümü vardır.
- Akıl-mantık-sayılar-yararlılık-başarı, iyidir.
- Sezgi-heyecanlar-saçma düşünce-yanılma-başarısızlık kötüdür.

İlhan ve Okvuran (İnternet, 2002) tarafından yapılan bir araştırmada, beyin fırtınası yöntemiyle, “Benim yaratıcılığımı ne engelledi?” sorusuna deneklerin verdiği onlarca farklı yanıt, çeteleme yöntemiyle dört grupta toplanmıştır:

- Aile baskısı
- Çevre baskısı
- Ekonomik durum
- Gelenekler

Gene aynı yöntemle bu dört başlığın çözümü için “Ben ne yapabilirim?” sorusuna verilen yanıtlar, aşağıdaki gibi sınıflanmıştır (İlhan ve Okvuran, İnternet, 2002):

- Önce kendimiz inanmalıyız.
- Çocuk ailesine karşı meslek tercihinde kararlı olmalı.
- Azimli, kararlı, tutarlı, mücadeleci olmalıyız.

- Karar verme sürecinde dirençli olmak gerekir.
- Baskıları ikna yoluyla elimine etmek gerekir.

Yaratıcılığı, ancak yeniliği, değişimi hoş gören toplum destekler ve geliştirebilir. Doğrudan doğruya cezalandırma ya da toplumdan dışlama, ayırma, ilişkiyi kestirme biçimlerinde topluma uyma baskılarının şiddet derecesine göre yaratıcılık desteklenir. Bir başka deyişle, çok şiddetli sosyal baskılar yaratıcılığı baltalar. Bu tür olumsuz yaratıcı kişileri üstün saygınlık girişimlerinden ayırır oysa bu kişiler yaratıcılığı sürdürmelerini sağlayacak biçimde ödüllendirilmelidir. Böylece yaratıcı bireylerin uğraşları doğrultusunda araştırmalarını yürütmeleri desteklenir ve daha genç kuşaklara da model oluşturmaları sağlanır.

2.8.Yaratıcı Bireyin Tutumları

2.8.1.Yaratıcı Bireyin Kendine Karşı Tutumu

Yaratıcı bireyin kendine karşı tutumları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Sungur, 1997, s.37):

- İçe dönük, ben merkezci, içsel kaygıları olan
- Yeni deneyimlere açık olan
- Kendini korumaya daha az istekli
- Kendi kendinin farkında olan
- İçsel olgunluk
- Büyük bir ego ve karakter gücü gösteren
- Aşırı heyecansal tepkileri olan
- Düşük heyecansal tutarlılık gösteren
- Kendini kabule daha az istekli bireylerdir.

2.8.2.Yaratıcı Bireyin Başkalarına Karşı Tutumu

Yaratıcı bireyin başkalarına karşı tutumları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Sungur, 1997, s.36-37):

- Katılımcı olmayan
- Çok az dostu olan
- Bağımsız
- Başat
- Girişken, cesur, atılgan
- Kişiler arası ilişkilere çok az ilgi duyan
- Ana-babasından bağımsız
- Özellikle baskı altında, bağımsız yargılama yeteneği olan kişilerdir.

2.8.3.Yaratıcı Bireyin İşine Karşı Tutumu

Yaratıcı bireyin işine karşı tutumları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Sungur, 1997, s.37):

- Düşünceleri ve nesneleri bireylere tercih etme
- Zihinsel çalışmalara yüksek ilgi
- İş güvenliğine daha az değer verme
- Ayrıntılı ve rutin çalışmalardan daha az doyum sağlama
- Kaynak kişi olmada yüksek yeterlilik ve uyum
- Açık, kuşkucu ve eleştirici
- Dürüstlük ve bütünlük
- Elemanlarla oynayabilme
- Belirsizliğe karşı yüksek hoşgörü
- Dayanıklılık
- Teorik değerleri vurgulama ön plana çıkar.

2.9.Bazı Kavramlarla İlişkileri Açısından Yaratıcılık

2.9.1.Yaratıcılık Ve Aile

Aile bireylerinin tutum ve davranışlarının değer yargılarının, yaratıcı potansiyelin geliştirilmesi ya da tersine, ketlenmesinde önemli bir rolü vardır. Yaratıcı tutum ve buna bağlı olarak gelişen davranış biçimlerinin kazanılmasında ebeveynlerin etkisi belirleyici olmaktadır.

Yapılan araştırmalarda , yaratıcı bireylerin çoğunlukla anne-babalarından biri, daha çok baba kaybı olan kişiler olduğu ortaya çıkmıştır. Siminton'un araştırmasına göre, çağdaş bilim adamlarından %15'inin on yaşından önce babalarını kaybettiği ortaya çıkmıştır. Bu durum çocuğun sosyalleşmesinin niteliğini değiştirmekte ve çocuğun dünyayı daha az klasik biçimde algılamasına neden olmaktadır. Ayrıca yaratıcı kişilerin, genellikle ailede ilk doğum sırasına sahip çocuklar olduğu saptanmıştır (Sungur, 1992,s.163).

Gelecekte yaratıcı olacak çocuğun ev çevresi entellektüel ve kültürel uyarıcılardan oluşan materyallerle doludur. Anne-babalar evdeki kitaplık, gazete aboneliği sanatsal ve mekanik hobilerin gerektirdiği objelere sahiptirler. Yaratıcı çocukların erken yıllarda çok sayıda hobileri vardır. Çok çeşitli konularda da okumaya düşkünlüdürler (Sungur, 1992,s.163).

Ailenin tutumları ile yaratıcılık arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada ise, öğrenim düzeyi düşük olan annelerin çocuklarının Torrance Yaratıcı Düşünce Testi'nden aldıkları puanların, yüksek öğrenim görmüş annelerin çocuklarının aldıkları puana göre daha düşük olduğu gözlenmiştir. Buna göre anne-baba tutumları açısından gereğinden fazla koruyucu olmanın yaratıcılığı engellediği sonucuna varılmıştır (Davaslıgil, 1988, s. 92).

Roe'nun klasik araştırması, 64 seçkin bilim adamından 39'unun ilk çocuk, 15 tanesinin tek çocuk, 13 tanesinin de ikinci çocuk olduğunu ortaya çıkarmıştır. Baba yoksunluğuna ilişkin bulgulara göre, Lenin babası öldüğünde ön ergenliğe yeni

girmişti. Napolyon babasını 15, Beethoven annesini 16 yaşında yitirmişti. Eisenstad araştırmasında, seçkin bilim adamlarının %61'inin üç yaşından önce babasını yitirdiğini, %52'si yirmialtı, %45'i yirmibir yaşında öksüzlük etkisi yaşadığını ortaya koymuştur. Ayrıca, yaratıcı olan ailelerin orta ve ortanın üzerinde sosyo-ekonomik düzeye sahip oldukları, yaratıcı ve yoksul olan aileye rastlanmadığı belirlenmiştir (Sungur, 1992,s.163).

Farklı kültür yapısına sahip ülkelerde yaratıcı potansiyelin farklı etkilendiği görülmektedir. Bazı kültürler, özellikle doğu kültürleri, çocukluk yaşlarından itibaren kişileri disiplin altında tutmaya çalışmakta, otoriter bir yapı kurmaktadır. Ailede çocukların aile büyükleri ile olan ilişkileri kısıtlanmaktadır (Aktan, 1986, s.134).

Aileler, çocuklara hata yapma özgürlüğü vererek ve onların fikirlerine saygı duyarak çocuklara yaratıcı düşünmeyi öğretebilirler. Bir problemi yaratıcı biçimde çözebilmek için çocukların bazı genel çözümleri değişik ve çeşitli perspektiflerden görebilmeleri gerekir.

2.9.2.Yaratıcılık ve Cinsiyet

Ülkemizde yaratıcılık ve cinsiyet ilişkileri üzerine yapılmış ilk araştırma, 1974-75 yılları arasında Samurçay tarafından 60 lise öğrencisi üzerinde Meunier'in yaratıcılık testi kullanılarak yapılmış ve kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yaratıcı düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır (Sungur, 1997, s.55).

Cinsiyet ve yaratıcı düşünme puanları arasındaki ilişkiyi konu alan araştırmalar, kullanılan testlere, örneklem ve araştırma desenlerine göre farklı sonuçlar ortaya koymaktadırlar. Ayrıca önemli ölçüde kültürel değişkenlere bağımlı olan cinsiyet değişkeni üzerinde tartışmalar devam etmektedir.ancak, araştırmalar yüksek düzeyde yaratıcı bireylerin, karşıt cins rollerini daha kolay benimsediklerini ortaya koymaktadır (Sungur,1992,s.78).

Aral, Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı'na devam eden 80 öğrenci ile Özel Arı Koleji'ne devam eden 111 öğrenci olmak üzere toplam 191

öğrenci üzerinde “Torrance Yaratıcı Düşünme Testi” ve “Genel Bilgi Formu” ile bir araştırma yapmıştır. Sonuçlarında ise, cinsiyetin yaratıcılık boyutlarında anlamlı bir farklılık yaratmadığı ortaya çıkmıştır. Lise ikinci sınıfa devam eden ergenlerin, yaratıcılığın; esneklik, orijinallik, akıcılık ve detaylara girme boyutlarında, lise bir ve lise üçüncü sınıfa devam eden ergenlerden daha yüksek puan aldıkları görülmüştür. Lise birinci sınıfta ergenlerin yeni bir ortama uyum sağlama, kendilerini anlatma gücüne olan güvenlerinin sık sık sarsılması ve imgelem güçlerinin eskisi kadar etkili olmaması yaratıcılıklarını köreltmektedir. 15-16 yaşlarında yaratıcılığın sanatsal yaratma şekli aldığı görülmüş ve lise üçüncü sınıftaki öğrencilerin ise üniversite sınavlarına hazırlanmalarının, yaratıcılıklarını olumsuz yönde etkilediği ortaya çıkmıştır (Aral,1999, s.5-11).

2.9.3.Yaratıcılık ve Zeka

Yaratıcılık ve zeka düzeyi arasındaki sürtüşmeler bütünde karşılıklı olmayan bir ilişki ortaya çıkarmıştır. Yaratıcı bireyler iyi, hatta üstün bir zeka düzeyine sahip bireyler arasında yer almaktadırlar. Fakat bu düzeydekilerin sadece bir bölümü yaratıcı olabilmektedir. Bu değişik biçimde yorumlanabilir; zeka şekilleri çeşitlidir. Bunlardan biri daha çok buluşa yöneliktir; yaratıcılık, zeka artı bir şeydir. Hatta yaratıcılığın zekadan bağımsız olduğu bile öne sürülebilir. İncelenen bireyler daha çok araştırmacılar ve iyi bir zeka düzeyinin göstergesi olan belli bir teknik eğitimden geçerek mesleki statülerine ulaşmış bireylerdir; bu durumda seçimle bir ilk eleme vardır. Bu olmasaydı başka bir seçenek bulunabilir miydi? Bunu beklemek, zeka kadar buluşun da kapasitesi ve alıştırma şartlarını gerektiren kültürel geçişe bağlı olmadığını varsaymak demektir (Oleron, 1993, s.89).

Yaratıcılık kavramının zekayla ilişkisi olduğuna inanan pek çok psikolog vardır. Genellikle yüksek zeka bölümü olanlardan yaratıcılık beklenir de, düşük olanlarda bu yeteneğin olabileceğine pek inanılmaz. Önceleri, “dahi” deyimini yaratıcılık yönünde başarılar elde etmişlere mal edilmiştir. Birçok kişinin bu durumdan hoşlanmamasına karşın, bu deyim süregitmiştir. Kuşkusuz bir zeka testinin ölçütü zeka bölümü ile bazı yaratıcı beceriler arasında kayda değer bağlantılar bulunamamakta ama, kesinlikle bu bağlantı bilinmemektedir. Bu konuda

yapılan araştırmalarda zeka ile yaratıcılık arasındaki bağlantı konusunda kesin bir sonuca varılamamıştır (Yavuzer,1989, s.16).

Yaratıcılık ve zeka ilişkisi için Roe'nin sanatçı ve bilim adamlarının biyografisi üzerinde yaptığı çalışmaları yorumlayan Guilford, yaratıcı insanlarla ilgili şunları belirtmektedir (Sungur,1997,s.5 4).

- 1.Yaratıcı insan çok çalışmaya eğilimli,
- 2.Uzun süre çalışabilen
- 3.Bu çalışmaların kaynağını aldığı genel bir motivasyona sahip insanlar olduğunu belirtmektedir.

Zeka tek başına yaratıcılığı açıklamakta yeterli olamaz. Bir çok yaratıcı genç dersleri iyi durumda olmadığı için okulunu bitirememiş ve st düzeyde araştırmacı arayan şirketlere kabul edilmemişlerdir. Her ne kadar yaratıcılık için belli bir zeka düzeyi gerekliyse de (IQ:125), bu noktanın ötesinde fazla bir anlamı yoktur. Birçok genci başarılı bir ğrenci olmaktan alıkoyan bir etken de onların bağımsızlıklarına düşkün olmalarıdır.

Gardner, zekâyı “sorun çözme ya da ürün yaratma” yeteneği olarak tanımlar. Bazen yeterlilikler, kimi yerde istidat olarak da adlandırdığı bu bölümlerden “hangisine çocuğun daha çok yöneldiği, onun malzeme ve nesnelerle olan ilişkisinin iyi gözlemlenmesiyle saptanabilir, ğretim programları da bu yeteneklere göre düzenlenmelidir” diyerek böyle okulların varlığından söz eder. Güçlü yetenekler böylece teşvik edilecek, zayıf olanlar ise elverdiğince güçlendirilecektir (San, 2002, İnternet).

2.9.4.Yaratıcılık ve Eğitim

Eğitim düzeyi arttıķa, yaratıcılık düzeyi de artmaktadır. Ancak daha sonra ilerideki bir formal eğitim, bireyin yaratıcılık açısından başarı çizgisini düşürebilmektedir. Bu dönüm noktası orta ğretim ve lise sırasında gözlenmektedir (Sungur, 1997, s.181).

Ataman'a göre , yaratıcılığın gelişmesindeki en kritik yaş dilimi, 5-6 yaş arasındır. Okula başlama ile otoriteyi, kuralları tanımaya başladığı dönemde yaratıcılık duraklamaktadır. 8-10 yaş arası çete dönemidir. Çete üyelerince benimsenmek için yaratıcı yanlarını göstermemeyi gerektiren faaliyetler ön plâna çıkar. 13-15 yaş ergenliğe giriş dönemidir. Karşı cins tarafından benimsenme arzusu yaratıcılığı olumsuz yönde etkilemektedir. 17-19 yaş meslek seçimi, üniversiteye giriş dönemi yaratıcılığı gerileten bir başka nedendir. Ataman, 3-5 yaş olan okulöncesi dönemin çocuğun ilk kez yaratıcı öğeler ortaya koyduğu dönem olduğunu belirtir (Ataman,1995,112).

Rawlinson'a göre oynadıkları oyunlar incelendiği zaman yaratıcılık yetenekleri görülebilir. Fakat çocuk büyüdükçe yaratıcı yetenekleri dışarıdan etkilerle başka yeteneklerin altında örtülü kalmaya başlar. Okul yaşantısı, eğitime yönelik rutin davranışlar gerektirdiğinden yaratıcılık yeteneğini baskı altına almaktadır (Rawlinson, 1995, s.13).

Eğitim sisteminin sadece mantıksal düşünceye önem vermesi,yaratıcılığın önündeki en büyük engeldir ve maalesef bugünkü eğitim sistemimiz bunu yapmaktadır. Bunun en önemli nedeni, eğitimin belirli doğruları öğrencilere aktarmak olarak algılanmasıdır. Doğru ve yanlışları öğretmeyi amaçlayan bir sistem doğal olarak mantıksal düşünceye önem verecektir (Yıldırım,1998, S.241).

Eğitim ortamları bireyin yaratıcı davranışlarını geliştirecek şekilde düzenlenmelidir. Öğrencinin problemin farkına varmasına, onu anlayıp sınırlamasına, denenceler kurmasına ve diğer kişilerle birlikte çalışmasına imkân verecek bir eğitim ortamı olmalıdır. Öğrencinin yeni düşünceler, yeni kurallar, yeni sistemler üretmesini engelleyecek kültürel değişkenler ortadan kaldırılmalıdır. Öğrenciler eğitim ortamı içerisinde sürekli desteklenip cesaretlendirilmelidir. Çünkü yaratıcılık; bilişsel, duyuşsal ve devinsel bir kültürel etkinlik sonucu ortaya çıkabilir. Korku ve ceza yaratıcılığı engellemektedir. Öğrenciler zaman zaman ödüllendirilmelidir. (Sönmez,1995, s.148-153).

2.9.5 Yaratıcılık ve Kültür

Çeşitli kültürler içinde barındırdıkları bireyleri, kimi konularda yaratıcılığa özendirirken kimi konularda da aynı şeyi yapmazlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde bilim ve sorun  z m   zendirilirken politik ve sosyo-ekonomik konularda bu özendirmeye rastlanamaz. Arap kültüründe ise teknik konularda yaratıcılığa izin verilirken, dini konularda izin verilmez. Diğ r yandan, kimi kültürler uyum ve yapıya önem verirken, kimileri de yeniliğ  özendirmektedir.

 lkel toplumlarda, toplumun  nde gelenleri, kendi bireylerinden bazılarını ya da birini sanatçı olarak belirleyip ona gerekli desteğ  vermektedir.  rneğ n tahta oymacılığ  yapan Yeni Gine Malezyalıları arasında her topluluk içinde yüksek anlatım gücüne sahip en az bir kişinin bulunduğ  bilinmektedir. Bu usta kişilerin sanatçı kalıtım yoluyla kazandıkları, bu geleneğ  anne babalarından veya anne tarafındaki büyüklerinden elde edip kız kardeşlerinin oğullarına öğrettikleri bilinmektedir.

Torrance'in 1964 yılında Amerika Birleşik Devletleri,İngiltere, Fransa, Porto-Riko, Türkiye ve Yunanistan'da yaptığı araştırmada, 9-11 yaşlarındaki çocuklarda ıraksak düşünmeye karşı algılanmış baskıyı incelemiştir. Torrance bu araştırmasında; çocuklardan, alışılmamış karakterlere ilişkin hayvan hik yeleri üretmelerini istemiştir. Çocukların ürettikleri bu öykülerin i eriğ  analiz edildiğ nde; asıl baskı tipinin kendisi, anne-babası, arkadaşı ve toplum olduğ  ortaya çıkmıştır. Baskı türü olarak öğüt verme, alay etme, uzaklaşmayı gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Baskı sonucu ise, uyum ya da direnme tepkisi ile cevaplanmıştır (Sungur,1997,s.179).

Yaratıcı birey, topluma tam anlamda uymuş birey değildir. Bulunduğ  kültür ile özdeşleşmek istememekte ve onu onaylamamaktadır.Kimi alanlardaki kültür ile iyi geçinir, ne var ki kültürün tümü ile çok derin ve anlamlı biçimde uzlaşmaya direnir. Kendini içinde yaşadığı kültürden ayrı tutan bir şeyleri içinde hep saklı tutar (Sungur,1997,s.179).

Toplum, yaratıcı insanları destekleyen bir kültür yapısına sahip ise bu özelliğe sahip insanların kendini ifade etmesi kolaylaşır. Her şeyi “doğru/yanlış” mantığı ile değerlendiren bir toplum yenilik getiremez ve yıllarca aynı şeylerin doğruluğunu ve yanlışlığını tartışır, durur (Yıldırım, 1998, s.242).

2.9.6.Yaratıcılık ve Ruhsal Hastalıklar

Yakın zamana kadar sanatçılık ve ruhsal hastalık ilişkisi dendiğinde genellikle akla gelen ve karşılaştırılan hastalık şizofreni ya da benzer psikozlar olmuştur. Oysa son yıllara doğru (özellikle son 25 yıldır) sanatsal yaratı ile afektif hastalıkların(yani depresyon ve mani ya da benzer durumların) ilişkisinin daha yakın olduğu, birçok yaratıcı yazar, ressamın herhangi bir afektif hastalığının olduğu saptanmaktadır (Alper, 2002, s.7).

Bir çalışmada 30 yaratıcı yazar incelenmiş ve yazarların % 80 ‘inin yaşamlarının bir döneminde bir afektif bozukluk geçirdikleri (normal kontrol grubunda % 30) , hastalıklarının % 43’ünün manik-depresif doğada olduğu saptanmıştır. Birçok yöntemsel eksikliklerine (karşın benzer sonuçlar elde edilen başka çalışmalar da vardır. Bir çalışmada New York Okulunun soyut dışavurumcu ressamları incelenmiş, 15 sanatçıdan 8’inin depresif bir bozukluğunun olduğu, 2’sinin intiharla, ikisinin de yalnız araba kullanırken kazayla (yazarlar intihar olarak değerlendirmektedirler) öldüğü, 7’sinin alkolik olduğu, 6’sının ruhsal tedavi gördüğü gibi bulgular elde edilmiştir Çalışmacılar yöntemsel eksiklikleri ve veri toplama yanlışları nedeniyle eleştirilmişlerdir (Andreasen,1987,s.1288-1292).

Rothenberg, Andreasen’in çalışmasını eleştirmiş ve yaratıcılığın hastalıkla değil, ruh sağlığıyla ivme kazandığına inandığını söylemiştir.. Öte yandan Andreasen de kendi görüşünde direterek hastalıkla yaratıcılık arasındaki bağıntının gün gibi ortada olduğunu öne sürmüştür (Yörükoğlu,1990,s.125).

Storr’un görüşü Rothenberg’e yakındır. Örneğin şizofrenler çoğu kez özgün bir görüye sahiptirler. Dünyadan kısmen uzaklaşmış olmaları ve töresel etkilere karşı duyarsız olmaları nedeniyle dünyaya öylesine olağandışı bir açıdan bakarlar ki, insan keşke bu görülerini bir sanat yapıtına dönüştürselerdi diye düşünür. Oysa bunu

başarabilen pek yoktur. Hatta eğer bunu başarabilseler belki de şizofren olmazlardı; bunun nedeni bir bakıma yaratma etkinliğinin kişiyi akıl bozukluğundan koruyabilmesi bir bakıma da sanatsal etkinlikte bulunmak ya da özgün bir düşünceyi algılanabilir bir biçime aktarmak için gerekli becerilerin kazanılmasının “güçlü bir ego”, yani birçok şizofrenin yoksun bulunduğu aktif girişimci kişilik özelliği gerektirmesidir ” (Storr,1992, s.54).

Günümüzde artık biliniyor ki, depresyon ve mani, kişiye ciddi problemler getiren kalıtsal hastalıklar olmalarının yanı sıra, beraberlerinde sanatsal yaratıcılık özellikleri taşımaları açısından kalıtsal birer armağandır da. Manik depresif yarı tanrı Dionyosos’un bulaştırdığı bu hastalık beraberinde yaratıcılığı da getirmiştir ölümlülere (Mumcu, 2002, s.5).

2.9.7.Yaratıcılık ve Ütopya

Ütopya, zamanın, uzamın, tarihin dışındaki imgesel bir dünyanın ilkelerinden farklı ilkeler üzerine kurulmuş bir dünyadır. Niteliği gereği uydurmaca da olsa, kuramlar gibi “olan”ın bilgisini arar, gerçeğe bitişik olasılıklar üzerinde durur. Bir olayı anlamak, onu değişmez kabul etmemek, onun üstüne çıkmaksa eğer, ütöpik düşünce akılcı düşüncenin en büyük yardımcısı olacaktır (Sungur, 1997,s.187).

Ütopyacı düşünce, ileri düzeyde yaratıcılık açısından oldukça önemlidir. Her yaratıcının zekasında bir ütopya anı vardır. Alışılmış durumlar, düşünce evrenimize yerleşmiş kalıplar, akıldışı da olsa insanlarca doğal bulunur ve zamanla aktöreye dönüşürler. Ütöpik düşünce bir başka akıldışı durum bularak kalıpların akıl dışılığını gözler önüne serer. Gerek bilimde gerekse düşün alanında sıçramaların olduğu dönemler, ütopyaların egemen olduğu dönemlerdir.

2.10.Yaratıcılık Nitelikleri

Yaratıcı birey özelliklerinin dışında genel olarak yaratıcılık nitelikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Gardner,1990, s.155).

1. Açıklık:Açıklık kişilerin çevrelerindeki görüntü, ses, olay ve fikirleri algılama özelliğidir. Kazanılan deneyimlere karşı açık olmak, kuşkusuz, kişinin dış dünya ile iç dünyası arasında kurduğu paralellik ölçüsünde geçerlidir. Yaratıcı kişinin dış dünyayı algılamadaki becerisinden daha önemlisi, kendi iç dünyasına karşı olan açıklığıdır. MacKinnon ve arkadaşlarının dediği gibi, teknik açıdan yaratıcı insan “kendisini bilinçli şekilde kontrol etmeyi bir yana bırakıp kişinin daha ilkel ve bilinçaltı derinliklerinden gelen korku, merak ve hayallerle yüz yüze gelmede üstün yetenek sahibidir”.

2. Bağımsızlık:Yaratıcı insanın bizlerin yakalandığı toplumsal baskılar ağından kendisini kurtarma gücü vardır. “Başkaları ne der?” sorusuna kafa yorarak vakit kaybetmez. “Herkesin yapıyor” olması onunda yapmasını gerektirmez. J.P. Guilford’un dediği gibi, yaratıcı insan “olan” ile “olması gereken” arasındaki farkı görebilme yeteneğine sahiptir. Bu da onun “olan” dan belirgin bir ölçüde uzaklaşmayı başardığını gösterir. Yaratıcı insan bağımsızlığının ve diğerlerinden ayrılığının kökeninde, riske atılabilen ve arkadaşlarından gelebilecek olan eleştirilere açık olabilme gücü vardır. Yaratıcı insan bağımsızlığını kendisini gerçekten ilgilendiren, yaratıcılığının etkili olduğu alana saklar. Bu da onu dikkatleri üzerine çekecek şekilde ve yerlerde sosyal kuralları bozan teşhircilerden farklı kılar.

3. Esneklik: İnsanların kullandıkları geleneksel kategorilerle ve soyutlamalarla kendisi arasında bir mesafe koyabilmesi, aynı mesafeyi yerleşmiş geleneklere ve sıradan işlere karşı da koruyabilmesi, yaratıcı kişinin esnekliğinin önemli bir bölümünü oluşturur. Esnekliğe bağlı olarak yaratıcı insanın, psikologların “belirsizlik toleransı” diye adlandırdıkları bir özelliği daha vardır. Bireyin iç çelişkilerine tolerans

gösterme kapasitesi ve nihai kararları geciktirme eğilimi taşır. Cevabı alınmamış sorunların, çözümlenmemiş farklılıkların varlığı onu rahatsız etmez.

4. Deneyimle Kurallara Ulaşma Yeteneği:Büyük yaratıcılık yeteneği olan kişi, değişik ve zengin deneyimler edindikten sonra, tüm bu karmaşık deneyimlerin ardındaki gizli düzeni bulmada olağanüstü bir güce sahiptir. MacKinnon'un önerdiği gibi yaratıcı insan, eğer gördüğü kaosa yeni bir düzen getirebileceğine dair kendisine derin bir güven duymazsa, çevresindeki bir çok fikir ve deneyimi hoşgörü ile karşılayamaz.

5.Devrimci: İlk bakışta devrimci, yaratıcı insanlardan bir adım ötede gibi görünse de, genellikle devrimci yaratıcıdan daha farklı bir varlıktır. Bazı devrimciler yaşamlarının bir kesiminde yaratıcı olabilseler bile, yaratıcılığı, verdikleri savaşın acımasızlığı içinde terk edebilirler. Bazıları ise sonuna dek yaratıcılıklarını koruyabilirler. Radikaller, toplumsal değişmeyi gerçekleştirmek için polemige girdikçe, giderek katı bir kişiliğe bürünerek dogmatik örgütler yaratırlar ve rütbe farkından doğan olaylara karşı hoşgörüleri hiç kalmaz. İçlerinde oluşan bu farklılıklar hiç hoşgörüyle karşılanmadığı içindir ki, çoğu, reform hareketleri sonunda dağılır. Bu nedenlerden ötürü devrimci kişi daima dünyadaki "normal" insanlara ters düşer.

Bu niteliklere Levinson'un yaptığı sınıflamadan farklılık taşıyan aşağıdaki nitelikler eklenebilir (Levinson, 1980, s.113):

1. Merak : Belirsizliğin, tehlikenin ve riskin bulunduğu konular yaratıcı kişiler için sınırsız bir çekim kaynağıdır. Bu eğilim yaratıcı kişilere doğal gelir ve başkalarının niçin kendileri ile paylaşmadığını merak ederler. Aşırı merak ve risk alma eğilimleri yaratıcı kişileri tehlike ve sorunlarla sık sık karşılaştırır ve istenmeyen durumlara düşmelerine neden olur. Buna karşılık başkalarının kaçındığı konularda meraklarını doyurabilmeleri halinde çevrelerinden farklı ve üstün bir

konuma gelirler. Meraklı olmak farklı düşünebilmenin bir ön koşulu, gerek ve yeter şartıdır.

2. Risk-Alma : Yaratıcı kişiler başkaları tarafından risk gibi görülen belirsizlik, karmaşıklık, statü kaybı gibi konularda son derece cesur ve atılgan olabilirler. Yaratıcı kişilerin göze aldığı riskler dışlanmak, alay edilmek, arkalarından konuşulmak ve kurallara uymayan kişilerin başına gelebilecek türden şeylerdir. Toplumsal düzen sözsüz ve gizli bir sözleşme ile herkesten, verilen rol ve statülere uymasını bekler. Kendilerine çizilen sınırları aşanlar, yabancı hatta düşman sayılır ve hizaya gelmeleri veya getirilmeleri beklenir. Farklı düşünenler ve farklı davrananlar ise bu sınırları aşmaya cüret edenler ve bunun müeyyidelerini göze alanlardır. Yaratıcı kişiler kendileri için öngörülen rolleri yorumlamadan ve tartışmadan oynama eğiliminde değildirler. Merakları, ilgileri, bilgileri ve kendileri ile mutlu olan yaratıcı kişiler bu yalnızlığı göze alır ve buna katlanabilirler.

3. Paradigma Bağımsızlığı : Bir paradigma herkes tarafından paylaşılan bir görüş tarzıdır. Paradigmalar bize etrafımızdaki sosyo-teknik evrenin ne olduğu ve nasıl çalıştığı konusunda standart bilgiler verir ve davranışını tahmin etme olanağı sağlar. Başka bir deyişle paradigmalar çevremizi algılama, yorumlama, değerlendirme ve gereğine göre davranma konusunda temel referans çerçeveleridir. Paradigmalar, bireylerin çevreye uyumunu kolaylaştırdığı gibi bazı sorunların da kaynağı olurlar. Bir tür algılama kalıpları olduğundan, değişen olgu ve ilişkilerin anlam ve öneminin kavranmasını güçleştirebilirler. Ayrıca, hazır ve kolay modeller olduklarından, bireylerin gerekli bilgilere ulaşma gereğini azaltır ve bir anlamda hayatı kolaylaştırırlar. Yaratıcı kişiler yoğun merakları, esnek algılama eğilimleri, bilgi birikimleri ve engelleri aşma heyecanları nedeniyle paradigmalarla düşünmeye yatkın değildirler. Egemen paradigmalara önem vermedikleri ve bunlar çerçevesinde haberleşmedikleri için de çevreleri tarafından anlaşılmaz ve dışlanırlar.

4. Israrlılık: Yaratıcı kişiler çevrelerinin istek ve beklentilerine uyum göstermeye direnirler. Özlemlerinin ve hedeflerinin referans çerçevesini

çevrelerinden değil kendi iç uyarılarından alırlar. Hedeflerine ulaşabilmek için kendilerine gösterilen direnişe, uyarılara, tehditlere, anlayışsızlıklara inatçı bir sabırla katlanabilirler. Yaratıcı kişiler çevrelerinden farklı olduklarının bilincine varabilirler fakat referans noktası olarak çevreyi değil kendilerini aldıklarından bunun sorumluluğunu çevrede bulurlar ve çevrelerini değiştirme çabası içinde olurlar. yaratıcı kişiler ile çevreleri arasındaki gerilim sosyal değişimin önemli enerji kaynaklarından birini oluşturur.

2.11.Örgütsel Yaratıcılık

2.11.1.Örgütsel Yaratıcılığın Önemi

“Yaratıcı örgüt ifadesi”, 19.yüzyılda, yaratıcılığı yoğun biçimde bireysel bir ürün olarak düşünen araştırmacılar için karşıt bir anlam içeriyordu.Giotto gibi sanatsal bir yenilik, Newton gibi bilimsel bir ilke ve Napolyon gibi bir askeri strateji, yeni bir düşünce sistemi ya da Ford gibi yeni bir endüstri ürünü özgün kişilerin imgelerinden ayrı tutuluyordu (Sungur,1997,s.85).

Katz ve Kahn (1977), çağımızda yaratıcı tip eylemlere duyulan örgütsel gereksinmenin kaçınılmaz ve sürekli bir gereksinme olduğunu şöyle açıklamaktadır:

“Örgütsel planların hiçbir,işlemlerindeki tüm olasılıkları önceden kestiremez, tüm çevresel değişiklikleri tam ve kusursuz göremez ya da tüm insan farklılıklarını yetkin biçimde denetleyemez. Yaratma, gönüllü işbirliği, koruyucu ve yenilik getirici davranış doğuran insan kaynakları, bu nedenle örgütsel yaşam ve etkinlikleri için çok gereklidir. Yalnızca tüzükte belirlenen davranış koşullarına dayanan bir örgüt, kolay kırılabilen toplumsal bir sistemdir.” (Sungur, 1997, s.85)

İnsanların tek başlarına çözemedikleri sorunları örgütlenerek çözmeleri sonucu, yaratıcı sorun çözme örgütlerin temel gereksinmesi haline gelmiştir. Örgütler bu amacı gerçekleştirmek için şu ilkelerle yola çıkmaktadırlar (Mars, 1971):

- 1.Yaratıcılık, tüm insan örgütlerinde rasgele biçimde dağılmıştır. Kimi insanlar daha yaratıcıdır; fakat her insanda yaratıcılığın birçok faktörleri bulunabilir.
- 2.Yaratıcılık belli bir düzeyde, ayrı tutulabilir, teşhis edilebilir, sınanabilir ölçülebilir.
- 3.Uyarlanmış eğitim yöntemleri ve deneyimlerle yaratıcılık geliştirilebilir.
- 4.Belli sınırlar içinde, yaratıcılık yeteneği, özendirilebilir, ödüllendirilebilir, ortaya çıkarılabilir,sınırlandırılabilir, yok edilebilir.
- 5.Örgüt içinde üyeler büyük ölçüde, yönetici ve önderlerinden yaratıcılık konusunda rehberlik alabilirler.

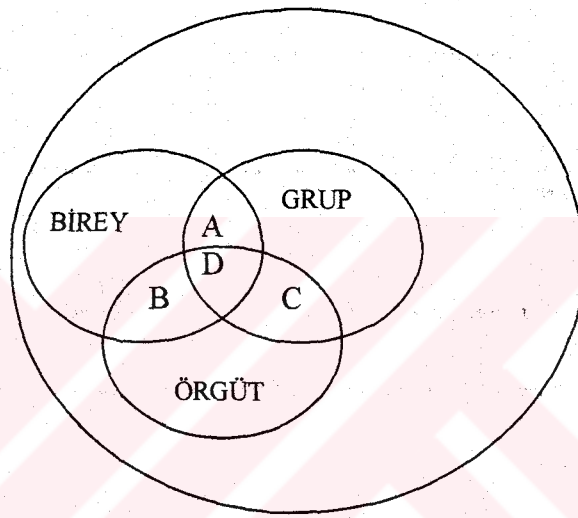
Buna karşılık, bir örgütte sorunların çözülmesi için gerekli uslamlama, imgelem ve yaratıcılık gibi nitelikler, sadece yöneticilerde değil birçok örgüt üyesinde bulunabilir. (Sungur,1997,s.86)

2.11.2.Yaratıcı Örgüt Ortamı

Kişinin bireysel yaratıcılığının ortaya çıkmasında etkili etmenler, örgütsel yaşama egemen olan bürokratik değerler,kişisel olmayan değerler olduklarından bireyler arasında güvenilmez ilişkilere, grup içi çatışmalara, sorun çözme gücünün azalmasına ve örgütsel etkililiğinin düşmesine neden olurlar. Argyris'e göre örgüt üyelerine edilgen, bağımlı, kendini tanıma konusunda eksiklik, sınırlı davranış kalıpları gibi nitelikler içeren, az gelişmiş birey muamelesi yapar. Örgüt, aynı zamanda bu olgunlaşmamış davranış biçimlerini de ister. Çünkü zihinsel kaynakları kullanmadaki başarısızlık bireylerin olduğu kadar, örgütlerin de savurganlılığıdır (Sungur,1997, s.86).

Sorun çözme süreci, iş görenlerin potansiyel enerjisini azaltıyorsa daha az etkilidir. Üst yöneticilerin piramidal yapıya bağlı değerlere göre (amaçlar üzerinde yoğunlaşmak, rasyonel olmak, duyguları bastırmak, kontrol, ödüllendirme ve cezalandırma v.b) davrandıklarında sorun çözme sürecine hiçbir katkısı olmaksızın enerji tüketirler ve örgüte, korku, kriz, ayrıntı ve güvensizlik ile yönetim hakim olur. Eğer grup profesyonel ve yönetici de kapalı bir otorite kurmuşsa, işlevsel olmayan etkinliklerin örgüte hakim olması kaçınılmaz olacaktır.

KURUMSAL ÇEVRE

Şekil.2..1 Örgütte Yaratıcılığın Belirlenme Düzeyi (Sungur,1997,s.51)

Yaratıcı ortamın Bencin'e (1984) göre şu özellikleri taşıması gereklidir (Budak, 1998, s.87):

1.Çevre karmaşık olmalıdır, aşırı düzen (bürokratik örgütlerde olduğu gibi) yaratıcılığı öldürür.

2.Astlar amirlerine aşırı bağımlı olmamalıdır. Görüşe karşı görüşle yanıt verme alışkanlığı astlara kazandırılmalıdır.

3.Yaratıcılık sürecinin zamana ihtiyacı vardır, yaratıcı sürecin uzun bir düşünme sürecinden sonra ortaya çıktığı unutulmamalıdır.

4.Düşünce ve fikir oluşturma konularında yarışmak, yaratıcılığı artırır. Bu nedenle yarışmaktan korkulmamalıdır.

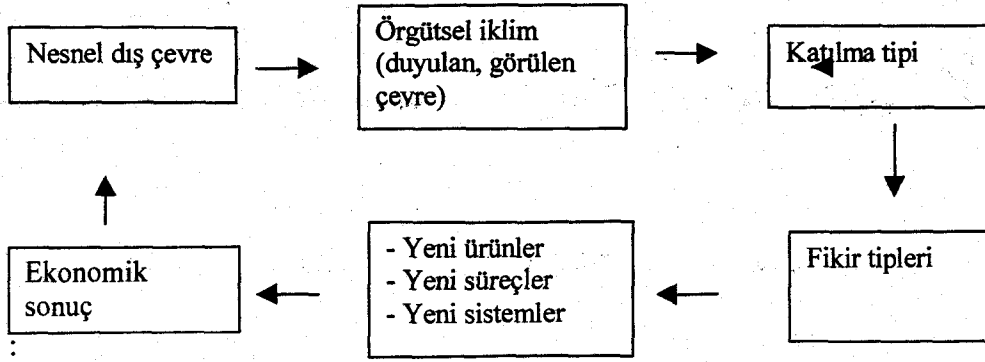
Ayrıca, yaratıcı kişileri saptamak için, çalışanların gözlenmesi gerekmektedir. Genel bir değerlendirmeye varabilmek için, bir kişinin ortalama iki yıl gözlenmesinin yeterli olacağı varsayılmaktadır.

Bir örgütün yaratıcılığı konusunda fikir sahibi olabilmek için örgütün tüm kişiliği düşünülmelidir. H.G.Hicks'e göre örgüt, büyüme, ününü arttırma, yenilik yaratma ve sorun çözme gibi konularda başarılı olmuşsa, yaratıcı bir ortama sahip olma konusunda bazı özellikleri içeriyor demektir. Örgütün yaratıcı ve yenilikçi kişiliğini ister birkaç kişinin etkinliği isterse tüm üyelerinin yaratıcı katkıları belirlemiş olsun, bu önemli değildir. Önemli olan, örgütün, gösterdiği özelliklere ve verdiği yenilikçi çıktılara göre diğerlerinden farklı olması yani "yaratıcı ve yenilikçiliği"dir. (Budak, 1998, s.87):

Yaratıcı örgütün özellikleri şöyle açıklanabilir:

- 1.Örgütün yatay ve dikey iletişim kanalları açıktır, fikir ve teklif sistemleri bulunur, ayrıca örgüt, dış kaynaklarla olan ilişkileri teşvik eder.
- 2.Farklı özellik ve kademedeki personelin sorun çözümüne katılımları sağlanır.
- 3.Örgüt, temel araştırmalara yatırım yapar.
- 4.Planlar esnek ve uzun vadelidir.
- 5.Yöneticiler, yeni fikirlerle ilgilenir ve uygun olsun olmasın her fikre şans tanırırlar.
- 6.Yöneticiler risk yüklenmeyi ve toleranslı davranmayı amaçlarlar
- 7.Çalışanların görüşleri aykırı da olsa tartışılabilir (Budak, 1998, s.87).

Yaratıcı davranışı, kişisel özelliklerle teşebbüs ikliminin bir fonksiyonu olarak niteleyen K.Holt, teşebbüs iklimini yaratıcı kılmak için aşağıdaki modeli önermiştir (Budak, 1998, s.87):

Şekil.2.2 K.Holt'un Örgüt İklimini Yaratıcı Kılma Modeli

Yaratıcılık, yenileşme kararını toplumsal etkinliğe ulaşmak amacıyla veren tepe yöneticisinden başlayarak örgütün en alt basamağına kadar ulaşan geniş bir piramidi kapsar. Yaratıcı bir örgütün oluşturulması ve geliştirilmesi, örgütteki tüm üyelerin yeteneklerinin açığa çıkarılabilmesiyle yakından ilgili görünmektedir. Yaratıcı fikrin geliştirilmesi için ise, iki önemli sorunun üzerinde durulmalıdır (Budak, 1998, s.89):

1. Hiyerarşik ilişkilerin durumu nedir? Astla üst rahatça iletişim kurabiliyor mu?
2. Çalışanlara hata yapma hakkı tanınıyor mu?

Örgütlerde yaratıcılık için en iyi koşul, özgürlük ve kendini ifade edebilme ortamıdır. Örgütte çalışan bireylerin trajedisi, bireyin örgütçe özümlemiş olmasından değil, tam aksine kendisini bireysel özgürlük girişimi ve yaratıcı ifade girişiminden yoksun bırakan zeki, kendisine saygısı olan, yeterli bir insan olarak doğasıyla çatışan bir rol yüzünden örgütsel yapıya uydurulamamasında yatmaktadır. Yaratıcı bir örgüt ortamı oluşturmak için aşağıda belirtilen biçimlerde önlemler alınabilir (Sungur,1997, s.86):

1. Bireylere yeni fikirlerini açıklamak ve düşüncesini yaşamak için ona yönünü değiştirme ve buna ilişkin projeler yapma hakkı verilmelidir.
2. Yönetimin kural ve geleneklere dayalı yapısına uymaya zorlanmamalıdır.
3. İşgörene örgütün iç yaşamını değiştirme ve buna ilişkin projeler yapma hakkı verilmelidir.

4. Daha açık bir çerçeveye oturtulmuş, özgürlüğe kendini ifade etmeye, kendi kararlarından yola çıkabilme olanağı sağlayan bir çalışma ortamı sağlanmalıdır.

5. Göreceli olarak esnek normlara ve değerlere sahip iş ortamı, işgöreni en iyi cezbedecek ortamdır.

E. De Bono'ya göre(1996), rekabet üstü olmanın artı değer sağlayan başlıca kaynaklarından biri, "ciddi yaratıcılık"tır: "Rekabet üstü olmak, doğrudan doğruya kavramlara ve fikirlere dayalıdır. Bilgilerimiz, deneyimlerimiz ve karar verme yeteneğimiz ne kadar fazla olursa olsun, yine de yeni fikirler çok büyük bir gereksinim olacaktır. Böyle fikirler, analizle ya da bilgisayarın bilgileri ayırıp sıralamasıyla elde edilemez. Bunları, insanın yaratıcılığı üretecektir. Yaratıcılığın çılgın yanının ötesine geçmeli, ciddi yaratıcılıkla ve onu nasıl kullanabileceğimizde odaklaşmalıyız."

Yaratıcılık yönetimi, düşünme ve yorumlama yeteneklerini geliştirmeye uygun ortam hazırlayan yönetimdir. T. Peters ve R. H. Waterman'ın, 1980'lerin başında yaptıkları araştırmada, "mükemmel" olarak nitelendirdikleri firmaların temel özelliklerinden biri, insanlar aracılığıyla verimlilik sağlamalarıdır. Yazarlara göre insan, işletmedeki en önemli "öz kaynak"tır. Buna göre çalışanlar, kendilerini kalite ve verimlilik artışının temel kaynağı olarak değerlendirmekte, yönetimler de bu yaklaşımı desteklemektedir.

Yaratıcılık yönetimi, aynı zamanda, yetkinliklerin (competence) yönetimidir. Yetkinlik kavramı, bireysel gelişme kavramıyla beraber düşünülmelidir. Bu çerçevede, yönetim, bireylerin yetenek ve yetkinliklerini geliştirmelerinde, hangi psikolojik süreçlerden geçtiklerini, nasıl deneyim kazandıklarını ve ne tür geliştirme ve eğitim programlarına ihtiyaç duyduklarını, sürekli olarak araştırmak ve geliştirmek zorundadır.

Aslında "kalite çemberleri", "toplam kalite yönetimi", "katılmalı yönetim" gibi uygulamaların amaçlarından biri de, iş görenlerin karar verme sürecine katılımlarını sağlayarak yaratıcı düşüncenin ortaya çıkarılmasıdır. Ancak, geleneksel eğitim sistemleri, merkezci uygulamalar ve sınırlayıcı etmenler, insanların yaratıcı düşünmeye karşı olumsuz tutumlar geliştirmelerine neden olmaktadır. Böylece iş

gören, kendisinden yaratıcı düşünmesi beklenmediği sonucuna vararak yaratıcı düşünmenin doğuştan getirilen bir yetenek olduğu varsayımından hareketle varolabilecek potansiyelini dahi kullanamamaktadır (Varoğlu ve Varoğlu,1994, s.1).

Organizasyonlarda yaratıcı bir ortam oluşturmak yaratıcılığa sistem yaklaşımı ile düşünülebilir. Yaratıcılık sistemini oluşturan örgüt iklimi, yönetici, çalışanlar, örgütte uygulanan model ve süreçler değiştirilerek daha yaratıcı bir ortam sağlanabilir. Organizasyonda yaratıcılığı özendirmek ve yaratıcı bir atmosfer sağlamak için yaratıcılık engellerini kaldırmak, iş göreni güdülemek, iletişimi arttırmak, dolaylı denetim kullanmak, sorun tanımlama çalışmaları yapmak, çalışanların kendilerine saygı ve güven duymalarını sağlamak gerekir. Otokratik liderlik yerine, katılımı sağlayan demokratik liderlik tarzı seçilmeli ve bürokratik engeller kaldırılmalıdır.

2.11.3.Yaratıcı Yönetici

Çağdaş yönetici, değişen çevresel koşullar içinde yönetim işlevlerinin yerine getirilmesinde ve irdelenmesinde yaratıcı bir yaklaşımı benimsemek zorundadır. Yaratıcılıklarını kullanarak örgütü yenileştirmeye çalışan yöneticiler, büyük bir risk yüklenirler. İşletme-çevre etkileşimini olumlu kılmak amacıyla yöneticiler ya doğrudan yaratıcı bir performans ortaya koyarlar ya da örgüt içinde yaratacakları uygun iklimle türlü kademelerde yer alan yönetici ve personeli yaratıcılığa özendirirler. Sorun çözümünde, yöneticinin geçmişteki deneyimleri ve bilgi birikimi bir ölçüye kadar yarar sağlar. Belirsizliğin ağırlık kazanmasıyla birlikte yöneticinin kararlarında sezgi ve yaratıcılığın önemi artacaktır (Budak,1998,s.91).

R.L.Bencin'e göre, kendilerinden hızlı ve doğru karar vermeleri beklenen çağdaş yöneticilerin zihinlerini, yalnızca kısa vadeli uygulama ve finans endişeleri meşgul etmemelidir. Tersine, onların zihinleri daha doğal ve sezgisel düşünce süreçlerine yönelmelidir. Taylor'dan beri gelen yönetim anlayışındaki "sol beyin mantığı", beynin daha sezgisel, deneyime dayanan ve sözel olmayan sağ bölümü tarafından dengelenmelidir (Budak,1998,s.91).

Günümüz yöneticilerinin sahip olması gereken özellikleri şöyle sıralayabiliriz (Eren, 1993, s.9-10):

1. İnsanları sevmeli
2. Duygusal olgunluk sahibi olmalı
3. Dürüst, hoşgörülü, ve cesaret sahibi olmalıdır
4. Kararlarında açıklık olmalıdır.
5. Teknik bilgi ve yetenek sahibi olmalıdır.
6. Geniş açıdan düşünme yeteneğine sahip olmalıdır.
7. Sorunları metodik açıdan ve mantıksal yollardan ele alabilmelidir.
8. İşletmeye gönülden bağlı ve onu benimsemiş olmalıdır.
9. Astlarının ortalama zekalarının üstünde bir zekaya sahip olmalıdır.
10. Yönetici iyi bir satıcı olmalıdır.
11. Koordinasyon bilgi ve becerisine sahip olmalıdır.

Barry'e göre yaratıcı yöneticilerin bu temel özelliklerinin dışında ek olarak yapması gerekenler (Sungur,1997,s. 90):

1. Statüyü sembollere göre ve görünüşe göre değil, içgörü ve ürüne göre belirlemek,
2. Astları ile arasındaki mesafeyi korumak fakat gizemli olmanın yanlış sığınağını kurmamak,
3. Üst yöneticiye en yakın görevlileri sağlıklı insanlar arasından seçmek,
4. Yöneticinin, örgüt nimetlerini, hiyerarşideki bireylerle kendine rağmen paylaşması,

Levinson'a göre, bir yaratıcı-önder yöneticiyi karakterize eden özelliklerden en belirginleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Levinson,1980,s.113-125):

1.Düşünsel Davranış Biçimleri :

a)Soyutlama: Farklı verileri anlamlı bir şekilde soyutlayabilir, kavramlaştırabilir, örgütleyip bütünleştirerek bir model haline getirebilir. Ansiklopedik bir sentezciliğe sahiptir. Çeşitli sanat ve bilim dallarından kaynaklanan

ilkeleri, değerleri, kavramları ve bilgileri yaratıcı bir şekilde organize edip bütünüleştirebilir.

b)Zamanlama : Belirsizlikten tedirgin olmaz ve uzun bir süre katlanabilir. Uzun dönem planlarının gerçekleşmesi için telaşa düşmez.

c)Pragmatizm : Zekası yalnızca soyutlama değil aynı zamanda pratik olma kapasitesine sahiptir. Kitap ve kural dışı deneyimlerden de iyi bir şekilde yararlanabilir. Yargılama, değerlendirme ve zamanlama gücü çok yüksektir. Sonuç alabileceği zamanı çok iyi seçer.

2. Duygular ve İlişkiler :

a)Otorite :

- 1.Otorite pozisyonları için doğal bir görünüm verir.
- 2.Sorumluluk ve inisiyatif yüklemede ve bunları gerçekleştirmede etkindir.

b)Canlılık :

1. Yönettiği sistemin sorunlarına ve ihtiyaçlarına duyarlı olup bunlara canlı bir şekilde yöneliktir.
2. Sorunları stratejik açıdan ele alır. Hedefleri iyi tanımlanmıştır. Uzun dönemli planlar yapıp, hedeflerine adım adım yaklaşır.

c) Başarı Eğilimi :

- 1.Kişisel önemsemeden çok örgütsel başarıya eğilimlidir.
- 2.Yüksek pozisyonlara gelmeyi uzmanlığının ve değerinin tanınması olarak değerlendirir.
- 3 Seçilmediği durumlarda hayal kırıklığına uğrayabilir fakat takdir heveslisi değildir.
- 4.Örgütün başarılarını kişisel başarısı gibi benimser ve değerlendirir.

d) Duyarlılık :

1.Başkalarının duygularındaki ayrıntıları algılamada duyarlıdır ve bunlara önem verir.

2.Yönettiği sistemin ihtiyaçlarına duyarlıdır ve işlerin gerçekleşmesine aktif olarak katılır.

3.Çalışma sorunları ile sürekli olarak ilgilidir.

4.Kendini örgütün ayrılmaz bir parçası olarak görür.

5.İş görenlerle karışır ve sorunları konusunda bilgi alır.

e) Olgunluk :

1.Otoriteye saygılıdır ve otorite sahipleri ile iyi anlaşır.

2.Önderlik rolünü kaybettiğini düşünmeden kendisinden daha bilgili ve uzman kişilere geçici üstünlük tanıyabilir.

3.Başkalarından gelebilecek bilgi ve eleştiri ve işbirliğine açıktır.

f)Etkileycilik :

1.Kelime ve dilbilgisi geniş kapsamlıdır. Aşırı bir anlatım ve açıklama yeteneğine sahiptir.

2.Dinleyicilerin duygularına duyarlıdır ve onların güvenini kazanır.

3.Yer ve duruma uygun hikayeler anlatarak sıcak ve şefkatli bir mizahı ile gerilimleri azaltır.

4.Standartları yüksek olduğundan, eleştirilerini ve iğnlemelerini kendisine de kolaylıkla yöneltebilir.

g)Enerji ve Dayanıklılık :

1.Zihin ve beden olarak sürekli ve yüksek düzeyde bir enerjiye sahiptir.

2.Her zaman iş için istekli ve hazır durumdadır.

3.Gerilim yaratabilecek herhangi bir şeyden çekinmez ve beklenmedik aksilikler canını sıkmaz.

3)Eylemsel Davranışları

a) Sezgi ve Tahmin :

1.İyi bir tahmin yeteneği ve sezgiye sahiptir. Kendisi ve örgütü için durumun nasıl gelişebileceğini önceden kestirebilir.

2.Potansiyel engeller görür ve onları aşma olanaklarını araştırır.

3.İyimserliğini daima koruyarak çözüm yolları bulmaya çalışır.

4.Kendisi ile örgütü arasındaki haberleşme ve koordinasyonu iyi sürdürür.

b) Tutarlılık :

1.Geçmişte çeşitli şekillerde iyi sınanmış bir değerler sistemine sahiptir.

2.Yüksek ahlak standartlarına sahiptir ve kendi normlarına uymayı tercih eder.

3.Çıkarlara ve maddi değerlere karşı eğilimi düşüktür. Bu yoldan etkilenmesi olanaksızdır.

4.Çevresinden beklentileri ile kendisinden beklenenler arasında benzerlik bulunur. Çevresindekileri potansiyel önderler olarak değerlendirir. Davranışları ile örnek olur.

c) Sorumluluk :

1.Önderliği bir sorumluluk ve olanak olarak görür ve aktif bir önderlik gösterir.

2.Önderlik kendisi için bir amaç değil, çevresine yararlı olabileceği olanaklar sağlayan bir araçtır.

Örgüt yapıları nasıl piramit biçiminde üstten alta doğru genişliyorsa organizasyonlarda yaratıcı bir ortamın tesisi de tepe yönetiminden başlayarak, en altta çalışan bireyin yaratıcılığını arttırıcı, çalışanlara güven verecek, onların yaratıcılıklarını ortaya çıkaracak bir yapı ve süreç etkileşimi ortaya çıkıncaya dek devam eder. Lider bu şekilde bir “yaratıcı gerilim” oluşturmaya çalışır ve bu gerilimi tüm örgüte yayarak yönetir (Senge,1993,s.380).

3.DENETİM ODAĞI

3.1. Kavram Olarak Denetim Odağı

Denetim odağı kavramı, ilk kez, kişiliği öğrenme ilkelerine dayanarak açıklamaya çalışan J.B. Rotter tarafından 1954'te ortaya atılmıştır. Bu kavram kişiliği, çevresel uyaranlar sonucu oluşan davranışlar toplamı olarak gören davranışçı kuramlarla bilişsel kuramları yapılandırmaya ve deneysel sınamalarla bütünleştirmeye çalışan bir kavramdır.

Lefcourt'a göre kişinin yaşadığı ya da yaşama ihtimali olan olumlu olayları ödüller, olumsuz olayları cezalar olarak ele alırsak iki eğilim ortaya çıkacaktır. Bu eğilimlerden biri, ödül ve cezaların kişinin dışındaki başka güçler tarafından denetlendiği; ödüllere ulaşmada ve cezalardan kaçınmada kişisel çabaların etkili olmadığı doğrultusunda bir beklenti olmasıdır. Diğer eğilim ise, ödül ve cezaların ortaya çıkışında bireyin kendi tutum ve davranışlarının etken olacağı yönünde oluşan beklentilerdir. İşte bu eğilimlerin tümüne "denetim odağı" adı verilmektedir (Dönmez, 1983, 37).

Kişi, davranışının pekiştirici ile sonuçlandığını algıladığında, yani pekiştiricinin kendi davranışını izler (contingent) olduğunu düşündüğünde, o pekiştiricinin bu davranışı gelecekte de izleyeceğine ilişkin bir beklenti geliştirecektir. Böylece kişinin pekiştirici ile ilgili algılaması davranışı ya "izler" ya da "izlemez" olarak kendini gösterecek ve kişinin gelişim süreci içinde, bu türlerden birinin ağırlık kazanmasıyla genellenmiş bir pekiştirici beklentisi oluşacaktır. Kişi, pekiştiricilerin ya kendi ya da kendisinin dışındaki güçlerce ya da şans ve kaderin kontrolünde olduğuna dair genel bir beklentiye benimseyebilmektedir. Birinci durumda bireyin "iç kontrol odağına", ikinci durumda "dış kontrol odağına" inandığı kavramsallaştırılmıştır. Ancak denetim odağı, pekiştirme yaşantılarının, belirgin bir türde ağırlık kazanamaması durumunda kutuplaşmamakta ve o zaman olaylara göre herhangi bir noktada yer alabilmektedir (Dağ, 1991, s.11-12).

3.2 Toplumsal Öğrenme Kuramı

Yirminci yüzyılda ağırlığını duyuran kuramların çoğu, kişiliği davranışlardan yordamaya çalışan davranışçı yaklaşıma dayanır. Davranışçılığa göre kişilik, belirli uyarıcılar karşısında ortaya çıkan, öğrenilen, benimsenen pekiştirilen davranışlar sonucu oluşur. Bu yaklaşımı savunan psikologlar kişiliğe biçim veren dış çevreye çok önem vermişlerdir. İnsan davranışının temelinde, çevre içinde oluşan uyarıcı-tepki ilişkisine dayanan bir öğrenme vardır (Yeşilyaprak, 1988,s.23-24).

Bandura ise, insanın hem çevrenin bir ürünü hem de bir çevre üreticisi konumunda olduğunu belirtmiştir. Böylece Toplumsal Öğrenme Kuramı'nı da formüle eden bu ifade doğrudan yaşanan ve başkalarının yaşantılarına bakılarak elde edilen öğrenme yaşantıların, bireyin uygun davranış potansiyellerini belirlediği şeklinde daha açık olarak belirtilebilir. Bu davranışsal potansiyeller arasından kişinin yaptığı seçim belli bir durumda karşılaşılabilecek her bir seçeneğin olası sonuçlarına, yani pekiştireçlere bağlıdır. Bu pekiştireçler ile ilgili beklentiler ise, geçmiş yaşantılara bağlıdır. Bireyin, çevrenin kendi üzerindeki etkisi, ilgisi ve kendisinin çevresini denetlemesi ile ilgili olarak edindiği algıları davranışlarını etkiler. Çeşitli durumlarda bireyler, kendi davranışlarının, kendilerinin mi yoksa çevrenin mi denetimi altında olduğuna ilişkin algılarına bağlı olarak davranırlar. Davranışlar hem bireyin içinden gelen istek, güdü, tutum ,niyet gibi güçlerle, hem de dıştan gelen Toplumsal ve fiziksel çevresel güçlerle belirlenirler(Korkut, 1991, s.135).

Rotter'in "Toplumsal Öğrenme Kuramı" ise, beklentilere dayanır ve onun kuramı, "beklenti – değer kuramı" olarak anılır. Bu kuramda birey, belli bir davranışı, o davranıştan bir sonuç beklediği için yapar; birey için bu davranıştan elde edeceği sonucun bir değeri vardır. Belirli bir durumda beklenti ya da değerden biri çok düşükse, davranış ortaya çıkmaz. Böylece Rotter, kişilik davranışını beklenti ve değer olmak üzere iki temel etmene indirger. Rotter, Toplumsal öğrenme kuramcıları Bandura ve Skinner ile de bazı temel kavramları paylaşmaktadır. Beklenti kavramı da temelde algılamaya ve Bandura'da olduğu gibi bilişsel süreçlere dayanır. Değer kavramı ise, Skinner'in de önem verdiği "ödüllendirme" kavramını karşılar; fakat bu

ödüllendirme davranışsal değil, algılama (bilişsel) düzeyinde bir ödüllendirmedir (Cüceloğlu, 1997, s.426).

Rotter'in Toplumsal Öğrenme Kuramı'nda dört tür değişken vardır (Dönmez, 1985, s.36):

- 1.Davranışlar,
- 2.Beklentiler,
- 3.Davranışların sonuçları,
- 4.Psikolojik durumlar.

Rotter'in kuramında beklentiler, davranışın oluşumunda belirleyici etken olmasına rağmen bir beklentinin oluşması için öncelikle ihtiyaçlar önem kazanmaktadır. Rotter'in oluşturduğu ihtiyaç listesi aşağıdaki gibidir (Maddi, 1989, s.584'den aktaran; Genç, 2000, s.49):

Tablo.3.1. Rotter'in İhtiyaç Listesi

Kabul edilme - Statü	Üstün olma; kabul edilme; okulda, spor karşılaşmalarında, sosyal pozisyonda, oyunda, meslek alanında diğerlerinden daha iyi olma ihtiyacı; yüksek bir pozisyona sahip olma ihtiyacı
Başatlık	Diğer insanların hareketlerini kontrol etme ve güçlü bir pozisyonda olma ihtiyacı
Bağımsızlık	Kendi kararlarını verme, kendine güvenme ve bir amaca ulaşabilmek için gerekli yetenekleri başkasının yardımı olmadan geliştirebilme ihtiyacı
Koruma-Bağımlılık	Diğer insanların düş kırıklıklarını önleme güvenliğini sağlama ve amaçlarına ulaşmada yardımcı olma ihtiyacı
Sevgi ve Etkileme	Diğer insanlar tarafından kabullenilme ve sevilme, onların ilgilerine, bağlılıklarına, saygılarına sahip olma ihtiyacı
Fiziksel Rahatlık	Acıdan kaçınma, refah ve güvenlik için fiziksel tatmin ihtiyacı

Tablo incelendiğinde, ihtiyacın, beklenen davranış için alt bölümlere ayrılabilirdiği ve her bir ihtiyacın kapsadığı geniş bir yelpazesi olduğu görülmektedir. Beklentiler de, belirtilen ihtiyaçlara bağlı olarak şekillenmektedir.

En temel biçimi ile davranışın genel formülü şöyle belirtilebilir: Davranışın herhangi özgül psikolojik bir durumda ortaya çıkma ya da yinelenme olasılığı, davranışın o psikolojik durumda belli bir sonuca götüreceğine ilişkin beklentinin ve o sonucun, birey için değerinin bir işlevidir. Denetim odağı bu değişkenlerden yalnızca birine, “beklentilere” ilişkin olması nedeniyle, burada Rotter’in Toplumsal Öğrenme Kuramı’nın tümünü gözden geçirmek yerine, yalnızca beklentilere ilişkin açıklamasını ele almak daha uygun olacaktır. (Dönmez, 1985, s.36).

Toplumsal Öğrenme Kuramı’na göre, iki psikolojik durumu birbirine benzer olarak algılayan bir kişi, belli bir türden sonuç ya da sonuçlar ilişkin beklentisini, bir durumdan diğerine genelleyecektir (Yeşilyaprak, 1992,s.27).

Bu, beklentilerin benzer iki durum için aynı olacağı anlamına gelmemelidir. Sadece, bir duruma ilişkin beklentilerdeki değişikliklerin diğer bir duruma ilişkin beklentileri değiştirmede küçük bir etkisi olacaktır. Her bir durumdaki beklentileri, bireyin yalnızca o durum içindeki özgül deneyim ve yaşantıları değil, ayrıca, değişik ölçülerde olmakla birlikte, benzer olarak algıladığı diğer durumlardaki deneyim ve yaşantıları da belirleyecektir.

Toplumsal Öğrenme Kuramı’nda, belli durumlarda yer alan belli bir davranış olasılığını yordama, aynı durumda var olan diğer davranış seçeneklerinin değerlendirilmesini de gerektirir (Dönmez, 1985, s.31-43).

Rotter’in kuramına göre, davranışların belirlenmesinde;

Pekiştireç beklentisinin

Pekiştirecin değerinin

Psikolojik durumun

eşdeğerli önem ile yer aldığı belirtilmektedir (Korkut, 1991, s.135).

Rotter, pekiştireç beklentisi ile ilgili yaptığı araştırmaların sonucunda , insanlarda öğrenmenin sadece pekiştirmenin bir işlevi olmayıp, bireyin, ödül ve cezaların kendisi tarafından ya da kendi dışındaki güçlerce denetlendiğine ilişkin inancına da bağlı olduğuna dikkat çekmiştir. Buna göre, pekiştireçlerin etkisi, bireyin bu sonuçları kendi davranışlarına bağlı olarak algılayıp algılamamasına dayanır

3.3. İç-Dış Denetim Odağı

Rotter, denetim odağı kuramında, kişilerin yaşamlarını denetleyebilme güçleri bakımından birbirlerinden farklılıklarını gözlemlemiş ve bu farklılıkları içten denetimlilik ve dıştan denetimlilik olmak üzere iki boyutta ele alarak gruplamıştır. İçten denetimli kişi, çevresinin kendi denetimi altında olduğuna ve istediği takdirde yaşamını istediği yöne çevirebileceğine inanırken; dıştan denetimli kişi ise çevresinde olup bitenleri etkilemekten aciz olduğuna, yaşamını kaderin belirlediğine, kendisinin ne yaparsa yapsın bunu değiştiremeyeceğine inanmaktadır (Cüceloğlu, 1997, s.426).

Denetim odağı, bireyin kalıtımda edindiği bir özellik olmayıp daha çok bireyin nedensellikle ilgili sorular tepkilerinin bir yorumuna ilişkin bilgi sağlayan bir kavramdır. Bu kişisel değişkeni ölçmek için yapılan testler, bu bilgilerin geçerliliğini desteklemektedir. Bir çok araştırma dıştan denetimlilerin, bazı zorlukların üstesinden gelmede, içten denetimlilere oranla daha az yatkın olduğunu göstermiştir.

3.4. İç Ve Dış Denetim Odağına Ait Kişilik Özellikleri

Doğan Cüceloğlu, içten denetimlilerin, yapmak istedikleri davranış için gerekli gücü kendilerinde gördüklerini, bunun yanında çevrelerinin de kendi denetimleri altında olduğunu ve yaşamlarını istedikleri yöne çevireceklerine inandıklarını vurgulamaktadır (Cüceloğlu, 1997, s.30).

Dıştan denetimliler ise çevrelerinde oluşan olayların gidişatını etkileme yeteneklerinin olmadığını ve yaşamlarının kendi dışlarındaki güçlerden etkilendiğini belirtmekte, kendilerinin bu konuda herhangi bir şey yapamayacaklarına

inanmaktadırlar (Dowd, 1989, s.235). Dıştan denetimliler, içten denetimlilerin aksine işleri akışına bırakma eğiliminde olup yaşam onları nereye yönlendirirse oraya yönelmekte ve dış güçlerin kendilerini etkileme düzeyini en aza indirmek için çaba göstermemektedirler (Phares, 1976, s.27-29).

Yapılan araştırmalar içten denetimlilerin daha aktif, daha girişimci ve mücadeleci(Phares 1976; Strickland 1978; Pandey 1979), yüksek derecede olumlu benlik kavramına sahip (Konay ve ark. 1980), daha uyumlu, duygusal yönden daha sağlıklı ve dengeli olduklarını (Hung 1977; Strickland 1978) ortaya koymaktadır (Yeşilyaprak, 1990,s.211).

Dıştan denetimlilerin ise çeşitli konularda daha az yeterliliği olan, daha düşük beklenti düzeyine sahip, artan depresif özellikler taşıyan, kendilerini kabul düzeyleri düşük kişiler olduğunu (Devins 1982), yaşamlarının dış güçlerce denetlendiğine inandıklarından kendilerini dış güçlerin kurbanları olarak gördüklerini, bu kanıdan dolayı daha kaygılı, pasif ve kuşkucu olduklarını ortaya koymaktadır (Lefcourt 1976). Bulgular, dıştan denetimlilerin, içten denetimlilerle karşılaştırıldığında, görece daha anksiyeteli, saldırgan, dogmatik, başkalarına daha az güvenen, özgüveni ve içebakışı yetersiz kişiler olduklarını ortaya koymaktadır (Yeşilyaprak, 1990,s.211).

Yapılan diğer araştırmalarda, dıştan denetimlilerle karşılaştırıldığında içten denetimlilerin entelektüel ve akademik etkinliklere daha fazla zaman harcadıklarını, okul başarılarının daha yüksek olduğunu, özellikle yarışma ortamlarında daha üstün başarılar gösterdiklerini, toplumsal olaylarda daha aktif olduklarını ortaya koymaktadır. Yine içten denetimlilerin diğerlerine göre daha fazla direnen kişisel özgürlüklerinin sınırlandırılmasına güçlü tepkiler gösteren, kendilerini daha etkili, güvenli ve bağımsız olarak algılayan kişiler olduklarını göstermektedir(Yeşilyaprak, 1988, s.6;Korkut,1991, s.139).

İçten denetimli bireylerin, problem çözümüne yönelik bilgiyi araştırma isteğine ve bağımsızlığa daha fazla ihtiyaç duyduklarını yine yapılan bazı araştırmalar göstermiştir (Moore ve Dwyer, 1997, s.146). Ayrıca içten denetimli bireylerin, dıştan denetimli bireylere göre, kişiler arası ilişkilerde daha içten ve derinlikli davranışlar

sergiledikleri de gözlenmiştir. Herhangi bir başarısızlık durumunda içten denetimliler, sorumluluğu kendisine yüklerken, dıştan denetimliler kendi dışındakileri suçlama eğilimindedirler (Ören, 1991, s.20-21).

Dönmez (1984,s.146-147)'e göre, içten denetimlilerle dıştan denetimlileri karşılaştırdığında:

1. Amaçlarına ulaşmada daha etkilidirler.
2. Çevrelerinde değişiklik yapmaya, toplumsal etkinliklere katılmaya, başkalarına yardım etmeye daha yatkındırlar.
3. Daha yaratıcıdırlar.
4. Kişiler arası ilişkilerde daha rahat ve başarılıdırlar.
5. Kendi çevrelerini ve geleceklerini etkileyebileceklerine fazla güvendiklerinden akademik olarak daha başarılıdırlar.
6. Amaçlarına ulaşmalarında yardımcı olabilecek çevresel uyarı ve ipuçlarını daha iyi değerlendirmekte ve buna göre hareket edebilmektedirler.
7. Sağlığını koruma konusunda(sigarayı bırakma, hastalıktan korunma , iyileşme v.b) daha başarılı oldukları
8. Kendi davranışları için sorumluluk yüklenmeye daha eğilimlidirler.
9. Olumsuz olaylar karşısında daha az psikolojik çöküntüye uğradıkları saptanmıştır (Dönmez, 1986, s.259-275).

Yöneticilerin içten denetimli olma özelliği ile,

1. Karar stratejisi, planlama, yapıyı kurma ,örgütsel çevreyi oluşturma
2. Örgütün yeniliğe açık olması
- 3.Yarışmacı engelleri yenileşme fırsatına dönüştürebilme (Miller, De Vries,Toulouse 1982) gibi örgütsel değişkenler arasında olumlu ilişkiler bulunmuştur (Sungur,1997,s.57).

Başka bir boyutta;

- 1.Dıştan denetimlilerin anlamlı derecede kullandıkları zorlayıcı yetkiye karşı içten denetimlilerin daha fazla ikna edici tutumlara sahip oldukları (Goodstad ve Hjelle 1973)

2.Daha çok iş doyumunu, güdülenmesi ve psikolojik büyüme algıladıkları (Dailey 1980)

3.Daha yüksek işgüçlüğü ve değişebilirliği algıladıkları

4.Başkalarıyla çalışabilme, işbirliği kibarlık güvenirlik, hoşgörü, işe ilişkin bilgi, makinelere bakım, güvenlik uygulamaları, işyeri kurallarına uyum, hizmet içi eğitimden doyum ve başarı gereksinmesi açısından, dıştan denetimlilerden anlamlı biçimde farklılık göstermişlerdir (Sungur,1997,s.58).

3.5. Ailenin Denetim Odağı Üzerindeki Etkileri

Ailenin liderleri olarak ebeveynler, çocuğun denetim odağının oluşmasında ve etkilenmesinde en önemli rolü üstlenmektedir. Kişinin beklentileri sonucu geliştireceği denetim odağının hangi yönünün ağılık kazanacağı, denetim becerileri göstermedeki başarı ve başarısızlıkları, ilk sosyalleşme yeri olan ailede şekillenecektir.

Anne-babanın çocuğu gereğinden fazla denetlemesi ve özen göstermesi, çocukta diğer kimselere aşırı bağımlılık, güvensizlik ve hayal kırıklıklarına, zaman zaman toplumdışı ve isyankar davranışlara neden olabilir. Çocukluk yıllarında yerleşmeye başlayan bu özellikler, bireylerin gelecekte de bağımlı bir kişi olmasına yol açar (Yavuzer, 1991, s. 37).

Anne babanın çocuk yetiştirmede benimsediği bu tutumlar dışında çocuklarından aşırı istek ve beklentileri olan ebeveynlerden söz edilebilir. Bu anne-babalar özellikle okul ve diğer etkinliklerde çocuklarının başarılı olmaları için aşırı baskı yaparlar. Çocuk bu istekleri yerine getiremeyince anne- babanın onayını alamaz. Bu durumda çocuk kendi gözünde değerinin yitirir. Böylece anne-babanın çocuğa karşı olan ilgi ve sevgisi, beklentilerinin yerine getirilmesi ile doğru orantılı olur (Geçtan, 1989, s.88).

Ailenin beklentilerine yetişemeyen çocuk ise kavgacı, mutsuz, sorumsuz, kıskanç olmakla birlikte , okulda az başarı gösterir ve hayal kurmaya yatkınlık ortaya çıkar.

Araştırmalar anne-babanın denetim odağı ile çocuklarının davranış biçimleri arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Özellikle çevre üzerinde yeterli denetime sahip ailelerin çocuklarını çok iyi yetiştirdikleri gözlenmiştir. Aile ortamının değiştiği ya da bozuk olduğu ve anne baba denetiminin tamamen ortadan kalktığı durumlarda çocuk da negatif etkilenmektedir. Özellikle çocuğun çevreye olan negatif bakış açısı, çocuğun o çevreye katılma yeteneğini olumsuz etkilemektedir. İçsel denetim yönlü ailelerin çevreleri üzerinde yeterli denetime sahip oldukları ve çocuklarının yaşantılarının her alanında olumlu bir etkiye sahip oldukları gözlenmiştir. İçsel denetimli aileler hayata ve geleceğe daha pozitif bakarlar, sorunları çözmede daha etkilidirler. Bu bakış açısı toplum davranışlarına da yansımaktadır.

Dışsal denetim yönlü ebeveynler normal hayatta kendilerinin yetersiz hissettikleri durumlarda, bu zayıflıklarını kendi aile içerisindeki rollere de yansıtabilirler. Bu tür anne-babalar aileleriyle daha az ilgilenirler ve dünyaya sürekli olumsuz gözlerle bakarlar (Haris, Nathan,1973, s.182-184).

İçsel denetimle yönlendirilen çocukların dışsal denetimli çocuklara göre daha anlayışlı, meraklı ve akademik açıdan daha başarılı çocuklar oldukları görülmüştür. Yapılan araştırmalar, içsel denetimli çocukların istediklerini erteleyebilme de daha başarılı ve öğrenmeye karşı daha istekli olduklarını göstermiştir.

Dıştan denetimle yönlendirilen çocukların ise, zayıf akademik beceriler, sosyal uyum problemleri, algı problemleri olduğu söylenebilir.

3.6. Kullanılan Denetim Odağı Ölçekleri

Günümüzde yaygın olarak kullanılan denetim odağı ölçekleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Lefcourt, 1976, s.195-215):

1. Rotter'in İç-Dış Denetimlilik Ölçeği (Rotter's I-E Scale): 23 maddelik bir ölçektir. Her bir madde iki seçenek içerir. Puanların yükselmesi, dıştan denetimliliği işaret etmektedir.

2. Nowicki-Strickland Denetim Odağı Ölçeği (Nowicki-Strickland Locus of Control Scale): 40 maddeden oluşan ve “evet-hayır”biçiminde yanıtlanan bir ölçektir. Alınan puan yükseldikçe, dıştan denetimlilik artmaktadır.

3. James’in İç-Dış Denetimlilik Ölçeği (James I-E Scale):60 maddeden oluşan bir ölçektir. Ankete katılan kişi her bir ifade için “kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum” seçeneklerinden birini kullanır ve her bir maddeye katılma derecesine göre, 0 ile 3 arasında değişen bir puan alır.

4. Dean’ın Yabancılar Ölçeği (Dean’s Alienation Scales): 24 maddelik bir derecelendirme ölçeğidir. Yanıtlayıcı, her bir ifade için kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum” seçeneklerinden birini kullanır ve işaretlediği seçeneğe göre değerlendirmesi yapılır.

5. Stanford Okulöncesi İç-Dış Denetimlilik Odağı (Stanford Preschool I-E Scale): Okulöncesi çocukları için hazırlanmış 14 maddelik bir ölçektir. Her bir madde iki ifade içerir. Okulöncesi çocukların, olayların nasıl belirdiğine ilişkin beklentilerini ölçer.

6. Reid –Ware Üç Faktör İç-Dış Denetimlilik Ölçeği(Reid- Ware Three- Factor I-E Scale): 45 maddelik bir ölçektir. Her bir madde iki seçenek içerir. Puanların yükselmesi, dıştan denetimliliği işaret etmektedir.

3.7.Yaratıcılık Ve Denetim Odağı İlişkisi

Soñ yıllarda, yaratıcılık ile denetim odağı kavramları arasında pek çok araştırma yapılmış ve araştırma sonuçları genellikle anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Dowd(1989,s.236), yapılan araştırmalarda içten denetimlilerin dıştan denetimlilere oranla daha yaratıcı olduğu savının yaygınlaştığına vurgu yapmaktadır.

Yaratıcı bireyin özellikleri ile içten denetimli bireylerin özellikleri kıyaslandığında aralarında büyük ölçüde benzerlikler gösterdikleri görölmektedir ancak, yaratıcı bireylerin birbirlerinden bağımsız, çok çeşitli ve çelişkin özellikler gösterdiği düşünüldüğünde, bu ilişkinin her zaman doğrulanamayacağı söylenebilir. Nitekim ABD’de Torrance ve Bolen’in 1978 yılında yaptığı araştırmalar dıştan denetimlilerin yaratıcılık faktörlerinde yüksek puanlar aldıklarını ortaya koymuştur.

Araştırmalara göre, yaratıcılık, bir problem çözme süreci olarak ele alındığında, denetim odağı da, bilgiden yararlanma ve problem çözme alanlarında etkili bir değişken olarak kabul edildiğinde bu iki kavram arasındaki ilişki daha kolay kurulabilmektedir (Yeşilyaprak,1990, s.209-211)

Yaratıcı bireyle normal bireyi birbirinden ayıran ve yaratıcı bireyi başarıya götüren özellikler arasında akla mantığa değer vermeleri, problem çözme yeteneklerine güvenmeleri, içten denetimli kişilerin temel özelliği olarak da görülebilir (Aslan, 1989, s.11). Yaratıcılıkla ilgili yapılan tanımlar da dikkate alındığında yaratıcı bireylerin de, bilgiyi araştıran güçlükleri görüp onların ortadan kaldırılmasında kadere değil de kendine ve çalışmasına güvenen kişiler oldukları görülmektedir. Bu bağlamda ele alındığında yaratıcı kişiler ile içten denetimlilerin kişilik özellikleri arasında benzerlikler olduğunun düşünülmesi pek yanlış olmayacaktır.

Dowd'un(1989, s.236) ifadesine göre, içten denetimlilerin dıştan denetimlilere göre daha yaratıcı olduğu görülmüştür. Dönmez de (1984, s.146), içten denetimli bireylerin daha yaratıcı olduklarını ifade etmiştir.

Yaratıcı bireyleri ketleyen davranışlar arasında bağımlılık, otoriter yönetim alay edilme korkusu gibi dış etkenler söz konusudur. İçten denetimlilerin de aynı faktörlerden etkilenmeleri, yaratıcılık ve içten denetimlilik arasındaki ortak bulguları gösteren bir bulgu olarak görülmektedir.

Sonuç olarak ilgili literatür incelendiğinde, denetim odağı arasında bir ilişki olduğundan, yaratıcı kişilik özellikleri ve denetim odağına bağlı olarak beliren özellikler arasında paralellik olduğundan söz edilmesi yanlış olmayacaktır.

3.8. Yaratıcılık Ve Denetim Odağı Üzerine Yapılan Araştırmalar

Dünyada ve ülkemizde yaratıcılık ve denetim odağını inceleyen pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar, bu iki olguyu değişik açılardan ve farklı değişkenlerle ilişkileri açısından incelemektedirler.

Ülkemizde yaratıcı düşünce ile ilgili ilk çalışma 1974-75 yılları arasında Samurçay tarafından Menuier'nin yaratıcılık testi kullanılarak lise öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Toplam 60 öğrencinin yer aldığı araştırmada, fen-edebiyat bölümü ile erkek ve kız öğrenciler arasında, kız-edebiyat grubu lehine bir farklılık bulunmuştur (Sungur, 1997, s.55).

Yaratıcılık ve zeka ilişkisini araştıran çalışmalardan biri, Getzels ve Jackson tarafından 1959 yılında yapılmıştır. çalışmada, Stanford-Binet ve çocuklar için Wechsler ve Henman-Nelson zeka testleriyle, kelime çağrışımı, nesnelerin kullanımı gizli şekiller, masallar ve uydurma problemler gibi beş yaratıcılık ölçeği kullanılarak iki deneysel grup seçilmiştir. Grubun bir tanesini yaratıcılık yönünden aynı cins yaşlıların üst %20'sinde yer alan, ama zeka bölümü yönünden üst %20'nin altındaki çocuklar oluşturmuştur. İkinci gruptaki çocuklar ise, zeka bölümü yönünden üst %20'nin içinde, yaratıcılık yönünden üst %20'nin altındakileri kapsamaktadır. Araştırma sonucunda, üstün yaratıcı grubun ortalama zeka bölümü 127 ve tüm deneklerin ortalama zeka bölümü 132 arasında benzerlik olması ve her iki deneysel grup arasında 23 puanlık (üstün zeka grubunun ortalama zeka bölümü 150) ayrıcalığına karşın, her iki deneysel grup da standart testlerde okulun diğer öğrencilerinden üstün başarılar elde etmişlerdir (Yavuzer, 1989, s.17).

Cengizhan (1997), "Üniversite Öğretim Elemanlarının Yaratıcılık Kapasitelerinin Değerlendirilmesi" adlı çalışmada Kirkton'un Yaratıcılık (KAI) ölçeğini, Türkiye'deki bütün tekstil mühendisliği bölümlerinde görev alan öğretim elemanlarına uygulamıştır. Araştırmanın sonucunda; cinsiyet, yaş unvan, kıdem ve ailenin kaçınıcı çocuğu olunduğu değişkenlerine göre, alınan toplam puanların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığa rastlanamamıştır. Ölçekten alınan toplam puanların ortalamasına bakıldığında ise, bu puanın 86.22 olduğu görülmektedir. Bu değer de insanların; %67'sinin yoğunlaştığı "orta düzeyde yaratıcılık" grubuna girmektedir.

Duke ve Lancaster yaptıkları araştırmada, babası olmayan çocukların, her iki ebeveyne de sahip olan çocuklara göre daha dıştan denetimli olduklarını ortaya koymuşlar ve bu durumu da babası olmayan bireylerin daha kaderci bir gelecek anlayışına sahip olacakları görüşüyle açıklamışlardır (Lefcourt, 1976, s.30).

Johnson ve Kilmann (1975) ise üniversite öğrencileri arasında Rotter'in iç-dış denetim odağı ölçeğini uygulayarak yaptıkları araştırmada, babanın uyguladığı denetimimin dıştan denetimlilik ile ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Başka ilginç bir nokta ise, baba yetiştiriminin aslında kızlarda içten denetimlilik ile, anne yetiştiriminin ise erkeklerde içten denetimlilik ile ilgili olduğunun bulunmasıdır.

Kızlar ve erkekler arasındaki denetim odağı farklılığını, okul başarısı açısından inceleyen bir araştırmada ise, Nowicki ve Duke (1974) tarafından yapılmıştır. Araştırma, Yetişkinler İçin Nowicki- Strickland İç-Dış Denetim Odağı ölçeğini kullanılarak, 26 bayan ve 22 erkek üzerinde yürütülmüştür. Çalışmanı sonunda, denetim odağı ve başarı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş ve bayanlar için başarının dıştan denetimlilik ile, erkekler içinse içten denetimlilik ile ilgili olduğu ifade edilmiştir (Lefcourt, 1976, s.87).

Amerika'da Kansas Üniversitesi'nde yapılan bazı çevresel psikoloji çalışmaları ise denetim odağı ve çevresel büyüklük üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu araştırmalardan elde edilen bulgular denetim odağının içten ya da dıştan algılanması eğilimi üzerinde, içinde yaşanılan çevrenin büyüklüğünün de bir etken olabileceğini belirtmektedir. Barker tarafından (1968) özetlenmiş olan bu bulgulardan bazıları küçük çevrelerde yaşayanların daha fazla sorumluluk konumlarına geldiklerini, dolayısıyla davranışları ile sonuçları arasındaki bağlantıyı görmeye daha fazla olanak bulduklarını göstermektedir. Böyle bir bağın algılanması ise içten denetimlilik ile ilgilidir. Genel olarak , küçük yerleşim merkezlerinde yaşayanların ya da küçük ölçekli kurumlarda çalışanların bu özellikleri, içten denetimlilik özellikleriyle paralellik göstermektedir(Dönmez, 1983, s. 42).

Aksoy ve Mağden'in (1994) "Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Denetim Odağını Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi" adlı çalışmaları, Rotter'in İç-Dış Denetim Odağı ve Kişisel Bilgi Formu kullanılarak 12 lisede ve 1200 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Araştırma sonucunda öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyleri ile denetim odağı düzeyleri arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Dönmez (1983), üniversite birinci sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada çevre büyüklüğü ile denetim odağı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve küçük yerleşim

merkezlerinden gelen öğrencilerin, büyük yerleşim merkezlerinden gelen öğrencilere göre daha dıştan denetimli oldukları sonucuna ulaşmıştır (Dönmez, 1983, s.37-47).

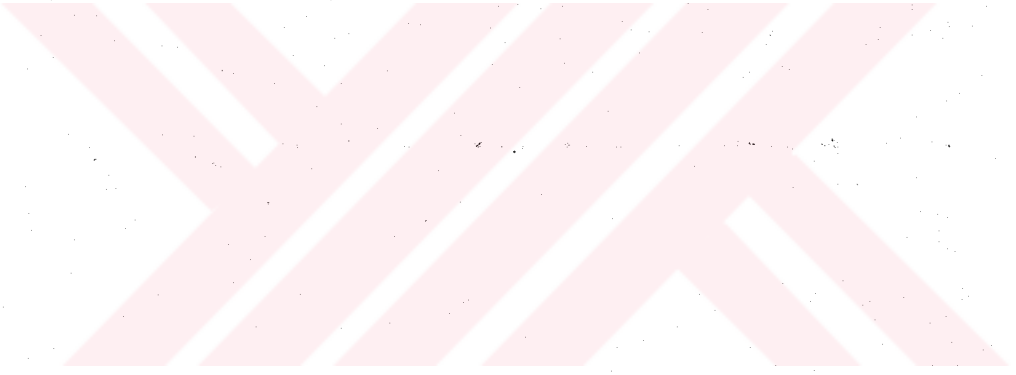
3.9.Yaraticılık Ve Denetim Odağını Birlikte İnceleyen Araştırmalar

Averill(1999) tarafından yapılan “Duygusal Yaraticılıkta Bireysel Farklılıklar: Yapı ve Korelasyonlar” adlı çalışmada, yaraticılık ve denetim odağı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma, örneklem olarak seçilen Massachussets Üniversitesi’nde lisans öğrenimini sürdürmekte olan, yaşları 17-53 arasında değişen 153 erkek ve 331 bayan olmak üzere toplam 489 kişi üzerinde yürütülmüştür. Çalışmada duygusal yaraticılık, Duygusal Yaraticılık Ölçeği ECI (Emotional Creativity Inventory) ile, denetim odağı ise Rotter’in İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği ile ölçülmüştür. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda; toplam ECI puanları ile iç-dış denetim odağı beklentileri arasında anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Canel(1993) “Ortaokul Seviyesindeki Ergenlerin Denetim Odağı Özelliklerinin Yaraticı Düşünceye Etkisi” adlı çalışmada Torrance Yaraticı Düşünme Testi Form A ve denetim odağını ölçmek için Nowicki- Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi, İstanbul ili içerisinde yabancı dille eğitim veren iki özel okuldan toplam 91 erkek ve 44 kız öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda yaraticılığın sözel akıcılık, sözsöz orjinallik, şekilsel orjinallik, şekilsel başlıkların soyutluğu boyutlarına denetim odağının bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Yaraticılığın alt boyutlarından sözsöz esneklik ve şekilsel zenginleştirmeye denetim odağının etkisi bulunmuştur ve bu boyutlar üzerinde, denetim odağının dıştan denetimlilik yönünün etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Sungur(1992) tarafından gerçekleştirilen “Yaraticı Sorun Çözmeye İlişkin Bir Deneme” adlı çalışma deney-kontrol grupları üzerinde yürütülmüştür araştırmanın deneklerini , 1985-1986 döneminde A.Ü. Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Planlaması bölümünde okuyan öğrenciler oluşturmıştır. Araştırmada birer adet deney ve kontrol grubu dışında, kontrol grubu üyelerinin deney grubuyla yakın temasta olması nedeniyle, kontrol grubunu denetleyebilmek için, aynı üniversitede

Eğitim Programları ve Öğretim bölümünde okuyan öğrencilerden RPM zeka testinden aldıkları sonuçlar benzer olanlardan bir kontrol grubu daha oluşturulması yoluna gidilmiştir. Deney grubuna bir öğretim yılı boyunca haftada üç ders saati Yaratıcı Sorun Çözme Programı uygulanmıştır. Araştırmada yaratıcı düşünme puanları, Torrance Yaratıcı Düşünme Testi ile ölçülürken, deneklere ilişkin ruhsal yapının yönünü belirlemek için de Rotter'in Denetim Odağı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmacılar, araştırmanın başında, literatür etkisiyle, Yaratıcı Sorun Çözme Programı'nın denetim odağı yönü üzerinde etkisi olmayacağını varsaymışlardır ancak programın uygulanması sonucunda deney grubunda denetim odağı yönünün ilk ölçüme göre farklılaştığı, içten denetimliliğe doğru değiştığı görülmüştür (Sungur, 1992, s.263-290).

4.YARATICILIK VE DENETİM ODAĞI İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Kapsamı

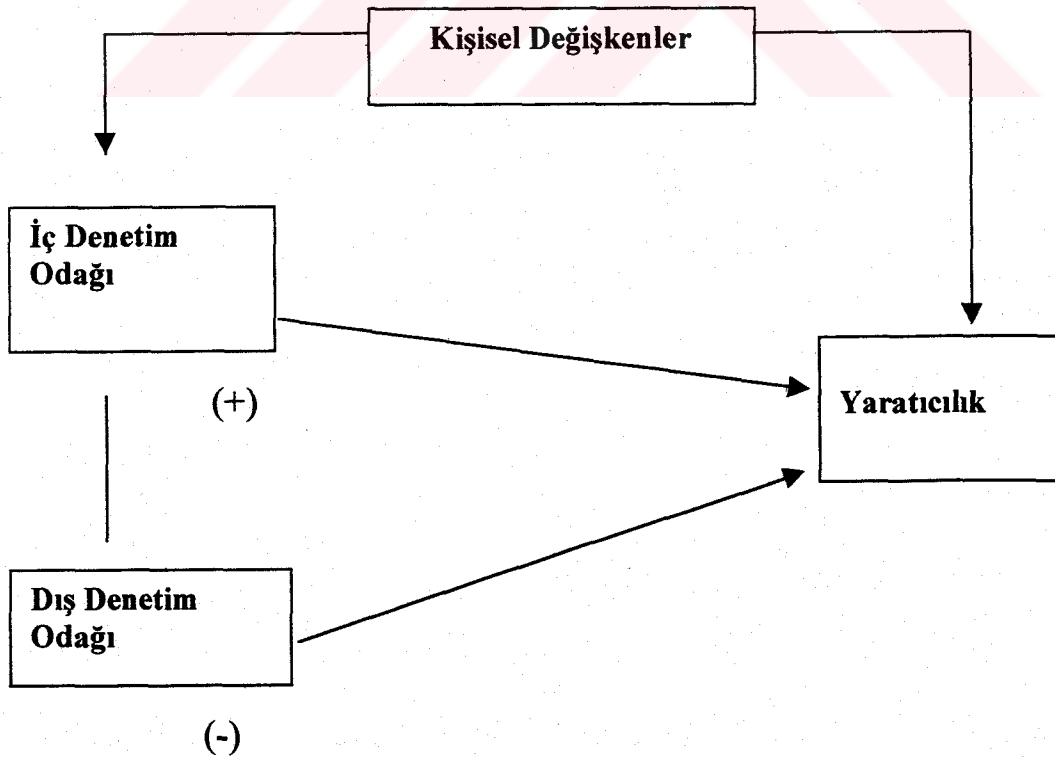
Bu araştırma, yaratıcılık ve denetim odağı ilişkilerini incelemek amacıyla, süper lise öğrencileri üzerinde yapılan anket çalışmasını ve bu çalışmanın sonucunda yapılan analiz sonuçlarının yorumlarını içermektedir.

4.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, yaratıcılık ve denetim odağı ilişkilerinin çeşitli ara değişkenlerle birlikte incelenmesi; ulaşılan sonuçların yorumlanması ve ileriye dönük çalışmalara fikir verebilmesi için öneriler oluşturulmasıdır.

4.3. Araştırmada Kullanılan Metodoloji

4.3.1. Araştırma Modeli

Şekil.4.1. Araştırmanın Teorik Modeli

4.3.2. Veri Toplamada Kullanılan Yöntem Ve Araç

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak gerek uygulama kolaylığı gerek daha önce yapılan araştırmalar göz önünde tutularak anket yöntemi seçilmiştir.

Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu dışında, KAI Yaratıcılık Ölçeği ve Rotter'in Denetim Odağı Ölçeği kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu, araştırmacı tarafından, örneklem grubuna uygun olarak hazırlanmış ve formda yer alan sorulara verilen yanıtlar yoluyla öğrencilerin cinsiyetleri, kardeş sayıları, ailede kaçınıcı çocuk oldukları; ebeveynlerinin sağ olup olmadıkları; sağ iseler, birlikte yaşayıp yaşamadıkları; öğrencilerin ebeveynleriyle birlikte yaşayıp yaşamadıkları; anne ve babalarının öğrenim durumları ve gelir düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

İlk ölçek, Kirkton tarafından geliştirilmiş olan, geçerliği ve güvenirliği saptanmış, yaratıcı problem çözmeye ilişkin bir tutum ölçeği olan "Adaption-Innovation Inventory" (KAI) adlı ölçektir. Bu ölçek yaratıcılığı sorun çözme yönünden ele almaktadır. Ölçekte 24 ifade yer almakta, değerlendirme Likert tipi beşli ölçek kullanılarak yapılmıştır. Ölçekten alınan puanların dağılımında, 24-59 aralığını adaptörler; 60-84 aralığını orta düzeyde yaratıcılar; 85-120 aralığını inovatörler (yüksek düzeyde yaratıcılar) oluşturmaktadır.

İkinci ölçek olarak, Rotter tarafından geliştirilmiş Internal-External Locus of Control denetim odağı ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek Türkçe'ye İhsan Dağ tarafından ve testin geçerlilik ve güvenirliği üniversite öğrencileri arasında yapılan araştırmada sınanmıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayısı 0,83 tür (Genç, 2000, s.68).

Rotter Denetim Odağı Ölçeği 29 adet iki seçenekli ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin puanlamasında 23 çift seçenekli ifade esas alınmakta, kalan altı ifade ölçeğin amacının gizlenmesi için dolgu ifadeleri sunulmuştur. Puanlamada a ve b seçeneklerinden birinin işaretlenmesi zorunludur. Puanlamada, 23 maddenin içten denetimlilik yönündeki seçenekleri birer puan alırken, dıştan denetimlilik yönündeki seçenekler puanlanmamaktadır. 0-11 arası alınan puanlar içten denetimliliği, 12-23 puan aralığı ise, dıştan denetimliliği göstermektedir.

4.3.3. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Araştırmada kullanılan değişkenler üç grupta toplanabilir:

1.**Bağımsız Değişken:** Denetim Odağı

2.**Bağımlı Değişken:** Yaratıcılık

3.**Kişisel Değişkenler:** Kişisel değişkenler, anket formunda yer alan kişisel bilgi formunda yer alan sorulardan oluşturulmuş; hem yaratıcılık değişkenini hem de denetim odağı değişkenini etkilediği düşünülen bağımsız değişkenlerdir.

- Cinsiyet,
- Kardeş Sayısı,
- Ailenin Kaçınıcı Çocuğu Olduğu,
- Anne-Babanın Sağ Olup Olmadığı,
- Anne-Babanın Birlikte Yaşayıp Yaşamadığı,
- Annenin Öğrenim Düzeyi,
- Babanın Öğrenim Düzeyi,
- Ailenin Gelir Düzeyi,

4.3.4. Hipotezler

Literatürden alınan bilgiler ışığında oluşturulan hipotezlerimiz aşağıdaki gibidir:

1.Hipotez: H1= İçten denetimlilik ile yaratıcılık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

2.Hipotez: H1= Yaratıcılık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

3.Hipotez: H1= Kardeş sayısı ile yaratıcılık düzeyi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

4.Hipotez: H1= Ailede ilk doğan çocuğun, sonra doğan çocuklara göre daha yaratıcı olma olasılığı yüksektir.

5. Hipotez: H1= Anne ve/veya babalarından birini yitirmiş bireylerin her iki ebeveyne sahip bireylere göre daha yaratıcı olma olasılıkları yüksektir.

6.Hipotez: H1= Anne ve babası ayrı yaşayan bireylerin diğerlerine göre yaratıcı olma olasılıkları yüksektir.

7.Hipotez: H_1 = Annenin öğrenim düzeyi ile yaratıcılık düzeyi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

8.Hipotez: H_1 = Babanın öğrenim düzeyi ile yaratıcılık düzeyi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

9. Hipotez: H_1 = Ailenin gelir düzeyi ile yaratıcılık düzeyi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

4.3.5. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Pendik Lisesi'nin Süper kısmında öğrenim gören Fen Bölümü son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde, süper lise öğrencilerinin yaratıcılık düzeylerinin yüksek olduğu düşüncesi etkili olmuştur. Örneklemin Pendik Lisesi'nden seçilmesinde, ekonomik ve kültürel açıdan farklılıklar gösteren ilçelerden gelen öğrencilerin öğrenim görmekte olması etkilidir.

Kişisel Bilgi Formu, KAI Yaratıcılık Ölçeği ve Rotter'in Denetim Odağı Ölçeği'nden oluşan anket formu, dört ayrı sınıftan 25'er öğrenci olmak üzere, toplam 100 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Yapılan incelemede, geçersiz ankete rastlanmamış, tüm anketler geçerli kabul edilmiştir.

4.4. Verilerin Analizi

4.4.1. Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntemler

Verilerin işlenmesinde, "SPSS for Windows", istatistik paket programından yararlanılmıştır.

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü, derecesini ve önemini görebilmek için, korelasyon analizi uygulanmış; Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır.

Değişkenlerin birbirlerinden etkilenme biçimini ve büyüklüğünü ortaya koymak için, çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırmanın amacı göz önüne alındığında regresyon analizinin sonuçları belirleyici önem taşımaktadır.

4.4.2. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere Ait Frekans Dağılımları

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait frekans dağılımları, aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.1. Araştırma Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kız	51	51,0	51,0	51,0
Erkek	49	49,0	49,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğrencilerin %51'ini kız öğrenciler, % 49'unu erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Bu durum, artık kız öğrencilerin okutulmasının, en azından büyük kentlerde yaşayan aileler için tabu olmaktan çıktığını göstermektedir.

Tablo 4.2. Araştırma Grubunun Kardeş Sayısına Göre Dağılımı

Kardeş Sayısı	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yok	15	15,0	15,0	15,0
Bir Kardeş	39	39,0	39,0	54,0
İki Kardeş	22	22,0	22,0	76,0
Üç Kardeş Ve Daha Fazla	24	24,0	24,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Öğrencilerin %15'nin kardeşinin olmadığı; %39'unun bir, % 22'sinin iki, % 24'ünün üç ve daha fazla kardeşi olduğu görülmektedir. Yoğunluğun iki çocuklu ailelerden oluşması (%39), nüfus planlamasındaki bilincin yavaş yavaş yerleşmekte olduğunu düşündürmektedir.

Tablo.4.3. Araştırma Grubunun Ailenin Kaçınıcı Çocuğu Olduğu Değişkenine Göre Dağılımı

Kardeş Sayısı	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tek Çocuğum	15	15,0	15,0	15,0
İlk Çocuğum	41	41,0	41,0	56,0
İkinci Çocuğum	22	22,0	22,0	78,0
Üçüncü Ve Sonraki Çocuğum	11	11,0	11,0	89,0
Sonuncu Çocuğum	11	11,0	11,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Cevaplayıcıların %15'i nin tek çocuk, %41'inin ilk çocuk, % 22'sinin ikinci çocuk, %11'nin üçüncü ve sonraki çocuk, %11'inin son çocuk olduğunu göstermektedir. Tek çocuk, üçüncü ve sonraki ile son çocukların oranının düşük olduğu görülmektedir.

Tablo.4.4. Araştırma Grubunun Anne Ve Babasının Sağ Olup Olmadığı Değişkenine Göre Dağılımı

Anne Ve Babanız Sağ Mı?	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İkisinde Sağ	98	98,0	98,0	98,0
Baba Sağ Anne Öldü	1	1,0	1,0	99,0
İkisinde Sağ Değil	1	1,0	1,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Görüldüğü gibi, %98'lik bir çoğunluğun anne ve babaları, hayattadır. Bir öğrenci küçük yaşta annesini, yine bir öğrenci, hem anne hem de babasını kaybetmiştir.

Tablo.4.5. Araştırma Grubunun Anne Ve Babasının Birlikte Yaşayıp Yaşamadığı Değişkenine Göre Dağılımı

Anne Babanız Birlikte Mi?	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Birlikte	93	93,0	93,0	93,0
Ayrı	6	6,0	6,0	99,0
Boşanmış	1	1,0	1,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Tabloda, öğrencilerin %93'ünün ebeveynleri birlikte, %6'sının ayrı yaşamakta olduğu, %1'inin de boşanmış olduğu görülmektedir. Bu sonuç, toplumumuzda, aile yapısının hala güçlü bir biçimde korunduğunun göstergesidir.

Tablo 4.6. Araştırma Grubunun Annenin Öğrenim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Okur Yazar Değil	7	7,0	7,0	7,0
İlkokul	50	50,0	50,0	57,0
Ortaokul	19	19,0	19,0	76,0
Lise	17	17,0	17,0	93,0
Yüksekokul	7	7,0	7,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğrencilerin %7'sinin annelerinin okur-yazar olmadığı, %50'sinin ilkokul mezunu, %19'unun ortaokul mezunu, %17'sinin lise mezunu, %7'sinin yüksekokul mezunu olduğu görülmektedir. İlkokul mezunu annelerin %50'lik çoğunluğu oluşturması, geçmişte kız çocuklarını okutmama alışkanlığının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Gene de, lise ve yüksekokul mezunu annelerin oranları toplamı (%24), dikkat çekmektedir.

Tablo.4.7. Araştırma Grubunun Babanın Öğrenim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı

Babanın Öğrenim Düzeyi	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Okur Yazar Değil	3	3,0	3,0	3,0
İlkokul	25	25,0	25,0	28,0
Ortaokul	23	23,0	23,0	51,0
Lise	26	26,0	26,0	77,0
Yüksek Okul	23	23,0	23,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Öğrencilerin babalarının öğrenim düzeyleri incelendiğinde; % 3'ünün okur-yazar olmadığı, % 25'inin ilkokul mezunu, %23'ünün ortaokul mezunu, %26'sının lise mezunu, % 23'ünün yüksekokul mezunu olduğu görülmektedir. Lise ve yüksekokul mezunu babaların oranlarının yüksekliğinin, geçmişte kız çocukları yerine erkek çocukların okutulması alışkanlığından kaynaklanmış olabileceği ileri sürülebilir.

Tablo.4.8. Araştırma Grubunun Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı

Ailenin Gelir Düzeyi	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Zengin	2	2,0	2,0	2,0
Ortanın Üstü	12	12,0	12,0	14,0
Orta	77	77,0	77,0	91,0
Ortanın Altı	6	6,0	6,0	97,0
Dar Gelirli	3	3,0	3,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Ailenin gelir düzeyini, “zengin” grubuna yerleştiren deneklerin oranı %2, “ortanın üstü” grubuna yerleştirenlerin oranı %12, “orta halli” grubunda görenlerin oranı %77, “ortanın altı” grubuna yerleştirenlerin oranı %6, ve son olarak, “dar gelirli” grubunda görenlerin oranı %3'tür. Ailenin gelir düzeyini, “zengin” ve “dar gelirli” grubunda görenlerin azlığı ve orta halli grubunda görenlerin çokluğu dikkat

çekicidir. Toplumun gelir dağılımı dikkate alındığında, dağılımın genel gelir düzeyiyle uyum gösterdiği söylenebilir.

Tablo.4.9. Araştırma Grubunun Toplam Yaratıcılık Puanına Göre Dağılımı

Yaratıcılık Puanı	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Adaptör	7	7,0	7,0	7,0
Orta düzey yaratıcı	85	85,0	85,0	92,0
Innovator(yaratıcı)	8	8,0	8,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Yaratıcılık ölçeğinden alınan toplam puanlar; adaptör (düşük düzeyde yaratıcılık), orta düzeyde yaratıcılık ve inovatör (yüksek düzeyde yaratıcılık) olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Bunun sonucunda; öğrencilerin %7'sinin adaptör (düşük düzeyde yaratıcı), %85'inin orta düzeyde yaratıcı ve % 8'inin inovatör (yüksek düzeyde yaratıcı) gruplarında yer aldıkları görülmüştür.

Ortaya çıkan sonuç, süper lise öğrencilerinin yaratıcılıktan yoksun olmadığını; çoğunlukla orta düzeyde bir yaratıcılığa sahip olduğunu göstermektedir. Üst düzeyde yaratıcıların oranı da (%8) hiç de azımsanmayacak sevindirici bir sonuçtur.

Tablo.4.10. Araştırma Grubunun Denetim Odağı Puanına Göre Dağılımı

Denetim Odağı Puanı	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İçten Denetimli	56	56,0	56,0	56,0
Dıştan Denetimli	44	44,0	44,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Denetim odağı ölçeğinden alınan puanların dağılımına göre, araştırmaya katılanların %56'sı içten denetimli, %44'ü dıştan denetimli bulunmuştur.

Tablo.4.11. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Pearson Korelasyon Katsayıları

	Ort.	Std Sapma	C	KS	AKÇ	ABS	ABB	AÖD	BÖD	GD	YRTP	DOP
C	1.49	.5024	1.000									
KS	2.55	1.0188	.040	1.000								
AKÇ	2.6	1.2144	.026	.686**	1.000							
ABS	1.04	.3153	-.061	.151	.095	1.000						
ABB	1.08	.3075	.005	-.239*	-.157	-.033	1.000					
AÖD	2.67	1.0642	-.148	-.315**	.291**	-.171	-.011	1.000				
BÖD	3.41	1.1815	-.070	-.156	-.159	-.126	-.008	.518**	1.000			
GD	2.96	.6182	-.001	-.093	-.089	.008	.070	.205*	.309**	1.000		
YRTP	70.33	8.2107	.102	-.077	-.079	-.060	.109	.075	.112	.134	1.000	
DOP	11.49	3.7672	-.198*	-.150	-.065	-.187	-.008	.144	.059	-.039	.165	1.000

** .01 düzeyinde anlamlı

* .05 düzeyinde anlamlı

C: Cinsiyet, KS: Kardeş Sayısı, AKÇ: Ailede Kaçınıcı Çocuksunuz? ABS: Anne-Babanız Sağ Mı?, ABB: Anne ve Babanız Birlikte Mi?, AÖD:Annenin Öğrenim Düzeyi, BÖD: Babanın Öğrenim Düzeyi, GD: Gelir Düzeyi, YRTP: Yaratıcılık Puanı, DOP: Denetim Odağı Puanı

4.4.3 Analizlerin Değerlendirilmesi ve Hipotezlerin Testi

Çalışmada kullanılan tüm değişkenlere ait ortalama, standart sapma ve pearson korelasyon katsayıları aşağıdaki gibidir:

Tablo.4.12' de yer alan korelasyon katsayıları iki değişken arasındaki basit regresyonla aynı anlamı taşımaktadır. Tablo incelendiğinde, yaratıcılık ile denetim odağı arasında pozitif bir ilişki olmasına rağmen anlamlı düzeyde değildir ($r=0.165$).

Diğer değişkenlerle ilişkilerine bakıldığında da anlamlı bir farklılık görünmemektedir. Annenin öğrenim düzeyi ile gelir düzeyi arasında ($p<.005$ seviyesinde) anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Babanın öğrenim düzeyi ile gelir düzeyi arasında ($p<.001$ seviyesinde), pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Anne ve babanın öğrenim düzeyleri arasında ($p<.001$ seviyesinde), pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Cinsiyet ile denetim odağı arasında ($p<.005$ seviyesinde) anlamlı ve negatif bir ilişki vardır. Bu da, kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha dıştan denetimli olduklarını göstermektedir.

Denetim odağı ve diğer kişisel değişkenler ile yaratıcılık değişkeni arasındaki korelasyon sonuçları anlamlı sonuçlar vermemektedir. Bu durumda, denetim odağı ve kişisel değişkenlerin, birlikte, yaratıcılığı nasıl etkilediğini görebilmek için, çoklu regresyon analizi uygulamak gerekecektir.

Tablo.4.12.Yaratıcılık-Bağımsız Değişkenler Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Beta	Anlamlılık (P)
Denetim Odağı	.196	.054*
Cinsiyet	.153	.120
Kardeş Sayısı	.408	.004**
Ailede Kaçınıcı Çocuğunuz?	-.202	.132
Anne Ve Babanız Sağ Mı?	.132	.180
Anne Ve Babanız Birlikte Mi?	.143	.148
Annenin Öğrenim Düzeyi	.173	.145
Babanın Öğrenim Düzeyi	.245	.035*
Gelir Düzeyi	.207	.044*
** .01 düzeyinde anlamlı * .05 düzeyinde anlamlı R-Kare=.199 F=2,479		

Hipotezlerimizin test edilmesi amacıyla yapılan regresyon analizinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Tablo 4.13. incelendiğinde, denetim odağı ile yaratıcılık arasında anlamlı ve pozitif (beta .196, $p > .05$) bir ilişki olduğu görülmektedir. Denetim odağı puanlarının artması dıştan denetimliliğin arttığını göstermektedir. Buna göre, dıştan denetimlilik ile yaratıcılık arasında pozitif bir ilişki vardır. Bu sonuca göre hipotezimiz reddedilmektedir.

Denetim odağı ve yaratıcılık ilişkisini inceleyen ilk araştırmalar, Amerikalı öğrencilerin içten denetimli olma durumlarının, yaratıcılıkla olumlu ilişkisini olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, gene, A.B.D.'de Torrance ve Bolen (1978), yaptıkları araştırmada, dıştan denetimli olanların, yaratıcılık faktörlerinde yüksek puanlar aldıklarını ortaya koymuştur (Sungur, 1997, s.58).

Dowd (1989, s.236), yaptığı araştırmanın sonucunda; içten denetimlilerin dıştan denetimlilere göre daha yaratıcı oldukları sonucuna varmıştır. Dönmez (1984, s.146) de, içten denetimli bireylerin daha yaratıcı olduklarını belirtmiştir.

Araştırmamızda, dıştan denetimli bireylerin, içten denetimli bireylere göre daha yaratıcı çıkmasında; kaderci yaklaşım alışkanlığının, üniversiteye giriş sınavının yarattığı baskı ve gelecek kaygısının, ekonomik krizin yarattığı belirsizliğin etkili olduğu düşünülmektedir.

2. Cinsiyet değişkenine göre “kız” ve “erkek” öğrencilerin, yaratıcılık toplam puanları arasında, anlamlı bir farklılığa rastlanamamıştır. Bu sonuç hipotezimizi doğrulamaktadır.

Samurçay (1976), tarafından 60 lise öğrencisi üzerinde yapılan bir çalışmada, kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha yaratıcı düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır (Sungur, 1997, s.55).

Aral'ın, 191 lise öğrencisi üzerinde yaptığı bir çalışmanın sonucunda, cinsiyetin yaratıcılık boyutlarında anlamlı bir fark yaratmadığı ortaya çıkmıştır (Aral, 1999, s.5-11).

Yaratıcılık ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi konu alan araştırmalar, kullanılan testlere, örneklem ve araştırma desenlerine göre farklı sonuçlar ortaya koymaktadır (Sungur, 1997, s.55).

3. Kardeş sayısı ile yaratıcılık düzeyi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. İki değişken arasında güçlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir (beta .444, $p<.01$). Bu da, hipotezimizi doğrulamaktadır.

Bu sonucun oluşmasında, aile içindeki rekabetten sivrilme savaşının etkili olduğu düşünülmektedir. Kardeş sayısının çokluğu, bireyde, başarı-güç ihtiyacının yükselmesine neden olacaktır. Kardeşlerine üstünlük sağlamak ve kendisine benzer özelliklerin ezikliğinden kurtulmak için, daha farklı uğraşlar geliştirmekte ve böylece yaratıcılığını arttırabilmektedir.

4. Ailede kaçınıcı çocuk bulunduğu değişkeni ile yaratıcılık toplam puanları arasında, bir farklılığa rastlanamamıştır. Bu sonuç, hipotezimizi doğrulamamaktadır.

Roe'nun klasik araştırması, 64 seçkin bilim adamından 39'unun ilk çocuk, 15 tanesinin tek çocuk, 13 tanesinin de ikinci çocuk olduğunu ortaya çıkarmıştır (Sungur, 1992,s.163).

Lichtenwalher, Maxwell, Hurlock ve Jarial, ilk doğan ve tek olan çocukların daha yaratıcı olduğunu belirtirken, bazı çalışmalar da ise; tek, ortanca ve son çocuğun, ilk doğan çocuktan daha yaratıcı olduğu belirtilmiştir(Genç, 2000, s.80).

Bu araştırmada, örneklemeler arasındaki farkın, anlamlı bir sonucun elde edilememesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir.

5. Anne ve babanın sağ olup olmadığı değişkeni ile yaratıcılık düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır. Bu sonuç hipotezimizin reddedildiğini göstermektedir.

Yapılan araştırmalarda , yaratıcı bireylerin çoğunlukla anne-babalarından biri, daha çok baba kaybı olan kişiler olduğu ortaya çıkmıştır. Siminton'un araştırmasına göre, çağdaş bilim adamlarından %15'inin on yaşından önce babalarını kaybettiği ortaya çıkmıştır. Bu durum çocuğun sosyalleşmesinin niteliğini değiştirmekte ve çocuğun dünyayı daha az klasik biçimde algılamasına neden olmaktadır (Sungur,1992,s.163).

Roe, 64 seçkin bilim adamı üzerinde yaptığı çalışmada, %61'ünün üç yaşından önce babasını yitirdiğini, %52'sinin yirmialtı, %41'inin yirmibir yaşında, öksüzlük etkisi yaşadığını ortaya koymuştur (Sungur,1992,s.163).

Çalışmamızda, anlamlı bir farklılığa rastlanamaması, örneklem grubunda, anne ve/veya babalarını yitirmiş öğrencilerin, oranının çok düşük (%2) olmasıyla açıklanabilir.

6. Anne ve babanın birlikte yaşayıp yaşamadığı değişkeni ile yaratıcılık toplam puanları arasında anlamlı bir farklılığa rastlanamamıştır.

Literatürden elde edilen bilgilerde, anne ve babası ayrı yaşayan çocukların öksüzlük etkisiyle, klasik yaşamdan uzaklaştıkları, yaratıcı ve farklı alanlara yöneldikleri ileri sürölmektedir. Araştırmamızda bu sonucun oluşmasında, örneklem dağılımının çok yetersiz oluşunun (%7'sinin anne ve babası ayrı veya boşanmış) farklılığının etkili olduğu düşünölmektedir.

7. Annenin öğrenim düzeyi ile yaratıcılık arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır. Bu sonuç hipotezimizin reddedildiğini göstermektedir.

Ailenin tutumları ile yaratıcılık arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada ise, öğrenim düzeyi düşük olan annelerin çocuklarının Torrance Yaratıcı Düşünce Testi'nden aldıkları puanların, yüksek öğrenim görmüş annelerin çocuklarının aldıkları puana göre daha düşük olduğu gözlenmiştir. Buna göre anne-baba tutumları açısından gereğinden fazla koruyucu olmanın yaratıcılığı engellediği sonucuna varılmıştır (Davalıgil, 1988, s. 92).

Araştırmamızda, annelerin öğrenim düzeyi ile yaratıcılık ölçeğinden alınan toplam puanlar arasında farklılığa rastlanmamış olması, toplumumuzda erkek egemen faktörlerin etkili olması, babanın çocuk üzerinde daha etkili ve baskın olmasına bağlanabilir.

8. Tablo.4.13'e göre, babanın öğrenim düzeyi ile yaratıcılık arasında pozitif ve $p>.05$ düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır (beta .245). Hipotezimiz doğrulanmaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmasında, yükseköğrenim görmüş babaların çocuklarını, daha az katı tutumlarla eğitmelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Yükseköğrenim görmüş babaların çocukları, onların entelektüel birikimlerinden yararlanma şansına sahiptirler. Eve daha çok kitap,dergi, gazete v.b. materyallerin girmesi çocuğu, yüksek öğrenim görmemiş babaların çocuklarına göre avantajlı konuma getirecek, yaratıcılıklarını arttıracaktır.

9. Ailenin gelir düzeyi ile yaratıcılık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir (beta .207, $p<.05$). Hipotezimiz doğrulanmaktadır. Bu sonuca göre, ailenin gelir düzeyi arttıkça, yaratıcılık düzeyi de artmaktadır.

Gelir düzeyi düşük olan ailelerin çocukları, imkansızlıklardan ötürü, yaratıcılıklarını keşfedip geliştirebilecekleri alanların farkına varamayabilir ya da yaratıcılıklarına ket vurmak zorunda kalabilirler. Gelir düzeyi yüksek olan ailelerin çocukları daha iyi olanaklara sahip olduklarından, yaratıcılıklarını geliştirecek değişik ilgi alanlarına rahatlıkla yönelebilmeleri mümkün olacaktır. Gelir düzeyi arttıkça olanaklar da arttığından, yaratıcılık kapasitesini ortaya çıkaracak ilgi alanlarının sayısı da artacaktır.

Roe'nun, 64 seçkin bilim adamı üzerinde yaptığı çalışmada, yaratıcı olan ailelerin orta ve ortanın üzerinde sosyo-ekonomik düzeye sahip oldukları, yaratıcı ve yoksul aileye rastlanmadığı belirtilmiştir (Sungur, 1992, s.163).

Tablo.4.13. Denetim Odağı- Bağımsız Değişkenler Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Beta	Anlamlılık (P)
Cinsiyet	-.209	.038*
Kardeş Sayısı	-.430	.004**
Ailede Kaçınıcı Çocuğunuz?	.280	.042 *
Anne Ve Babanız Sağ Mı?	-.126	.213
Anne Ve Babanız Birlikte Mi?	-.108	.288
Annenin Öğrenim Düzeyi	-.035	.779
Babanın Öğrenim Düzeyi	-.102	.397
Gelir Düzeyi	-.071	.506
** .01 düzeyinde anlamlı * .05 düzeyinde anlamlı R-Kare=.153 F=1,806		

Araştırmamız, denetim odağının, çeşitli değişkenlerle birlikte yaratıcılığı nasıl etkilediğinin incelenmesini amaçladığından, hipotezlerimiz, sadece bu ilişkilere yönelik kurulmuştu. Ancak, kişisel değişkenlerin, denetim odağını ne ölçüde etkilediğinin incelenmesi, yaratıcılık ve denetim odağı ilişkilerini daha iyi kavramamızı sağlayacaktır. Denetim odağı, bağımlı değişken olarak ele alınıp, kişisel değişkenlerle birlikte regresyon analizine girdiğinde, ortaya çıkan sonuçlar ve yorumları aşağıdaki gibi olacaktır:

1. Cinsiyet ile denetim odağı arasında $p < .05$ anlamlılık düzeyinde negatif (beta $-.209$) bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu da, cinsiyeti “kız” olan öğrencilerin, “erkek” öğrencilere göre dıştan denetimli olduğu anlamına gelir.

Kızlar ve erkekler arasındaki denetim odağı farklılığını, okul başarısı açısından inceleyen araştırmada bir işe, Nowicki ve Duke (1974) tarafından yapılmıştır. Araştırma, Yetişkinler İçin Nowicki- Strickland İç-Dış Denetim Odağı ölçeğini kullanılarak, 26 bayan ve 22 erkek üzerinde yürütülmüştür. Çalışmanın sonunda, denetim odağı ve başarı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş ve bayanlar için başarının dıştan denetimlilik ile, erkekler içinse içten denetimlilik ile ilgili olduğu ifade edilmiştir (Lefcourt, 1976, s.87)

Arıcak'ın (1995) üniversite öğrencileri üzerinde, yaptığı çalışmada, kız öğrenciler, erkek öğrencilere göre daha içten denetimli bulunmuştur. Bir başka çalışmada ise, lise son sınıf öğrencilerinin almış oldukları denetim odağı puanlarının cinsiyet açısından farklılaşmadığı bulunmuştur (Genç, 2000, s.71).

Çalışmamızda, “kız” öğrencilerin , “erkek” öğrencilere göre dıştan denetimli bulgulanmasının nedeni; erkek egemen toplum yapısının, kadınlar üzerinde baskı unsuru oluşturmasıyla açıklanabilir.

2. Kardeş sayısı ile denetim odağı arasında anlamlı ve negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir($p < 0.1$; beta $-.430$). Buna göre kardeş sayısı arttıkça, içten denetimliliğe olan eğilim artmaktadır.

Aksoy ve Mağden(1994), lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada en fazla içten denetimlilerin ve dıştan denetimlilerin tek kardeş olduğunu belirtmişlerdir.

Ailedeki kardeş sayısı fazla olan bireylerin aile içindeki sorumluluklarını diğerleriyle paylaştıkları için, denetim alanları, ailenin tek çocuğu olan bireylere göre daha azdır ve başlarına gelen olayları kontrol edebilmeye yönelik inançları daha güçlüdür.

3. Ailede ilk doğum sırasına sahip çocukların, ikinci ve daha sonra doğan çocuklara göre daha içten denetimli olduğu bulgulanmıştır ($p < .05$ anlamlılık düzeyinde).

Bu bulguya, ailedeki ilk çocukların, aile içindeki sorumluluğun büyük kısmını üstlenmek zorunda kalmalarının neden olduğu düşünülmektedir.

4. Anne ve babanın sağ olup olmadığı ile ilgili değişkeni ile denetim odağı ölçeğinden alınan toplam puanlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır.

Duke ve Lancaster yaptıkları araştırmada, babası olmayan çocukların, her iki ebeveyne de sahip olan çocuklara göre daha dıştan denetimli olduklarını ortaya

koymuşlar ve bu durumu da babası olmayan bireylerin daha kadenci bir gelecek anlayışına sahip olacakları görüşüyle açıklamışlardır (Lefcourt,1976,s.30).

Araştırmamızda, iki değişken arasında anlamlı bir farklılık bulgulanmamasının nedeni, örneklem grubunda, anne ve/veya babalarını yitirmiş öğrencilerin, oranının çok düşük (%2) olmasıyla açıklanabilir.

5. Anne ve babanın birlikte yaşayıp yaşamadığı, anne ve babanın öğrenim düzeyi ve ailenin gelir düzeyi değişkenleriyle ile denetim odağı ölçeğinden alınan toplam puanlar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanamamıştır. Literatürde, bu değişkenlerin, denetim odağına etkileri yönünde bir bilgiye de rastlanılmamıştır.

Bu sonucun ortaya çıkmasında, örneklem grubunun farklı nitelikler taşımasının ve dağılımın yetersizliğinin etkili olabileceği düşünülmektedir.

5. SONUÇ

Yaratıcılık üzerinde pek çok araştırma yapılan olgulardan biri olmasına karşın, ne yazık ki çok sayıda “kör nokta”yı barındırmayı sürdürmektedir. Yaratıcı bireyler, birbirine zıt ve çelişkin özellikler göstermekte; yaratıcılığın oluşum süreci konusunda tam bir uzlaşma sağlanamamaktadır. Bu yüzden konuyla ilgili yapılan araştırmalar farklı sonuçlar doğurmaktadır.

Gene de, yaratıcılık, problem çözme yeteneği ve süreci olarak ele alındığında; denetim odağı da; bilgiyi araştırma ve problem çözmede etkili bir değişken olarak kabul edildiğinde; aralarındaki ilişki daha kolay kurulabilmektedir. Yaratıcı kişilerin sorunların üstesinden gelmede, dış güçlere (kader, şans v.b) değil de, kendilerine güvenen bireyler olmaları, içten denetimlilerin de temel özelliği olarak düşünülebilir. Tez çalışmamızda öne sürülen savımız da bu yönde oluşturulmuştur.

Yapılan çalışmanın sonucunda, dıştan denetimli bireylerin, içten denetimli bireylere göre, daha yaratıcı oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, hipotezimizin reddedildiğini göstermektedir. Araştırmamızda, dıştan denetimli bireylerin, içten denetimli bireylere göre daha yaratıcı çıkmasında; kaderci yaklaşım alışkanlığının, üniversiteye giriş sınavının yarattığı baskı ve gelecek kaygısının, ekonomik krizin yarattığı belirsizliğin etkili olduğu düşünülmektedir. Kuşkusuz, farklı örneklem gruplarında ve farklı ölçeklerle yapılacak araştırmalarda değişik sonuçlara ulaşılabilecektir.

Çalışmamızda ortaya çıkan diğer anlamlı ve dikkat çekici bir sonuç da, kardeş sayısının, yaratıcılığı pozitif yönde ve güçlü bir biçimde etkilemesidir. Kardeş sayısı arttıkça yaratıcılık düzeyi artmaktadır. Bu da, hipotezimizi doğrulamaktadır. Bu sonucun oluşmasında, aile içindeki rekabetten sıvrılma savaşının etkili olduğu düşünülmektedir. Kardeş sayısının çokluğu, bireyde, başarı-güç ihtiyacının yükselmesine neden olacaktır. Kardeşlerine üstünlük sağlamak ve kendisine benzer özelliklerin ezikliğinden kurtulmak için, daha farklı uğraşlar geliştirmekte ve böylece yaratıcılığını arttırabilmektedir.

Kardeş sayısının artmasının, içten denetimliliği de güçlü biçimde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ailede kardeş sayısının artması, içten denetimlilik özelliğinin ve yaratıcılığın arttığını göstermektedir.

Babanın öğrenim düzeyi ile yaratıcılık arasında pozitif ve $p>.05$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Hipotezimiz doğrulanmaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmasında, yükseköğrenim görmüş babaların çocuklarını, daha az katı tutumlarla eğitmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmamızda elde edilen diğer bir anlamlı bulgu da, ailenin gelir düzeyinin, çocuğun yaratıcılığını pozitif yönde etkilemesidir. Hipotezimiz doğrulanmaktadır. Bu sonuca göre, ailenin gelir düzeyi arttıkça, yaratıcılık düzeyi de artmaktadır. Gelir düzeyi yüksek olan ailelerin çocukları daha iyi olanaklara sahip olduklarından, yaratıcılıklarını geliştirecek değişik ilgi alanlarına rahatlıkla yönelebilmeleri mümkün olacaktır. Gelir düzeyi arttıkça olanaklar da arttığından, yaratıcılık kapasitesini ortaya çıkaracak ilgi alanlarının sayısı da artacaktır.

Çalışmamızda, “kız” öğrencilerin , “erkek” öğrencilere göre dıştan denetimli olarak bulgulanmıştır. Bunun nedeni; erkek egemen toplum yapısının, kadınlar üzerinde baskı unsuru oluşturmasıyla açıklanabilir.

Yaratıcı problem çözme yeteneği gelişmiş bireylerin; olayların akışında etkili olabilecekleri yönündeki inançların pekiştirilebilmesi için gerekli koşulların oluşturulması önem kazanmaktadır. Yaratıcılık yetenekleri gelişmiş gençlerimizin içsel denetimlilik özelliklerinin geliştirilebilmesi için, özgürce yeteneklerini ortaya koyabilecekleri bir eğitim sistemi modeli oluşturulmalı ve daha fazla sorumluluk üstlenmeleri sağlanmalıdır. Ekonomik belirsizlik, gelecek kaygısı, olanaksızlıklar yaratıcı bireylerin yaratıcılık kapasitelerini özgürce ortaya koymalarının önünde aşılmasız engeller olarak belirecek ve bu durum yeteneklerinin zamanla körelmesine yol açacaktır.

KAYNAKLAR

1. ADDINGTON Jack,. E., %100 Düşünce Gücü, Akaşa Yayınları, Çev: Birol Çetinkaya, İstanbul, 1999
2. AKSOY, Ayşe, MAĞDEN Duyan, "Lise Son Sınıf Öğrencilerini Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi", I. Eğitim Bilimleri Kongresi'nde Sunulan Bildiri, Adana: 28-30 Nisan 1994
3. AKTAN Şebnem "Yaratıcılık Ve Yaratıcılığın Önemi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986
4. ALPER Yusuf, Depresyon Ve Yaratıcılık, Varlık Aylık Edebiyat Dergisi, İstanbul, 2002
5. AMAIBLE M. Teresa, "The Social Psychology Of Creativity", Springer-Verlag Inc , New York, 1983
6. ANDREASEN Nancy C, "Creattivity And Mentall İness: Prevelance Rates İn Wraters And Their First-Degree Relatives. Am J. Psychiatry 1987, Sayı 144
7. ARAL Neriman, "Sanat Eğitimi –Yaratıcılık Etkileşimi", Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:15, Ankara, 1999
8. ARIK Alev, Yaratıcılık, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997
9. ASLAN Esra, "Yaratıcı Düşünce Yeteneğine Sahip Ergenlerin Danışmanlığa İhtiyaç Duydukları Problem Alanları Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü, 1989
10. ATAMAN Ayşegül "Eğitim Sürecinde Yaratıcılık", Yaratıcılık Ve Eğitim Ted Yayınları, Şafak Matbaacılık, Dizi No:17,Ankara, 1995
11. AVERILL James, "İndividual Differences in Emotional Creativity: Structure And Correlates", Journal Of Personality Sayı:67, Nisan 1999
12. BESSIS Pierre, "Yaratıcılık Nedir?", Çev. Süheyl Gürbaşkan, Reklam Yayınları, 1973
13. BIRCH Paul; WEGG Brian, "İş Hayatında Yaratıcılık" Rota Yayınları, 1997

14. BUDAK Gönül, "Yenilikçi Yönetim Yaratıcı Birey", Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998
15. CAMUS Albert, Sisypus Söyleni, Çev. Tahsin Yücel, Adam Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1992
16. CÜCELOĞLU Doğan, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1991
17. DACEY John S., Fundamentals Of Creative Thinking, Lexington Books, New York, 1989
18. DAĞ İhsan, "Rotter'in İç-Dış Denetim Odağı Ölçeğinin Üniversite Öğrencileri İçin Güvenirliği Ve Geçerliği, Psikoloji Dergisi, Cilt:7, Sayı: 26, Ankara, 1991
19. DAVASLIGİL Ümit "Anksiyete Düzeyi Ve Aile Tutumlarının Yaratıcı Düşünceye Etkisi " Basılmamış Doçentlik Tezi", İstanbul Üniversitesi, 1998
20. DOWD Thomas E., "The Self Concept And Creativity", Handbook Of Creativity, New York, 1989
21. DÖNMEZ Ali, "Denetim Odağı, Kendine Saygı Ve Üç Değişken", Eğitim Ve Bilim Dergisi, Cilt:10, Sayı55, 1985
22. DÖNMEZ Ali, "Belirli Toplumsal Durumların Algılanmasında Denetim Odağının Etkisi", A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt:17, Sayı:1-2, 1984
23. DÖNMEZ Ali, "Denetim Odağı(Locus Of Control), A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt:18, Sayı:1-2, 1986
24. DÖNMEZ Ali, "Denetim Odağı Ve Çevre Büyüklüğü" A.Ü Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:16, Sayı:1, Ankara, 1983
25. EREN Erol, Yönetim Ve Organizasyon, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İst. 1996
26. GARDNER Howard, "Creating Minds", Basic Book Harper Collins Publisher Inc., New York, 1993

27. GARDNER W. John, Yenilikçi Birey, Zinde Toplum, İlgi Yayınevi, İstanbul, 1990
28. GEÇTAN Engin, Psikanaliz Ve Sonrası, İstanbul Remzi Kitabevi, 1988
29. GEL Ali Rıza, "Sanat Ve Yaratıcılık", <http://www.egitim.aku.edu.tr/gel.htm>
30. GENÇ Esmâ, "Öğretmenlerde Denetim Odağının Problem Çözmeye Yönelik Etkisi", Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000
31. GOLEMAN Daniel, Duygusal Zeka, Çev. Banu S. Yüksel, Varlık Yayınları, İstanbul 1995
32. HARRIS S.; NATHAN P. "Parent's Locus Of Control And Preception Of Cause Of Children's Problems", Journal Of Clinical Psychology, Vol:29, Cambridge University Press, New York, 1973
33. HERMANN Ned, The Creative Brain, Lake Lure North Carolina, 1998
34. KORKUT Fidan, "İlkokul Öğrencilerinin Kendilerine İlişkin Bazı Değişkenlerin Denetim Odakları Üzerine Etkisi" Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:61, Ankara, 1991
35. LEFCOURT, H.M, "Locus Of Control Current Trends In Theory And Research", New York, Hillsdale New Jersey Lawrence Erlbaum Associates Inc. Publishers, 1976
36. LEVINSON Harry, "Criteria For Choosing Chief Executives", Harward Business, 1980
37. MAY Rollo, Yaratma Cesareti, Çev. Alper Uysal, 6. Basım, Metis Yayınları, İst. 1998
38. MOORE David, DWYER M. Francis, "Effect Of Color Coding On Locus Of Control" International Media, Sayı:24, 1997
39. MUMCU Cem, "Dionysos, Yaratıcılık, Mani Ve Melankoli" Varlık Aylık Edebiyat Dergisi, İstanbul, 2002
40. OKVURAN Ayşe ; İLHAN Çakır Ayşe, "Zeka Ve Yaratıcı Eğitim Sürecinde Birey", <Http://Yayim.Meb.Gov.Tr/Yayimlar/Sayı 22/Cgl.Htm>

41. OLERON P., Zeka, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992
42. ÖREN Nihal "Denetim Odağı Ve Kendini Kabul Arasındaki İlişkiler" Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Eylül, Ankara, 1981
43. ÖZER Zuhal, "Yaratıcılığa Giden Yolda Beyin Fırtınası" Bilim Ve Teknik Dergisi, Sayı:348, 1991
44. PHARES E. Jerry, "Locus Of Control İn Personalitiy" Kansas State University, General Learning Pres, Usa, 1976
45. RAWLİNSON, J. Geoffrey, Yaratıcı Düşünme Ve Beyin Fırtınası, Çev. Osman Değirmen, Rota Yayın Tanıtım, İst. 1995
46. RIZA, E. Tahir, Yaratıcılığı Geliştirme Teknikleri, İzmir, Anadolu Matbaası, 1999
47. ROTHENBERG P., Creativity And Madness, The John Hopkins University Pres, London, 1990
48. ROUQUETTE Michel Luis, Yaratıcılık, Çev. Işın Gürbüz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992
49. SAN İnci, "Yaratıcı Düşünme Ve Tümel Öğrenme", [Http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayı 22/cg1.htm](http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayı_22/cg1.htm)
50. SAN İnci, "Yaratıcılık, İki Düşünme Biçimi Ve Çocuğun Yaratıcı Eğitimi, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:12 Sayı:14, Ankara, 1979
51. SENGE Peter, Beşinci Disiplin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993
52. SÖNMEZ Veysel, "Yaratıcı Okul, Öğretmen Öğrenci", Yaratıcılık Ve Eğitim Ted Yayınları, Şafak Matbaacılık, Dizi No:17, Ankara, 1995
53. STORR Anthony, Yaratma Dürtüsü, Yalnızlığa Gidiş- Psikoloji Düşün Dizisi, 1. Basım, İstanbul:1992
54. SUNGUR Nuray, Yaratıcı Düşünce, Evrim Yayınevi, İstanbul, 1. Basım 1992, 2. Basım 1997
55. ÜLGEN Gülten, "Yaratıcılık ve Eğitim", Yaşadıkça Eğitim Dergisi, Sayı:13, 1990

56. ÜNSAL Yüksel, Bilimsel Reklam Ve Pazarlamadaki Yeri” Abc Kitabevi,İst.1971
57. VAROĞLU Kadir; VAROĞLU Demet, “Yaratıcı Düşünmeye Yönelik Tutumların Eğitimle Değiştirilebilirliği Ve Verimlilik Üzerine Etkileri” Kara Harp Okulu Bilgi Toplama Ve Yayın Merkezi Yayınları, Yayın No:81, Ankara, 1994
58. VEXLIARD, Alexandre, “Yaratıcılık Teorileri Ve Eğitim”, Çev. N. Hızır, Felsefe Araştırma Dergisi, Cilt:, 1996
59. WRIGHT Scott D. “The Creative Potential In The Adult Years: Adult Development And The Contributions Of Carl Jung And Erik Erikson”, The Creative Child And Adult Quarterly. Vol:14 No:3-4, 1989
60. YAVUZER Halide S., Yaratıcılık, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1989
61. YEŞİLYAPRAK Binnur, “Lise Öğrencilerinin İçsel Ya Da Dışsal Denetimli Oluşlarını Etkileyen Etmenler”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1988
62. YEŞİLYAPRAK Binnur, “Gençlerde Denetim Odağı Ve Önkoşulları”, V. Ulusal Psikoloji Kongresi, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,1990
63. YILDIRIM Ramazan, Yaratıcılık Ve Yenilik, Sistem Yayıncılık,İstanbul, 1998
64. YÖRÜKOĞLU Atalay, “Çocuk Ruh Sağlığı” Özgür Yayınları, İstanbul, 1997

ÖZGEÇMİŞ

1975 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Pendik'te tamamladı. 1998 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü'nden mezun oldu. Üç yıl bankacılık ve iletişim sektörlerinde çalıştı. Şu an çalışmamaktadır.

EK:1

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili öğrenciler,

Bu araştırma, “ Yaratıcılık ve Denetim Odağı İlişkilerini” belirlemek amacıyla yapılmaktadır. Elde edilecek kişisel bilgiler sadece bu bilimsel araştırma amacıyla kullanılacak ve kesinlikle gizli tutulacaktır.

Araştırmanın güvenilirliği, sizin vereceğiniz cevapların içtenliğine bağlı olduğu için, lütfen soruları cevaplarken objektif olmaya özen gösteriniz.

Araştırmaya yaptığınız katkıdan dolayı şimdiden teşekkür ederim.

Senad TÜRKOĞLU

- 1.Cinsiyetiniz: 1.Kız () 2.Erkek ()
- 2.Kardeş Sayınız: 1.Kardeşi Yok () 2. Bir ()
3.İki () 3. Üç Ve Daha Fazla ()
- 3.Ailede Kaçınıcı Çocuksunuz?
- 1.Tek Çocuğum () 2. İlk Çocuğum () 3.İkinci Çocuk ()
4. Üçüncü Ve Sonraki Çocuk () 5.Sonuncu Çocuk ()
- 4.Anne Ve Babanız Sağ Mı?
- 1.İkisi De Sağ () 2.Annem Vefat Etti, Babam Sağ ()
3.Babam Vefat Etti, Annem Sağ () 4.Her İkisi De Sağ ()
- 5.Anne Ve Babanız Sağ İse Birlikte Mi Yaşıyorlar?
- 1.Birlikte Yaşıyorlar () 2.Ayrı Yaşıyorlar () 3.Boşandılar ()
- 6.Annenizin Öğrenim Düzeyi:
- 1.Okur-Yazar Değil () 2.İlkokul Mezunu () 3.Ortaokul Mezunu ()
4. Lise Mezunu () 5.Yüksekokul Mezunu ()
- 7.Babanızın Öğrenim Düzeyi:
- 1.Okur-Yazar Değil () 2.İlkokul Mezunu () 3.Ortaokul Mezunu ()
4. Lise Mezunu () 5.Yüksekokul Mezunu ()
- 8.Aileniz Aşağıdaki Gelir Gruplarından Hangisine Girebilir?
- 1.Zengin () 2.Ortanın Üstü () 3.Orta Halli ()
4. Ortanın Altı () 5.Dar Gelirli ()

EK:2

KAI YARATICILIK ÖLÇEĞİ

1: KESİNLİKLE KATILMIYORUM 2. AZ KATILIYORUM 3: KARARSIZIM 4: ÇOĞUNA KATILIYORUM 5. KESİNLİKLE KATILIYORUM	1	2	3	4	5
1. Sabırlı bir insanım					
2. Uyumlu bir insanım					
3. Başım sıkışınca hemen bir çözüm yolu bulabilirim.					
4. Detaylı çalışma gerektiren işlerden hoşlanırım.					
5. Olanı geliştirmekten çok, yeni bir şey yaratmayı tercih ederim.					
6. Hiçbir zaman gerekli yetkiye sahip olmadan harekete geçmem.					
7. Hiçbir zaman kuralları esnetmeye çalışmam.					
8. Gerekmedikçe düşündüklerimi ortaya çıkarmam.					
9. Eski problemler üzerinde yeni yaklaşımları olan biriyimdir.					
10. Devam eden bir olayı son anda değiştirmekten hoşlanırım.					
11. Değişikliklerin derece derece olmasını yeğlerim.					
12. Mükemmel bir insanım.					
13. Zahmetli bir işi sonuna kadar kararlılıkla ve düzenli bir şekilde yürütebilirim.					
14. Aynı zamanda birkaç düşünce ve problemle uğraşabilirim.					
15. Tutarlı bir insanım					
16. Çevresindekileri motive eden bir insanım.					
17. Kendine özgü fikirleri olan bir insanım.					
18. Bir işin bütün detaylarını dikkatle öğrenerek uzmanlaşan biriyim.					
19. Yeni fikirleri yayan bir insanım.					
20. Problemler üzerinde ayrı ayrı çalışmayı severim.					
21. Genellikle alışlagelmişin dışında çözüm yolları deneyerek, bunun getireceği riski göze alabilirim.					
22. Belirlenen çalışma koşullarının dışına çıkmam.					
23. Varolan sisteme kolaylıkla uyabilen bir insanım.					
24. Ne yapacağı tahmin edilen bir insanım.					

EK:3

ROTTER'İN İÇ-DİŞ KONTROL ODAĞI ÖLÇEĞİ

Lütfen, seçiminizi yaparken, seçmeniz gerektiğini düşündüğünüz veya doğru olmasını arzu ettiğiniz cümleyi değil, gerçekten daha doğru olduğuna inandığınız cümleyi seçiniz. Bu anket kişisel inançlarla ilgilidir; bunun için 'doğru' ya da 'yanlış' cevap diye bir durum söz konusu değildir. Bazı maddelerde her iki cümleye de inandığınızı ya da hiç birine inanmadığınızı düşünebilirsiniz. Böyle durumlarda, size en uygun olduğuna inandığınız cümleyi seçiniz. Seçim yaparken her bir cümle için bağımsız karar veriniz; önceki tercihlerinizden etkilenmeyiniz.

- 1 a) İnsanların yaşamındaki mutsuzlukların çoğu, biraz da şanssızlıklarına bağlıdır.
b) İnsanların talihsizlikleri kendi hatalarının sonucudur.
- 2 a) Savaşların başlıca nedenlerinden biri, halkın siyasetle yeterince ilgilenmemesidir.
b) İnsanlar savaşı önlemek için ne kadar çaba harcarsa harcasın, her zaman savaş olacaktır.
- 3 a) İnsanlar bu dünyada hak ettikleri saygıyı er geç görürler.
b) İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın ne yazık ki değeri genellikle anlaşılmaz.
- 4 a) Öğretmenlerin öğrencilere haksızlık yaptığı fikri saçmadır.
b) Öğrencilerin çoğu, notlarının tesadüfi olaylardan etkilendiğini fark etmez.
5. a) Koşullar uygun değilse insan başarılı bir lider olamaz.
b) Lider olamayan yetenekli insanlar fırsatları değerlendirememiş kimselerdir.
6. a) Ne kadar uğraşsanız da bazı insanlar sizden hoşlanmazlar.
b) Kendilerini başkalarına sevdiremeyen kişiler, başkalarıyla nasıl geçinileceğini bilmeyenlerdir.
- 7 a) Bir şey olacaksa eninde sonunda olduğuna sık sık tanık olmuşumdur.
b) Ne yapacağıma kesin karar vermek kadere güvenmekten daima daha iyidir.

8 a)İyi hazırlanmış bir öğrenci için, adil olmayan bir sınav hemen hemen söz konusu olamaz.

b)Sınav sonuçları derste işlenenle çoğu kez o kadar ilişkisiz oluyor ki, çalışmanın anlamı kalmıyor.

9 a)Başarılı olmak çok çalışmaya bağlıdır; şansın bunda payı ya hiç yoktur ya da çok azdır.

b)İyi bir iş bulmak; temelde, doğru zamanda doğru yerde bulunmaya bağlıdır.

10 a)Hükümetin kararlarında sade vatandaş da etkili olabilir.

b)Bu dünya güç sahibi birkaç kişi tarafından yönetilmektedir ve sade vatandaşın bu konuda yapabileceği fazla bir şey yoktur.

11 a)Yaptığım planları yürütebileceğimden hemen hemen eminimdir.

b)Çok uzun vadeli planlar yapmak her zaman akıllıca olmayabilir, çünkü birçok şey zaten iyi ya da kötü şansa bağlıdır.

12 a)Benim açımdan istediğimi elde etmenin talihle bir ilgisi yoktur.

b)Çoğu durumda, yazı-tura atarak da isabetli kararlar verebiliriz.

13 a)Kimin patron olacağı, genellikle, doğru yerde ilk önce bulunma şansına kimin sahip olduğuna bağlıdır.

b)İnsanlara doğru şeyi yaptırmak bir yetenek işidir; şansın bunda payı ya hiç yoktur ya da çok azdır.

14 a)Dünya meseleleri söz konusu olduğunda, çoğumuz anlayamadığımız ve kontrol edemediğimiz güçlerin kurbanıyız.

b)İnsanlar siyasal ve sosyal konularda aktif rol alarak dünya olaylarını kontrol edebilirler.

15 a)Bir çok insan rastlantıların yaşamlarını ne derece etkilediğinin farkında değildir.

b)Aslında 'şans' diye bir şey yoktur.

16 a)Bir insanın sizden gerçekten hoşlanıp hoşlanmadığını bilmek zordur.

b)Kaç arkadaşınız olduğu, ne kadar iyi olduğunuza bağlıdır.

17 a)Uzun vadede, yaşamımızdaki kötü şeyler iyi şeylerle dengelenir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON BİREKLE

b)Çoğu talihsizlikler yetenek eksikliğinin, ihmalin, tembelliğin ya da her üçünün birden sonucudur.

18 a)Yeterli çabayla siyasal yolsuzlukları ortadan kaldırabiliriz.

b)Siyasetçilerin kapalı kapılar ardında yaptıkları üzerinde halkın fazla bir kontrolü yoktur.

19 a)Öğretmenlerin verdikleri notları nasıl belirlediklerini bazen anlayamıyorum.

b)Aldığım notlarla çalışma derecem arasında doğrudan bir bağlantı vardır.

20 a) Çoğu kez başıma gelenler üzerinde çok az etkiye sahip olduğumu hissedirim.

b)Şans ya da talihin yaşamımda önemli bir rol oynadığına inanmam.

21 a)İnsanlar arkadaşça olmaya çalışmadıkları için yalnızdırlar.

b)İnsanları memnun etmek için çok fazla çabalamanın yararı yoktur, sizden hoşlanırlarsa hoşlanırlar.

22 a)Başıma ne gelmişse, kendi yaptıklarımdandır.

b)Yaşamımın alacağı yön üzerinde bazen yeterince kontrolümün olmadığını hissediyorum.

23 a)Siyasetçilerin neden öyle davrandıklarını çoğu kez anlayamıyorum.

b)Yerel ve ulusal düzeydeki kötü idareden uzun vadede halk sorumludur.